Bertrand Russell

DÜNYAMIZIN SORUNLARI

Çevirenler :
S. EYUBOĞLU
V. GÜNYOL

Can Yayınları - İstanbul 1962

ÇAN YAYINLARI : 9

Bu kitap Büyük Kervan Basımevinde
1962 yılında basılmıştır.

Bertrand Russell

DÜNYAMIZIN SORUNLARI

Çevirenler:
Sabahattin EYUBOĞLU
Vedat GÜNYOL

Çan Yayını
İstanbul
1962

İÇİNDEKİLER

mutluluk nedir 3
bilim ve değerler 15
softalık ve hoşgörü 23
felsefe nedir 33
felsefe ve kanun 43
din ve bilim 50
zararlı düşünceler 85
üç çeşit çatışma 97
tabu ahlâkı 101
bilim ve toplum 112
birey ve toplum 122
milliyetçilik 133
özgürlük üstüne 145
özgürlüğün türlüsü var 157
insan ve erdem 162
insan ve mutluluk 170
ölüm bildirisi 177

mutluluk nedir?

Wyatt

Lord Russell, siz pek mutlu bir insana benziyorsunuz. Her zaman böyle miydiniz?

Lord Russell

Yo... Hiç de değil. Mutlu ve mutsuz olduğum zamanlar oldu. Bereket versin, yaşlandıkça mutluluk zamanlarım uzuyor gibi.

Wyatt

En mutsuz çağınız hangisi oldu?

Russell

Ergenliğimde mutsuz, ama çok mutsuzdum. Mutsuz ergenler çoktur sanırım. Dostum, konuşacak insanım yoktu. Öyle gelirdi ki bana, hep kendimi öldürmek istiyorum da zor alıkoyuyorum kendimi bu işten. Oysa, hiç de gerçek değildi bu. Her halde pek mutsuz olduğumu kendim uyduruyordum. Ama, bunun

pek uydurma olmadığını, gördüğüm bir düşten anladım. Çok hasta, ölmek üzere olduğumu gördüm düşümde. İşin tuhafı, başımın ucunda profesör Jowett vardı, Balliol kolleji hocası ve Eflatun çeviricisi, pek bilgin bir aile dostumuz. Cırlak ve acı bir sesi vardı. Düşümde, pek duygulu bir sesle dedim ki ona : «Ne de olsa bir avuntusu var insanın. Yakında kurtulacağım bu işten.» «Hayattan mı demek istiyorsun?» diye sordu. «Evet, hayattan» dedim. «Biraz daha yaşlanınca böyle saçma lâflar etmezsin» dedi. Uyandım ve bir daha böyle saçma bir lâf etmedim.

Wyatt

Mutlu zamanlarınızda, mutluluğa bile bile mi kavuştunuz, yoksa rastgele mi?

Russell

Yanlız çalışmalarım konusunda bile bile mutlu olmuşumdur. Hayatımın üst yanını itilere, rastlantılara bıraktım. İşimde bilinçli bir yol tuttum ve dilediğimi de oldukça iyi başardım.

Wyatt

Mutluluğu itilere ve rastantılara bırakınca, bu iş yolunda mı gider sanıyorsunuz?

Russell

Bana kalırsa, büyük ölçüde talie ve işlerinizin gidişine bağlıdır bu iş. Erginliğimden bir hayli sonra, korkunç bir mutsuzluk sürem oldu. İşimi yürütebilmek için çözülmesi gere-

ken bir probleme saplanıp kalmıştım. İki yıl, bir adım ilerlemeden bu problemle cenkleştim. Belâlı bir şeydi bu.

Wyatt

Mutluluğu yapan öğeler nelerdir sizce?

Russell

Dört öğeyi en önemlileri sayarım: Bunların birincisi sağlıktır belki. ikincisi yoksulluğa düşmiyecek kadar varlık, üçüncüsü yakınlarımızla iyi geçinme, dördüncüsü de işde başarı.

Wyatt

Sağlığı alalım. Ne diye sağlığa bu kadar önem veriyorsunuz?

Russell

Bazı hastalıklar vardır ki onlara tutuldunuz mu, mutlu olmak gerçekten zordur, sanıyorum. Kimi hastalıklar düşünceyi etkiler ve bütün rahatınızı kaçırır. Kimi hastalıklara yiğitçe göğüs gerilebilir, kimilerine gerilemez.

Wyatt

Sizce sağlık mı mutluluğu getirir, mutluluk mu sağlığı?

Russell

Bana kalırsa, önce sağlık mutluluk getirir ama, öbür türlüsü de olur. Bence, mutlu kimsenin, mutsuzdan daha az hasta olması beklenir.

Wyatt

Şimdi ikinci öğeyi alalım. O neden önemli?

Russell

Alıştığınız yaşama koşullarına göre değişir. Eğer az çok yoksul yaşamaya alışmışsanız, fazla bir gelire ihtiyacınız olmaz. Ama, pek zengin yaşamaya alışmışsanız, geliriniz çok büyük olmadıkça mutsuz olursunuz. Yani, alışık olduğunuz hayata bakar bu.

Wyatt

Geçim kaygusu, para kazanma tutkusuna da kayabilir değil mi?

Russell

Çok kolay kayabilir, çoğu zaman da böyle olmuştur. En zengin kimselerin Yoksullar Evinde ölme korkusuyla yaşadıkları görülür.

Wyatt

Fazla para insanı hiç de mutlu etmiyebilir.

Russell

Tabii, etmiyebilir, hiç etmiyebilir. Neden etsin? Bence paranın insanı yalnız geçindirecek kadarı istenmeli. Para üzerinde fazla düşünmemelisiniz. Fazla düşünmek zorunda kalırsanız, rahatınız kaçar.

Wyatt

Üçüncü öğe, yakınlarımızla iyi geçinme demiştiniz. Önem bakımından, üçüncü mü gelir sizce bu?

Russell

Hayır, hayır. Benim başıma gelenlere bakarsanız, önem bakımından birincidir bu,

ya da sağlıktan hemen sonra gelir.

Wyatt

Bununla ne demek istediğinizi biraz açıklar mısınız?

Russell

Yakınlarımızla iyi geçinmekten ne anladığımı mı?

Wyatt

Evet.

Russell

Ne demek istediğimin pek açık olduğunu sanıyorum: Kimine göre, dostluk, kimine göre aşk, kimine göre çocuklarına bağlılık. Bütün kişisel, içten yakınlıklar. Bunlarda rahatlık yoksa, hayat da bir hayli güçleşir.

Wyatt

İş'e gelelim. İşde başarının önemi üstüne ne diyorsunuz?

Russell

Ateşli insanlarda işin önemi çok büyüktür. Kimi insanlar uyuşuktur ve işlerine pek aldırmazlar. Biraz olsun ateşli bir insansanız, ateşinize bir amaç gerek. İş, bu amaçtır işte. Tabii, iş başarısız olunca, mutluluk getirmez. Ama başarılı olunca, bütün gününüzü doldurur ve mutluluğunuzu bir hayli arttırır.

Wyatt

Her türlü iş sağlar mı bunu?

Russell

Salğar. Kimi işlerin belâlı olması duru-

mu değiştirmez. Demek istiyorum ki, eğer siz bir Politbüro üyesi iseniz işiniz biraz tehlikeli olur ama...

Wyatt

Ama, bu türlü işleri seven için yine de bir coşkunluk sağlar.

Russell

Evet, bu türlü işleri seviyorsanız, mesele yok.

Wyatt

İşin yüksekliği alçaklığı önemli değil midir?

Russell

Hayır. Yaradılışınıza bağlıdır bu. Kimi insan yalnız büyük işler başarınca mutlu olabilir, kimisi de ufak tefek başarılarla mutlanabilir, yaradılışına göre. Ama, iş sizin güçlerinizle dengeli olmalı ki başarı sağlıyabilesiniz.

Wyatt

Bu dediğiniz, insanı şöyle bir düşünceye götürebilir: Kimi insan tenbellikle de mutlu olabilir, birazcık işle yetinebilir.

Russell

Doğru. Ama, pek o kadar mutlu olamazsınız. Benim tecrübelerime kalırsa, zor bir işi başarmanın getirdiği mutluluk çok, ama çok büyüktür. Tenbel insanların böyle bir keyfi tadabileceklerini sanmıyorum.

Wyatt

Daha az akıllı olmakla daha keyifli bir hayat süreceğinizi söyleseler, ne dersiniz?

Russell

Böyle bir keyfi istemem, derim. Biraz daha akıllı olayım da, keyfimin daha az olmasına razıyım. Ben akıldan yanayım.

Wyatt

Felsefe mutluluğa yardım eder mi, sizce?

Russell

Felsefe ile ilgilenirseniz ve bu işi de iyi yaparsanız, eder. Başka türlü etmez. Ama duvarcılık da mutluluğa yardım eder... tabii, iyi bir duvarcı iseniz. Her hangi bir işi yapmak mutluluk getirir insana.

Wyatt

Mutluluğa karşı koyan etkenler nelerdir?

Russell

Söylediklerimizin dışında bir çok etkenler daha vardır. Mutluluğa karşı olan şeylerden biri kaygudur. İşte, benim yaşlandıkça daha mutlu olmamın nedenlerinden biri de budur. Gittikçe daha az kaygulanıyorum. Kaygularıma pek yararlı bir çare buldum: Önce şöyle düşünmek: «Şimdi başıma gelecek en kötü şey nedir?» ... Sonra şöyle düşünmek : «Bundan yüz yıl sonra, hiç de o kadar kötülüğü kalmıyacak bu işin. Belki hiç lâfı bile edilmiyecek.» Gerçekten böyle düşünebildiniz mi, pek o kadar kaygulanmazsınız artık. Kaygu, başınıza gelebilecek tatsız olaylara göğüs ger-

memekten ileri gelir.

Wyatt

Siz kaygularınızı dilediğiniz gibi önliyebilir misiniz?

Russell

Büsbütün önliyemem, büyük ölçüde önliyebilirim.

Wyatt

Sizce hasedin bu işde ne payı var?

Russell

Ha, haset... evet! Bir çok kimse için korkunç bir mutsuzluk kaynağıdır bu. Ressam Haydon geliyor aklıma. Çok iyi bir ressam değildi ama, olmak istiyordu. Günce tutardı. Şöyle diyor bir yerinde : «Kendimi Rafaello ile karşılaştırıp berbat bir sabah geçirdim.»

Wyatt

Bu haset konusunu biraz açıklar mısınız?

Russell

Bana öyle geliyor ki, mutlu olabilmek için çok şeyleri olan nice insanlar vardır ki, başkalarında biraz daya fazla şey olduğu düşüncesiyle üzülürler: Başkasının daha iyi bir otomobili, daha hoş bir bahçesi olduğunu sanırlar, ya da rahat bir iklimde yaşamanın ne kadar hoş bir şey olduğunu düşünürler, bilmem kimin kendilerinden daha çok tanındığına ve buna benzer şeylere üzülürler. Tadabilecekleri şeyi tadacakarına, başkalarında benden çok şu var bu var diye keyiflerinden olur-

lar. Oysa, buna aldırmamaları gerekir.

Wyatt

Evet ama, haset şu bakımdan iyi bir şey olabilir: Sizden daha iyi iş çıkarıyor diye birini kıskanırsanız, bu sizi daha iyi çalışmaya itebilir.

Russell

Evet, daha iyi çalışmaya itebileceği gibi, daha kötü iş çıkarmaya da götürebilir bence. Üstelik de, başka birinin işine burnunuzu sokmaya kalkışmış olursunuz. Başka birini aşmanın iki yolu vardır: Biri, kendinizi ilerletmek, öteki de, o adamı geriletmektir.

Wyatt

Peki, ya can sıkıntısı?... Can sıkıntısının da bir önemi var mı sizce?

Russell

Var, hem de çok var bence. Can sıkıntısının sadece insanlara özgü bir şey olduğunu söylemiyeceğim. Çünkü, Hayvanat Bahçesinde maymunlara baktım. Onlar da can sıkıntısının ne olduğunu biliyor gibiydiler. Ama, bana kalırsa, öteki hayvanların canı sıkılmıyor. Bence can sıkıntısı bir zekâ belirtisidir ve önemi çok büyüktür. Vahşilerin uygar insanlarla yan yana gelir gelmez ilk istedikleri şeyin alkol olmasından da bunu anlıyoruz. Alkolü Kutsal Kitap'tan, İncil'den, hattâ mavi incik boncuklardan bile fazla istiyorlar. Neden istiyorlar? Can sıkıntılarını bir an olsun

dağıtsın diye.

Wyatt

Peki, iyi bir öğrenim görmüş insanlarda, örneğin, kızlarda can sıkıntısını nasıl önliyebiliriz? Kızların, evlenince ev işlerinden başka yapacak şeyleri kalmıyor.

Russell

Toplumun düzeni kötü de ondan böyle oluyor. Bana kalırsa, bu düzeni bireysel davranılşar değiştiremez. Ama, çağımız için, verdiğiniz örnek çok önemli. Bizim doğru dürüst bir toplum düzenimiz yok. Çünkü, olsaydı, kadın erkek herkes yararlı yetilerini ortaya koyabilirdi. Günümüzün iyi okumuş kadınları evlendikten sonra yetilerini geliştirmiyorlar. Ama bu, toplumsal düzenimizin bir sonucudur.

Wyatt

Belli işleri yaparken kendi nedenlerimizi anlamak, ve böylece kendi kendimizi aldatmaktan sakınmak mutluluğumuza ne ölçüde yardım eder?

Russell

Bana kalırsa çok yardım eder. Çok kimse bir tek ya da bir küme insana kin bağlar, bu kinin de yüksek bir ülkücülükten geldiğini sanır. Aslında, hiç de öyle olmıyabilir. Bunu kavrasalar, bence daha mutlu olurlar.

Wyatt

Bir çok insan, kendi kendilerini aldatarak

mutsuz olmıyor mu, sizce?

Russell

Oluyor, çok insanlar oluyor.

Wyatt

Başınız belâdayken, örneğin hapisteyken, mutlu olmak sizce mümkün mü? Siz de hapse girdiniz, bilirsiniz.

Russell

A... bakın ben çok iyi vakit geçirdim hapiste. Ama, tabii, birinci bölümdeydim. Oradakiler hapis hayatının her zamanki sıkıntılarını çekmezler. Ama, genel olarak, hapis hayatı, kafasıyla çalışmaya alışık bir adam için çok güçtür. Bir el işine alışmışsanız güçlük azalır. Çünkü, o zaman düşünce hayatınızdan fazla bir şey eksilmez.

Wyatt

Hapis ne zaman daha sıkıntılıdır? Sizin gibi yüksek bir dâva uğruna hapse girince mi, yoksa hakkedip de girince mi?

Russell

Elbette ki benim gibi girince. Demek istiyorum ki, eğer çatal kaşık çaldığım için aynı cezaya çarpılmış olsaydım mutsuzluğa düşerdim adam akıllı. Çünkü... şey... kepaze edilmeği hakketmiş sayardım kendimi. Ama, ben kendimi hiç de kepaze edilmiş saymadım.

Wyatt

Sizinki sade prensip meselesi olduğu için mi?

Russell

Evet.

Wyatt

Uğrunda yaşıyacağımız bir dâva bizi mutluluğa götürebilir mi, sizce?

Russell

Az çok bir başarı sağlıyabilirsek, evet. Dâvalarında hiç başarı sağlıyamıyanlar mutlu olamazlar ama, az çok başarı sağlıyanlar, az çok mutlanabilirler. Şimdi, bir başka konuya geçmek istiyorum. O da şu: Kendi işinizin dışına çıkan ilgiler, hele insan yaşlandıkça, çok önemli bir yer alır. İlgileriniz ne kadar az kişisel olursa, kendi hayatınızı ne kadar aşarsa, hayatınızın yakında biteceği kaygusu o ölçüde azalır. Bence bu, yaşlılıkta çok önemli bir mutluluk öğesidir.

Wyatt

Uzun yaşama ve mutlu olma üstüne insanların salık verdikleri reçetelere ne diyorsunuz?

Russell

Uzun yaşamak bir hekimlik sorunudur. Bunun üstüne bir düşünce ileri sürmek istemem. Bu reçetelerin savunucuları durmadan yazı, kitap yollarlar bana. Onlara bakarsınız, verdikleri ilâçı alır almaz saçlarım yeniden kararacak. Benim işime gelmiyor bu. Çünkü, şunu anladım ki: Saçlarım ne kadar aklaşırsa, insanlar söylediklerime o kadar kolay inanır olurlar.

bilim ve değerler

Bilim başlangıçta dünyayı seven insanların işi oldu. Bu insanlar yıldızların, denizin, rüzgârların güzelliğini tadıyorlardı. Bütün bunları sevdikleri için düşüncelerine konu diye aldılar ve sadece seyirle kalmayıp, onları daha yakından anlamak isteğini duydular. Heraklitos : «Dünya alevlenip sönen ama, hep canlı kalan bir ateştir» dedi. Bilimsel bilgiye ilk hızını veren Heraklitos ve öteki İonia filozofları dünyanın güzelliği karşısında bir çeşit baş dönmesine tutuldular. Bunlar coşkun, dev zekâlı insanlardı. Bütün yeni dünya akımı onların bu gergin düşünce tutkusundan doğdu. Ama, yavaş yavaş, bilim geliştikçe, onu doğuran sev-

gi itisi hızını yitirdi. Güc kazanma isteği, başlangıçta, anlama isteğinin bir yol arkadaşı olduğu halde, beklenmedik başarılar elde edilince, yönetimini ele almaya başladı. Tabiatın sevgilisi hor görülerek, tabiatın zorbası baş tacı oldu. Fizik bilimi geliştikçe bize yavaş yavaş fizik dünyanın duygularımızla kaynaşan, senli benli yanı bırakıldı. Renkler ve sesler, ışıklar ve gölgeler, biçimler ve çizgiler, bütün bunlar artık İonia'lıların sevgili bir nişanlıya bağlanır gibi bağlandıkları dış tabiattan koptular. Bütün bunlar sevilmeden sevene aktarıldı ve sevilen soğuk ve korkunç, takur tukur bir iskelet, hattâ belki düpe düz bir hayalet oldu. Zavallı fizikçiler formüllerinin ortaya koyduğu boşluktan korkarak Tanrıyı yardımlarına çağırdılar. Ama, Tanrı yarattığı bu dünyanın kutsallığını paylaşmaktan başka bir şey yapmadı ve fizikçilerin çağrılarına aldıkları cevap kendi ürkmüş yüreklerinin vuruşları oldu. Tabiatın âşıkı olarak hayal kırıklığına uğrıyan bilim adamı onun zorbası oldu. Pratik adam der ki: Dünyayı dilediğim gibi evirip çevirebildikten sonra bu dünya gerçekten var mı, yoksa sadece bir düş mü diye düşünmek ne işe yarar?

İşte böylece bilim seven bilgi yerine güçlü bilgiyi koydu ve koydukça da bilim git gide daha *sadik,* güçsüzü ezmekten hoşlanır oldu.

Doğrunun aranmasıyla başlıyan bilim git-

tikçe doğrulukla uzlaşmaz hale geliyor. Çünkü, tam doğruculuk gittikçe bilimsel şüpheciliği güclendirmeğe doğru gidiyor. Bilimi, pratik yanı ile değil, düşünce yanıyla ele alırsak, görürüz ki, inandığımız şeye biz etimiz kemiğimiz yüreğimizle inanırız. Bilime yalnız inanmayışlarımızı borçluyuz. Öte yandan bilimi, kendimizi ve çevremizi değiştirmeğe yarıyan bir teknik olarak ele alırsak, bize verdiği gücün metafizik değeri ile hiç bir ilintisi olmadığını görürüz. Ama, biz bu gücü ancak gerçeğin yapısı üstüne metafizik sorunlar ortaya atmaktan vazgeçerek kullanabiliriz. Oysa, bu sorunlar dünyayı seven insanın davranışından ayrılamaz. Böylece biz dünyayı teknik adamı olarak fethedebilmek için onun âşıkları olmaktan vaz geçmek zorunda kalıyoruz. Bu ikileşme insanın en güzel yanı için bir tehlikedir. Metafizik olarak bilimin işe yaramadığını görünce bir teknik olarak bize verdiği gücü ancak bir çeşit şeytan inancı ile, yani sevgiye sırt çevirmekle elde edebiliyoruz. İşte asıl bundan ötürü gelecek bilimsel toplum insanı ürkütebilir. Soyut anlamıyla bilimsel toplum insanların bugüne kadar sevip ardına düştükleri doğruluk, sevgi, sanat, içtenlik ve kendindenlikle bağdaşamaz. Dünyadan vazgeçen eski keşişlerin davranışı ile bağdaşabilir belki. Yarınki teklikenin kaynağı bilgi değildir. Bilgi bir iyilik, bilgisizlik bir kötülüktür.

Bu ilkeye dünyanın bütün sevenleri kayıtsız şartsız katılırlar. Tehlikeli olan gücün bir iyilik uğrunda değil, sadece güç elde etmek için kullanılmasıdır. Yeni dünyayı yönetenler bir 'güç' sarhoşluğu içindedirler : Kendilerinden önce kimsenin yapabileceğine inanmadıkları şeyi yapmak gücünde olmaları onu yapmaları için yeter bir sebep oluyor. Hayatta, güç bir amaç değildir, sadece başka amaçlara ulaşmamıza yarıyan bir araçtır. İnsanlarsa bilimin hangi amaçlara yönelmesi gerektiğini açıkça bilmedikleri için, bilimin gücü hayatı iyileştirmekten yana gitmiyebilir. Ama, okuyucu sorabilir bana, hayatın amaçları nedir diye. Bence, bu konuda bir insanın başkaları için bir kanun koymaya hakkı yoktur. Her insan teki için hayatın amaçları kendinin derinden istediği ve kavuşursa rahat edeceği şeylerdir. Rahatlığı, barışa kavuşmayı istemek, insanlar için ulaşılması aşırı bir iyilik isteği olduğuna göre, hayatın amaçları sevinç, keyif, kendinden geçmedir, diyelim. Güç için güç arıyan insan yakalanmaz bir şeyin peşindedir isteklerinde: Durmadan daha fazla güç ister ve hiç bir zaman elindekinin tadına varmakla yetinmez. Âşık, ozan ve mistik, güç peşinde koşanların hiç bir zaman tadamadıkları bir keyfi tadarlar. Çünkü, onlar bütün duygu ve düşüncelerini sevgilerinin konusu üstünde toplayabilirler. Güç peşinde koşansa, sıkıntı ve boşluk duy-

gusundan kurtulabilmek için durmadan yeni dolaplar, yeni çarklar çevirmek zorundadır. Onun için, bence sevenin keyifleri (bu sözü en geniş anlamında kullanıyorum) zorbanın keyiflerini aşar ve yaşamanın amaçları merdiveninde daha üstün bir yeri hakkeder. Öleceğim zaman kendi kendime boşuna yaşamadım diyebilirim. Batan günün ışıklarıyla tutuşan dünyayı gördüm, sabah sabah pırıldıyan çiğleri, kış güneşinde pırıl pırıl karları gördüm. Kuraklıktan sonraki yağmurun kokusunu duydum, Cornouailles kayalıklarında patlıyan azgın Atlantik'i gördüm. Bilim, bu sorunları ve çok daha başkalarını, daha çok insanlara sağlıyabilir. Bunu yaparsa akıllıca davranmış olur ama, hayattan hayatı değerlendiren anları kaldırıp atarsa bilim, hayranlığımıza hiç de hak kazanmaz. Bilim, bilginin ardına düşmek oldukça, değerler alanı bilimin ötesindedir. Bilim bir 'güç' arama olarak değerler alanını çiğnememelidir ve bilimsel teknik insan hayatını gerçekten zenginleştirmek istiyorsa, gerçekleşmesine hizmet ettiği amaçları unutmamalıdır.

Bizim dünyamıza bir kültür ve güzellik mirâsı kaldı. Ama ne yazık ki, biz bu mirâsı her kuşağın en az etkin ve en az önemli insanlarının buyuruğuna verdik. Dünyanın yönetimi (ki bununla bakanlık koltuklarını değil, devlet gücünün kilit noktalarını kastediyorum) geç-

mişi bilmiyen, geleceğe saygısı olmıyan, yıktıklarının ne olduğunu anlamıyan insanların ellerine düşürdük. Öyle olması için köklü hiç bir sebep de yoktur. Bunu önlemek bir eğitim işidir. Bu iş de o kadar zor değildir. Eski zaman insanları, çok kez, düşünceleri uzay içinde kapalı kimselerdi. Bizim çağımızı yöneten insanlarsa zaman içinde kapalıdırlar. Geçmişi hakketmediği ölçüde küçümsiyor ve bu güne hakketmediği ölçüde bir saygı gösteriyorlar. Geçmiş zamanın özdeyişleri bayatladı, bugünkü özdeyişlere ihtiyacımız var. Bunların başına ben şunu koyuyorum : «Çok kötülük yapmaktansa biraz iyilik daha iyidir.» Bu özdeyişe uymak için iyinin ne olduğu üstüne bir şeyler bilmek gerekir elbet. Zamanımızda, örneğin, yolda kızlı gitmenin hiç de ahım şahım bir şey olmadığını anlatabileceğiniz insanlar azdır. Cehennemden cennete çıkmak ne kadar yavaş ve eziyetli bir çıkış da olsa, iyidir. Cennetten cehenneme düşmek Milton'un şeytan'ı kadar çabuk da olsa, kötüdür. Dış rahatlık araçlarının çoğalması kendilinğinden büyük bir değer taşımaz. Aşırı yoksulluğa engel olmak çok önemli bir iştir. Ama, zaten fazla malı olanların zenginliğini arttırmak değersiz bir iş ve zararlı bir güc ısrafıdır. Cinayetlere engel olmak şarttır ama, polis suçluları bulmakta usta olduğunu göstersin diye yeni cinayetler icat etmek hiç de öğünülecek bir şey değildir. Bili-

min insanoğluna verdiği yeni güc, tarih bilgileri ve kendi görgüleriyle, insan duygusuna saygısı olan ve erkek ve kadınların hayatlarını renklendiren heyecanlara sevgi gösterebilen insanların elinde hayat için yararlı olabilir. Bilimsel tekniğin günün birinde, insanların bugüne kadar yaşadıklarından, bir çok bakıma, daha iyi bir bilimsel dünya kurabileceğini inkâr etmek aklımızdan geçmez. Ben yalnız şunu demek istiyorum ki, böyle bir dünya yoklamalar, denemelerle ve bir yönetimin sadece yönetenleri keyiflendirmek değil, yönetilenlere hayatı çekilebilir hale getirmek olduğunu unutmaksızın kurulabilir.

Sevinçsiz ve sevimsiz bir dünya değersiz bir dünyadır. Bilimle uğraşanın bunu hep göz önünde tuttuğu ölçüde bilimle uğraşması iyilik getirebilir. Yeni güc insanları eskilerin bildiği doğruları unutturacak kadar sarhoş etmemelidir. Her akıllılık yeni, her delilik eski değildir. İnsan bugünedek tabiata uymakla dizginlenmiştir. Tabiata uymak istemiyen insanda efendi olmuş kölenin bazı kusurları ortaya çıkar. Bize yeni bir ahlâk gerek. Bu ahlâkta tabiat güçlerine uymanın yerini insanda en iyi olan şeye saygı almalıdır. Bu saygı olmadığı zaman, bilimsel teknik tehlikelidir. Bu saygının olduğu yerdeyse, bilim insanı tabiatın kulluğundan kurtardıktan sonra kendi tabıatının aşağılık yanlarına bağlı kalmaktan da kur-

tarmaya başlar. Tehlikeler içindeyiz. Ama, bu tehlikeler kaçınılmaz değildir ve gelecek karşısında korku kadar umut da yerindedir.

softalık ve hoşgörü

Woodrow Wyatt

Softalığı nasıl anlatırsınız, Lord Russell?

Lord Russell

Bir adam bir konuya başka her şeyi hiçe sayacak kadar aşırı bir önem verirse, o adama softa demek yerinde olur sanıyorum. Bir örnek vereyim. Her aklı başında adam köpeklere eziyet edilmesinden hoşlanmaz. Ama, siz tutup köpeklere eziyet etmenin, başka hiç bir eziyetle ölçülemiyecek kadar korkunç olduğunu ileri sürerseniz, bir softa olursunuz.

Wyatt

İnsanlık tarihinde, büyük halk topluluklarının sık sık softalığa kapıldığı olmuş mudur.

Russell

Evet, çok yerde, çok kez olmuştur. İnsan topluluklarının yakalandığı kafa hastalıklarından biridir bu.

Wyatt

Bunların en kötü örnekleri hangileridir sizce?

Russell

Çok değişik örnekler verebilirim, sanıyorum. Yahudi düşmanlığını alalım. Bu, en kötülerinden biridir, çünkü, çok yakın zamanlarda en kötü örneğini gördük. Korkunçluğunu düşünmeğe bile zor dayanır insan. Söylenmesi doğru değil - söylenmesi doğru sayılmaz, biliyorum ama - Yahudi düşamlnığı Hıristiyanlıktan doğmuştur. Hıristiyanlıktan önce varsa bile çok azdı bu düşmanlık. Roma devleti Hıristiyan olur olmaz, Yahudi düşmanı da olmaya başladı.

Wyatt

Neden acaba?

Russell

Çünkü, İsa'yı Yahudiler öldürdü dediler ve Yahudi düşmanlığını bu bakımdan haklı gösterdiler. Elbette ekonomik nedenleri vardı bu işin ama, öne sürdükleri İsa'nın öldürülmesi oldu.

Wyatt

Halkın sürü halinde softalığa tutulduğu olur mu dersiniz? Tutulması nedendir sizce?

Russell

Bunda beraberlik duygusunun payı olsa gerek. Softalar topluluğunda birbiriyle dost olmanın verdiği bir rahatlık duygusu vardır. Aynı şey hepsini birden coşturur. Bunu herhangi politika partisinde de görebilirsiniz. Her partide, her zaman bir softalar gurubu vardır. Bunlar birbirlerine pek bağlıdırlar ve bu bağlılık bir başka guruba düşmanlık eğilimi ile birleşip yayılırsa softalık kolayca gelişir.

Wyatt

Ama, softalık, zaman zaman iyi işler görmekte bir çeşit güc kaynağı olabilir mi?

Russell

Softalığın güc kaynağı olduğu su götürmez ama, tarihte softalığın iyi işlere kaynak olduğu görülmemiştir. Bence her zaman kötü işlere yol açmıştır. Çünkü, tek yanlıdır, çünkü işe kin karıştırmaması hemen hemen imkânsızdır. Softalığınızı paylaşmıyan insanlara ister istemez düşman olursunuz. Bunu önlemek çok güç.

Wyatt

Ama softalık ekonomik amaçlar gözetince, örneğin, Haçlı Seferlerde olduğu gibi, softalık olmaktan, belki zararlı olmaktan da çıkmıyor mu?

Russell

Orasını bilmem... Haçlı Seferlerden bir hayır geldiğini sanmıyorum. Bu seferlerde iki akım vardı: Bir softalık akımı, bir de ekonomik

akım. Ekonomik akım, gerçekten çok güçlüydü. Ama, softalık olmadan işe yaramazdı. Softalık orduları sağladı, ekonomik neden ise, kumandanları diyebiliriz kabaca.

Wyatt

Peki, softalıkta büyücülüğün nasıl bir yeri olmuştur, dersiniz?

Russell

A.. büyücülüğün korkunç, çok korkunç bir yeri oldu. En çok da... 1450 ile 1600 aralarında. Korkunçtu o yıllarda büyücülük. Ünlü bir kilise adamı *The Hammer of Female malefactors* adlı, büyücü kadınlarla ilgili bir kitap yazdı. Bu kitap, halkın da inandığı büyücülerin avlanıp yakılmasına büyük ölçüde yol açtı. Öyle sanıyorum ki, Jeanne d'Arc'ın kendisi bile büyücü olduğuna inanıyordu. Her halde, halkın büyücü diye suçlandırdığı kimselerin çoğu büyücü olduklarına inanmışlardı ve bu, korkunç işkencelere yol açtı. Sir Thomas Browne'ı okuduğunuz zaman onu iyi yürekli, bilgili bir insan sanırsınız. Ama, gerçekte, büyücü yargılandırmalarında suçlandıranlardan yana oldu. Önce, büyücülüğü inkâr etme bir çeşit tanrısızlıktı. Çünkü, Kutsal Kitap «Bir cadının yaşamasına göz yummıyacaksın!» diyor. Büyücülerin yakılmasının doğru olduğuna inanmadınız mı, Kutsal Kitab'a inanmıyorsunuz demekti, öyleyse, Tanrınız yoktu.

Wyatt

Neden, hiç değilse görünüşte, sağlam kafalı olan bir çok insan böylesine softa oluyor?

Russell

Sağlam kafa görece bir deyimdir. Çok, çok az insan tam anlamıyla sağlam kafalıdır. Hemen her insanın deliliğe kaçan yanları vardır. Hiç unutmam, California'da, yağmurlu bir günde, otomobille geziyorduk. Yolda, sırsıklam bir yayayı arabamıza aldık. Bu adam, her çeşit ırk düşmanlığına karşıydı. Bunun korkunç bir şey olduğunu söyledi. Ben de, kendisine hak verdim. Sonra, içimizden biri Filipinlilerden söz açar açmaz, bu adam, bütün Filipinlilerin aşağılık kişiler olduğunu söyledi. Gördünüz mü, onun kafasında da bir sakatlık varmış, demek.

Wyatt

Softalık konusuna neden bu kadar önem veriyorsunuz?

Russell

Çünkü, dünyanın uğradığı kötülükler, çok büyük ölçüde softalıktan gelir.

Wyatt

Ama, Roma Katolik kilisesi, her halde, bazı dogma'lara inanmanın, bunlara inanmaksızın yaşamaktan daha önemli olduğunu düşünüyordu. Onun görüşü ile bizimki arasında bir ayrılık var mı?

Russell

Var, hem de çok büyük. Roma Katolik ki-

lisesi dünya ölçüsünde değildi. Bir çok milletleri avucuna alamıyordu. Hidrojen bombasıysa hepsini alabilir.

Wyatt

Bunu biraz açıklar mısınız?

Russell

Evet. Elbette açıklamaya değer. Bence, hepimizin başında korkunç bir tehlike olan Doğu - Batı gerginliği, en çok ya softaca bir komünizmden, ya da softaca bir komünizm düşmanlığından doğuyor yerine göre. Her iki yan da, inançlarına aşırıca bağlanıyorlar. İnançları softalık diye anlattığım şeye benziyor. Yani demek istiyorum ki, birinin öte yanda kötü gördüğü şeyin önlenmesini, insan soyunun dünyada kalmasından daha öemli saymak softalıktır. Hepimizin başındaki tehlike, bu softalıktır, her iki yanda da bulunan bu softalık.

Wyatt

Peki, hoşgörü sizce nedir?

Russell

Düşüncenizin yönüne göre değişir bu. Düşünüşte hoşgörü, gerçekten hoşgörüyse, her hangi bir suç olmadıkça, hiç bir düşüncenin cezalandırılmaması demektir.

Wyatt

Tarihte hoşgörüsü olan çağlara örnek gösterebilir misiniz?

Russell

Evet, Otuz Yıl Savaşı'ndan sonra. İngilte-

re'de hemen arkasından başlamadı, çünkü, o sırada biz bir iç-savaş içindeydik: Ama, bu savaştan biraz sonra. İlk hoşgörür devlet Hollanda oldu. XVII. yüzyılın bütün ileri aydınları hayatlarının bir çok yıllarında Hollanda'ya sığınmışlardır: sığınmamış olsalar, silinip giderlerdi. İngiltere başka memleketlerden daha iyi değildi, o günlerde. Parlamento Hobbes'un bozuk, hem de çok bozuk kafalı olduğu sonucuna varmış ve İngiltere'de kitap ayımlamasını yasak etmişti. Bu yasak uzun, hem de çok uzun bir süre devam etti.

Wyatt

Eski Atina için hoşgörür bir devlet diyebilir misiniz?

Russell

Az çok hoşgörürdü. XVIII. yüzyıla kadarki yeni devletlerden daha hoşgörürdü. Ama, tam bir hoşgörürlük değildi onunki de. Sokrates'in nasıl öldürüldüğünü herkes bilir. Ondan sonra da baskı görenler oldu. İskender'in ölümünden sonra Anaxagoras da, Aristoteles de kaçmak zorunda kaldılar.

Wyatt

Peki, insan yaşadığı dönemin hoşgörür olduğunu nasıl bilir? Nerden anlaşılır bu?

Russell

Özgür kurumlardan anlarsınız. Basın özgürlüğü olur, düşünce özgürlüğü olur, propaganda özgürlüğü olur. Dilediğinizi okumakta

özgür, dilediğiniz dine girip çıkmakta özgür olursunuz.

Wyatt

Ama bugün Batı'da bütün bu özgürlükler var, yine de siz biraz önce softalığın hiç bir zaman bugünkü kadar koyu olmadığını söyler gibiydiniz.

Russell

Batı'da bu özgürlüklerin gerçekten var olduğunu sanmıyorum. Amerikayı alın örneğin. Ne yaptılar orda? Bütün kitaplıklara gittiler, Rusya üstüne bilgi veren ne vrasa yok ettiler. Buna tam bir hoşgörü diyemezsiniz.

Wyatt

Coşkun olmazsak iş yapamıyoruz. Fazla coşarsak softalığa düşüyoruz. Doğru yolda olduğumuzu, softalığa kaymadığımızı nasıl kestirebiliriz?

Russell

Kesin olarak bilemezsiniz, ama şu yapılabilir bence: Yalnız doğru olduğuna inandığınız bir işi yapmakla kalmayıp, görünenden başka bir yola girmemeği ilke edinirsiniz. Aldanabilip de bir yıkıma sebep olacağınız işten kaçınırsınız. Bu davranışı insanları diri diri yakma işinde deneyelim, örneğin. Ortaçağın işkenceler döneminde din adamlarının bildikleri tam anlamıyla doğru olsaydı, dinsizlerin yakılması iyi bir iş olurdu. Ama, bildiklerinizin doğru olmadığına en küçük bir ihtimal de olsa kötü

bir iştir yaptığınız. Bence böyle bir ilkeye uymalısınız.

Wyatt

Bu ilkeyi politika partilerine ve hükümetlere de uygulıyabilir misiniz?

Russell

Elbette. Bir politika partisinde olan öteki partinin doğru yolda olmadığına inanır, ama gidip o partideki insanları öldürmeğe hakkı olduğunu söyliyemez.

Wyatt

Hoşgörünün sınırları nedir? Ne zaman hoşgörü başıboşluğa ve kargaşalığa götürür?

Russell

Buna verilecek orta halli bir cevap şu olabilir: Gerekli kanuna uygun olarak düşünceleri savunma tam bir hoşgörü ile karşılanmalı. Ama, kanun değişinceye kadar suç sayılan işlerin savunulması karşısında tam bir hoşgörü istenemez. Bir örnek alacak olursak, ölüm cezasının olmadığı bir yerde, bu cezanın konması düşüncesinde olabilirsiniz. Ama, sizce ölümü hakketmiş bir insanı gidip öldürmekte serbest olamazsınız.

Wyatt

Softalık dünyaya dalga dalga yayılır mı, dersiniz? Bizim dünyamız böyle bir dalga içindeyse, bu dalga nasıl sona erebilir?

Russell

Dünya düzelince dalga da durur ama, sü-

rekli bir dengeye ulaşmadıkça da bu dalga durmaz. Kararsız bir durum sürüp gittikçe, softalığı besliyen koşullar var demektir. Onun için, softalığı yenmek istiyorsanız, dünyada bir çeşit durulma sağlamak zorundasınız.

Wyatt

Dünyada softalığın azalacağını umuyor musunuz?

Russell

Evet, umuyorum, hem de çok. Bu iş, politikalara bağlı bence. Dünya savaşını büyük bir tehlike olmaktan çıkaran bir politika sistemimiz olursa, Doğuda da Batıda da hoşgörünün ve anlayışın çarçabuk gelişebileceğini sanıyorum. Ama, bu gerginlik kaldıkça bunun gerçekleşmesi çok zordur.

felsefe nedir?

Wyatt

Lord Russell, felsefe nedir?

Russell

Çok tartışma götürür bir sorun bu. Öyle sanıyorum ki, iki filozoftan bile aynı karşılığı alamazsınız. Benim görüşüme göre, henüz kesin olarak bilinmiyen konular üstünde kafa yormaktır. Bu, yalnız bana göre böyledir, başkalarına göre değil.

Wyatt

Felsefeyle bilim arasındaki ayrılık nedir?

Russell

Kabaca, şu. Bilim bildiğimiz şeyler, felsefe de bilmediğimiz şeylerdir. Onun için de,

insan bilgisi ilerledikçe, sorunlar felsefe alanından bilim alanına geçer.

Wyatt

Demek, bir şey bulunup açıkça ortaya kondu mu, felsefe olmaktan çıkıp bilim olur, öyle mi?

Russell

Evet. Nitekim felsefe diye ele aldığımız nice sorunlar artık felsefe olmaktan çıkmıştır.

Wyatt

Felsefe neye yarar?

Russell

İki şeye yarar bence. Bunlardan biri, henüz bilimin çözemediği şeyler üzerinde düşüncemizi işletmektir. İnsanı ilgilendirmek gereken şeylerin de pek azı henüz bilimce çözümlenmiştir. Pek önemli nice şeyler vardır ki, bilim, şimdilik hiç değilse, bunlar üstüne pek az şey biliyor. İnsanların düşüncesi niçin bir sınırda kalsın ve yalnız bugün bilinenin içine kapansın. Bence, varsayım yoluyla dünya görüşümüzü genişletmek felsefenin sağladığı yararlardan biridir. Aynı ölçüde bir başka önemli yararı daha vardır bence. O da, bize, bildiğimizi sandığımız şeyleri bilmediğimizi göstermesidir. Bir yandan felsefe bizi günün birinde bileceğimiz şeyler üzerinde düşündürmek, öbür yandan da, bilgiye benziyen nice şeylerin bilgi olmadığını alçak gönülle, göstermektir.

Wyatt

Felsefenin üzerinde düşünüp de sonradan elle tutulur sonuçlar vermiş olan konulara bir kaç önrek gösterebilir misiniz?

Russell

Gösterebilirim. Bu örnekler en kolay da Yunan felsefesinde bulunur. Yunanlıların ileri sürdükleri ve kendi zamanlarında denenmemiş olan bir çok varsayımlar sonradan değer kazanmışlardır. Örneğin, atom varsayımını alalım. Demokritos maddenin küçük parçacıklardan kurulu olduğunu ileri süren atom varsayımını bulmuştu. 2000 yılı aşkın bir zaman sonra, bunun bilimsel bir görüş olduğu anlaşıldı. O zamansa bu, sadece bir düşünceydi. Aristarkhos'ı alalım. Güneşin dünyanın çevresinde değil, dünyanın güneşin çevresinde döndüğü ve gökteki değişikliklerin dünyanın dönmesinden ileri geldiği düşüncesini ortaya atan ilk insan o olmuştur. Bu, bir yana atılıp unutulmuş olan varsayım, 2000 yıl sonra Copernic ile yeniden ele alındı. Ama, Aristarkhos bunu düşünmemiş olsaydı, Copernic belki de hiç üstünde durmıyacaktı.

Wyatt

Nasıl oluyor bu, bir çeşit sezgiyle mi?

Russell

Yo, hayır. Bu varsayımları ilkin düşünenler, «doğrusu budur» diyemezler; sadece «doğru bu olabilir» diyebilirler. İyi bir bilimsel ha-

yal gücünüz varsa, bir çok şeylerin doğru olabileceğini düşünebilirsiniz. İşte, bilimin özü de budur. Önce, bir şeyin doğru olabileceğini düşünür, sonra doğru olup olmadığını yoklarsınız, çok kez de doğru olmadığını görürsünüz.

Wyatt

Eflatun'a göre, Demokritos teorisi, Teokritos'un atom teorisi saçma sapan bir şeydi, değil mi?

Russell

Eflatun'u ürkütmüştü bu düşünce. Demokritos'un bütün kitaplarının yakılmasını istemişti. Çünkü, Eflatun bilimi sevmiyordu. Matematiği seviyordu ama, bilimsel olan başka hiç bir şeyi sevmiyordu.

Wyatt

Demek, size göre felsefe, bir anlamda, bilimin hizmetindedir.

Russell

Eh, bir bakıma öyledir. Ama, tabii, bilimin bir uşağı değildir sadece. Çünkü, bir çok şeyler vardır ki, bilim uğraşamaz onlarla. Örneğin, bütün değer sorunları. Bilim, bir araç olarak değil, amaç olarak neyin iyi, neyin kötü olduğunu söyliyemez size.

Wyatt

Zamanla filozofların ve halkın felsefeye karşı davranışlarında nasıl bir değişiklik oldu dersiniz?

Russell

Düşündüğünüz felsefe okuluna göre değişir bu. Eflatun ve Aristoteles'de, en önemli şey, dünyayı anlamaktı; bence de felsefenin yapması gereken şey budur. Onlardan sonra gelen stoacılarda, ahlâk önem kazanıyor. Kahraman olmanız, felâketlere sabırla katlanmanız gerekiyor bu felsefeye göre. Halk arasında da «filozof» bu anlamı kazandı.

Wyatt

Sizce Marx'a bir filozof denir mi?

Russell

Bir bakıma filozoftur, şüphesiz. Ama bugün filozoflar arasında önemli bir ayırma var. Kimi filozoflar dünyanın düzenini sürdürmek, korumak; kimi filozoflar da dünyanın düzenini değiştirmek istiyorlar. Marx, tabii, ikinciler arasında. Bana kalırsa, her ikisi de, filozofun asıl yapacağı iş değildir. Bence, filozofun işi, dünyayı değiştirmek değil, anlamaktır; oysa, Marx bunun tam tersini söyler.

Wyatt

Siz kendinize nasıl bir filozof dersiniz?

Russell

Ben şimdiye kadar kendime sadece mantıksal atomist demişimdir. Ama, bu isim takmalarına pek meraklı değilim, kaçınırım bundan.

Wyatt

Mantıksal atomist ne demektir?

Russell

Şu demektir bence: Ele aldığınız her han-

gi bir konunun özüne varmak için, tutulacak yol çözümlemedir. Her şeyi çözümliye çözümliye, öyle bir yere gelirsiniz ki, orada artık çözümlenemez şeyler çıkar karşınıza. İşte, bunlar mantıksal atomlardır. Bunlara mantıksal atomlar diyorum, çünkü, onlar artık madde değildir. Bunlara, nesneleri meydana getiren *idea* (kalıplar) diyebiliriz.

Wyatt

Felsefenin bugünkü başlıca yönü nedir?

Russell

Bu konuda İngilizce konuşan memleketlerle Avrupa memleketlerini ayırmak gerekir. Yönler eskisinden çok daha ayrı birbirinden, çok daha ayrı. İngilizce konuşulan memleketlerde ve hele İngiltere'de yeni bir felsefe akımı var. Bence, bu akım, felsefeye ayrı bir alan bulmak isteğinden doğmuştur. Biraz önce söylediğime göre, felsefe sadece yarım bir bilimdir. Bu görüşten yana olmıyanlar var. Onlar, felsefenin kendi dünyası olmasını istiyorlar. Bu istek, dilci felsefe diyebileceğimiz bir yola götürdü. Bu yolda, filozofun önemli işi, soruları cevaplandırmak değil, soruların anlamını iyice açmaktır. Ben, bu görüşe katılmıyorum. Ama, size bunu bir örnekle anlatabilirim. Bir gün bisikletle Wincester'e gidiyordum. Yolumu kaybettim. Bir köy dükkânına gittim. Bana Wincester'e giden en kısa yolu gösterir misiniz, dedim. Bunu sorduğum adam dükkânın arka-

sında benim görmediğim birisine seslendi : 'Bir bay Wincester'e giden en kısa yolu soruyor» dedi. İçeriden bir ses geldi:

«Wincester'e mi?»

«Evet.»

«Wincester'e giden yol mu?»

«Evet.»

«En kısa yol mu?»

«Evet.»

«Bilmiyorum.»

Böylece, sorduğuma cevap almadan ayrıldım ordan. İşte, Oxford felsefesi bunu yapmamızı istiyor.

Wyatt

Yani, soru doğru olacak, cevabın önemi yok, öyle mi?

Russell

Evet, Cevap vermek başkalarına düşüyor.

Wyatt

Avrupa felsefesinden ne bakımdan ayrılıyor bu?

Russell

Avrupa'da felsefe, daha kanlı canlı. Ben onunla da anlaşamıyorum, ama, bir bakıma daha gürbüz bir felsefe, ilk çağ felsefelerine daha yakın. Kierkegaard'ın varoluşçuluk görüşünden gelen değişik bir çok felsefeler var. Bir de, gelenekçi din üzerine polemikler çıkarmakla uğraşan felsefeler. Buna benzer bir çok şeyler. Bana sorarsanız, pek önemli bir

şey yok bütün bunlarda.

Wyatt

Peki ama, nasıl davranması gerektiğini öğrenmek istiyen birisine sizin felsefe yolunuz nasıl yararlı olabilir?

Russell

Bir çokları bana mektuplar yazıp, nasıl davranacaklarını bilmediklerini, şaşkına döndüklerini, çünkü, eski yolları bıraktıkarını, bunların yerine ne koyacaklarını bilmediklerini söylüyorlar. Benim inandığım felsefenin şu bakımdan bir yararı olabilir. Bu felsefe, insanlara yaptıkları işin doğruluğundan kesinlikle emin olmadıkları zaman güçlü davranmalarını sağlar. Bence, kimse hiç bir şeyden kesinlikle emin olamaz. Olursa, hiç şaşmaz, aldanır. Çünkü, hiç kendinliğe ulaşamaz. Onun için, insan bütün inançları bir şüphe ile karşılamak ve şüpheye rağmen de, güçlü davranabilmek zorundadır. Savaş plânını hazırlıyan bir general de böyle davranır, nihayet, düşmanın ne yapacağını pek kesin olarak bilmez ama, iyi bir komutansa yanılmaz, kötü komutansa yanılır. Ama, gündelik hayatta insan olasılıklara dayanarak iş görmek zorundadır. Felsefenin yapacağı şey de, onlara tam bir kesinlik içinde olmaksızın güçlü davranma cesaretini vermektir.

Wyatt

Peki, insanları, güvendikleri şeyler üze-

rinde şüpheye düşürmek doğru bir şey midir, sizce? Rahatlarını kaçırmaz mı onların?

Russell

Bir zaman için kaçırır, tabii. Ve bence, biraz rahatı kaçmak kafa eğitiminin önemli bir yanıdır. Ama, bir bilim yükü edinirlerse, duydukları şüpheyle altüst olmamalarını sağlıyacak bir safra yüklenmiş olurlar.

Wyatt

Felsefenin geleceği için ne düşünüyorsunuz?

Russell

Felsefenin gelecekte Yunanlılar zamanındaki ya da ortaçağdaki yerini tutacağını sanmıyorum. Bilimin yükselişi felsefenin önemini ister istemez azaltacaktır.

Wyatt

Felsefenin bugünkü dünyada ve gelecek yıllardaki değerini özetler misiniz?

Russell

Bizim zamanımızda önemli bir yeri olduğunu sanmıyorum. Önce şundan ötürü: Demin söylediğim gibi, bir çok önemli sorunlar vardır ki, bilim, hiç değilse, bugün, bunlarla uğraşamaz ve bunlar bilimsel bir davranışla ele alınamaz. İkinci olarak da şundan dolayı: Felsefe insanların düşünce bakımından biraz daha alçak gönüllü olmalarına, kesin olarak bildiğimizi sandığımız şeylerin doğru çıkmadığını ve bilime kestirme yoldan varılamıya-

cağını anlamasına yarıyor. Bence, her filozofun her zamanki işi dünyayı anlamaktır, bu anlama da kestirip atmaya gelmiyen uzun ve zor bir iştir.

felsefe ve kanun

İnsanın vicdanına uyup kanunları dinlememesi iki türlü oluyor. Bunlardan biri, belli bir kanunun buyurduğu ve bir çoklarının yürekten kötü saydığı bir işi yapmamaktır. Çağımızda bunun en belirli örneği savaşa çağırılıp da gitmeyenlerin durumudur. Burada sözünü edecek olduğum bu değil.

Benim üstünde durmak isteğim kanun dinlemezlik kanunda ya da millî politikada bir değişiklik sağlamak amacını güdendir. Dinlemezliğin bu çeşidi bir propağanda yolu oluyor, bu yüzden de bazlarınca kötü sayılıyor. Bir çoklarına göreyse, ki ben de onlar arasındayım, günümüzde bu dinlemezliği zo-

runlu saymak gerekir.

Bir çoklarına göre kanunların çiğnenmesi bir demokrasi içinde hiç bir zaman hoş görülemez, ama başka devlet düzenleri içinde kanunları çiğnemek bir ödevdir. İkinci Dünya savaşından sonra muzaffer hükümetler, bir çok Almanları, kendilerine iğrenç işler buyuran kanunları niçin çiğnemediler diye sorguya çekip suçlu buldular. Bilmem hangi mantık bir demokraside hükümetin bize çirkin işler buyurmıyacağını, buyurduğu zaman da bu buyruğu dinlememenin kötü olacağını isbat edebilir?

Bir demokrasinin yurttaşları en çok kendi işleriyle uğraşır ve zor sorunları bütün derinliğiyle inceleyemezler. İnanışları en kolay sağladıkları haber ve bilgi araçlarına dayanır ve baştakiler bu haber ve bilgilerin aldatıcı olmasını sağlıyabilirler, çok kez de sağladıklarını görüyoruz. Baştakiler derken yalnız, hükümette ya da muhalefetteki politika adamlarını değil, onların teknik danışmanlarını, basını, radyoyu, televizyonu ve en sonunda polisi de düşünüyorum. Bütün bu güçler bugün batı demokrasilerinde atom silâhları konusundaki gerçeği yurttaşlardan gizlemekte kullanılıyorlar.

Bu durum karşısında iyimser davrananlara salık veririm: Ohio devleti Üniversitesinin, bir kaza yüzünden savaş patlama olagan-

lıklarını incelemek üzere seçtiği uzmanların raporu, bir de Pugwarsh konferanslarında büyük yetkili bilim adamlarının sundukları belgeler üstünde dursunlar. Savunma sorunlarında Amerikan uzmanı Oskar Morgenstern «Survival» adlı dergide şunları yazıyor : «Bir atom savaşı patlaması olaganlığı, patlamaması olaganlığından bir hayli fazladır.» Sir Charles Snow şöyle diyor: «Bütün sorumluluğunu yüklenerek şunu söyliyebilirim ki, en çok on yıl sonra, bu bombalardan bir kaçı patlayacaktır: İster istemez patlayacaktır.» (Times, 26 Kasım 1960).

Bir kaza, bir yanlışlık yüzünden savaşın kopması türlü türlü olabilir, bir kez de az kalsın bu yüzden kıyamet kopacaktı. En az bir kez Ay, bir kaç kez de yaban kazları Radar araçlarında Rus füzeleri sanıldı. Buna rağmen İngiliz Başvekili Parlamentoda bir Papa keser atarlığıyla kaza yüzünden savaş patlamıyacağını söyledi. Söylediğine inanıp inanmadığını bilmiyorum. Eger inanıyor idiyse, bilmek zorunda olduğu şeyleri bilmiyordu, inanmıyor idiyse, insanlığa bile bile boş umutlar vermek kadar korkunç bir cinayet işliyordu.

Atom silâhları konusunda İngiltere'nin tek taraflı bir karar vermesi konusunu ele alalım. Böyle bir politikadan yana tam anlamıyla gerçekçi dayanaklar vardır, ama bu po-

litikadan yana olmayanlar, ellerindeki haberleşme araçlarıyla olan bitenleri öylesine yanlış bildirmişlerdir ki bu dayanakları halka anlatmak çok zor duruma girmiştir. Bir örnek vereyim: İngiltere'nin en liberal sayılan gazetesinin bir yazarı tek taraflı silâhsızlanmaya karşı koyanların «aklın buyruğuna» uyduklarını ileri sürdü. Buna karşı yazdığım bir yazıda aklın, tam tersine, tek taraflı silâhsızlanmadan yana olduğunu, karşı tarafın iki yüzlülük ettiğini yazdım, anlattım. Gazete yazımı basmadı. Tek taraflı silâhsızlanmayı savunanlar buna benzer bir çok engellerle karşılaştılar.

Amerikanın İngiltere'deki üsleri sorunu üstünde de duralım. Kim biliyor bu üslerden her birinde, alacakları buyruğu hemen yerine getirecek ve bir kaç dakika içinde havalanmaya hazırlanmış bir uçakcı kümesi bulunduğunu? Bu küme üs içindeki öteki askerlerden kesin olarak ayrılmıştır: Yiyecek, yatacak, okuyacak yeri, sineması falan ayrıdır ve silâhlı bekçiler bütün öteki Amerikalıların bu kümeyle görüşmesine engel olmaktadırlar. Ayda bir bu küme komutanıyla birlikte bütün kadrosuyla Amerika'ya geri gider ve yerine başka bir küme gelir. Uçakcıların sivillerle ve üsteki başka askerlerle tek kelime konuşmaları yasaktır.

Bu yasaktan maksat, besbelli, İngilizlerin

hiç bir şey öğrenmemeleri ve uçakcıların alacakları emirleri körü körüne yerine getirmeğe alışmalıdır. Bu emirler üs komutanından değil, doğrudan doğruya Washington'dan gelecektir. Savaş patladığı an, gelecek emirler üstünde İngiltere hükümetinin en küçük bir karışması olabileceğini düşünmek saçmadır. Ruslardan öc almaya gidebilir ve bir saat içinde bütün İngiltere halkının yok edilmesine sebep olabilirler.

Bu uçak kümelerinin durumu, Polaris denizaltılarınkinin aynıdır. Hatırlarsanız, İngiliz Başbakanı, bir Polaris füzesinin atılabilmesi için Amerikayla İngilterenin anlaşması gerektiğini bildirmiş ve bu bildiriyi Amerika yalanlamıştı. Bütün bunlardan büyük halk yığınlarının haberi yoktur.

Genç ihiyar, kadın erkek, çoluk çocuk bütün İngilizler her saniye ölüm tehlikesi içinde bulunduklarını, bu tehlikeye savunma adı altında girdiğimizi ve hükümetlerin bu tehlikeyi azaltmak istedikleri ölçüde çoğalttıklarını herkese bildirmek için elimizden gelen her şeye baş vurmayı biz bazı İngilizler boynumuzun borcu saydık. Böylece atom silâhlarına karşı savaş pek etkili bir yola girdi. Ama basın bizim bu çabalarımızdan bıkmış ve bunların gazetecilik bakımından değeri kalmadığına karar vermiş görünüyor. Onun için bazılarımız savaşımızı daha ileri götürmeyi ve

ister istemez sözü edilecek davranışlar göstermek zorunda kaldık.

Bu büyük tehlike günlerinde sivil - diretmenin bir başka ve belki daha önemli bir nedeni daha var. Çok yaygın bir inanışa göre insan tekinin hükümetler karşısında hiç bir gücü yoktur ve hükümetlerin politikaları ne kadar kötü olursa olsun insanların tek tek yapacakları hiç bir işe yaramaz. Yanlıştır bu, çok yanlış. Hükümetin politikasını doğru bulmayanlar kalabalık gösterilere katılacak olurlarsa hükümetlerin çılgınlık etmesini önliyebilir, sözde devlet adamlarını insanlığın yok olmamasını sağlayacak tedbirler almaya zorlayabilirler. Halk düşüncesinin haklı bir öfkesinden esinlenecek olan böyle bir hareket olagandır ve belki de olmak üzeredir.

Baştakilerin, hiç değilse Amerika'daki gücünü ortaya koyan bir olay son derece ilgi çekicidir: Hiroşima'ya bomba atan Claude Eatherly'in başına geleni söylemek istiyorum. Onun durumu, bugünkü dünyada bir insanın çok kez ancak kanunu çiğneyerek korkunç cinayetleri önliyebileceğini gösterir. Kendisine atacağı bombanın ne etkileri olabileceğini söylememişler. Yaptığı işin sonuçlarını öğrenince dehşet içinde kalıyor. Bu insan yıllarca atom silâhlarının korkunçluğu üstüne dikkati çekmek için kanuna aykırı davranışlar gösteriyor ve böylece içindeki suçluluk duygusun-

dan kurtulmaya çalışıyor: Çalışmasa bu duygunun ağırlığı altında ezilecek. Baştakiler bu insanın deli sayılması gerektiğine karar veriyorlar ve ruh doktorlarının kurduğu bir komite, şaşılacak bir uyarcılıkla, bu resmi görüşün sorumluluğunu yükleniyor. Yaptığına pişman olan Eatherly deli sayılıyor. Eatherly'nin neden böyle davrandığını açıklayan bildirilerini okudum. Bunlar kendisinin tam bir ruh sağlığı içinde olduğunu açıkça gösteriyor. Ama yalancı bir propagandanın gücüne bakın ki hemen herkes, Eatherly'nin aklını kaçırdığına inanmıştı. Ben de buna inananlar arasındaydım.

Bizim allak bullak dünyamızda insanları yaşatma ve öldürme gücünü ellerinde tutanlar, sözde basın ve propaganda özgürlüğünün bulunduğu memleketler halkının hemen hepsini, insanlığın sağ kalmasını önemli gören her adamın deli olması gerektiğine inandırabilecek durumdadırlar. Böylece ben de ömrümün son yıllarını bir deliler evinde geçirirsem hiç şaşmam: Orada insanlık duyguları besleyebilen bütün insanlarla bir arada olmanın tadını duyarım.

din ve bilim

Büyük fizikçilerin ve biyolojistlerin çoğu, son yıllarda bilimin yeni buluşlarıyla eski maddeciliğin gözden düştüğünü ve din gerçeklerinin göze girmeye yüz tuttuğunu ileri sürdüler . Bilginlerin belirsiz terimlerle ve bir görüş olarak ortaya attıkları bu düşünceyi, din adamları kapıştılar, yaydılar. Bu arada gazetelerde din adamlarının ağzından öyle sarsıcı haberler verdiler ki, büyük kalabalıklar nerdeyse Kutsal Kitabın dediklerini fizik biliminin doğruladığını sandılar. Bana kalırsa, yeni bilimlerden alınacak ders, halkın sürüklendiği bu görüşe indirgenemez. Bir kere bilginler, söyledikleri sanılan şeylerin hep-

sini söylemiş değildirler. Sonra da, geleneksel din inançları yararına söylediklerini, birer bilgin olarak, gerçekten bilimsel bir ağızla değil, daha çok erdemi ve mülkü savunmak istiyen birer yurttaş olarak söylediler. 1914 - 1918 savaşı ve onun ardından gelen Rus devriminden sonra bütün çekingen insanlar eskiye bağlanır oldular; profesörlerin de, çokluk, çekingen yaradılışlı kimseler olduklarını bilirsiniz. Ama, bunları bir yana bırakalım da bilimin gerçekten ne dediğini görelim.

1) *Tanrı karşısında insan* — Son yıllara kadar, insanlara bir «cüzi irade» (1) tanıyan ka-

(1) Ötedenberi din bilginleri insanın Tanrı karşısındaki durumunu tartışmışlardır. Bir görüşe göre, dünyada olup biten her şeyi Tanrı önceden kararlaştırmıştır, herkesin bütün yapacaklarını önceden alnına yazmıştır. Bununla çatışan bir başka görüşe göre, insanoğlunun, az da olsa, kaderini değiştirme gücü vardır. İnsan, kendi çabasıyla, Tanrının kendisine çizdiği kaderi değiştirebilir. Bu son görüşe göre, Tanrı iradesi karşısında insan iradesinin, eski deyimle, küllî iradenin karşısında cüzi iradenin bir yeri vardır. İslâmlıkta olsun, Hıristiyanlıkta olsun, aynı tartışma yüzyıllarca süregelmiştir. Hıristiyanlar arasında bu iki görüşe göre, değişik mezhepler türemiş ve bu mezhepler arasındaki kavgalar XVII. yüzyıl sonlarına kadar önemli çatışmalara yol açmıştır. Örneğin, Jansenistlerle Cizvitler arasındaki çatışma. Cizvitlerin cüzi iradeyi kabul etmelerine karşılık Jansenitler, kötü bir insanın ancak Tanrının bağışlamasıyla kurtulabileceğine - bunun dışında - ne yaparsa yapsın cehennemlik olacağına inanıyorlardı. Doğuda bu çatışma hep küllî iradeden yana çözülmüş ve bundan ötürü de Doğu, genel olarak, çok daha kaderci, fatalist kalmıştır. (Çevirenlerin notu)

tolik dinbilimi, evrenin tabiî kanunlarına bir yakınlık gösteriyor ve bu yakınlık mucizelere inanmalarına da engel olmıyordu. XVIII. Yüzyılda Newton'nun etkisi altında dinbilim ile tabiat kanunları arasındaki bağlantı daha da arttı. Öyle sanılıyordu ki, Tanrı dünyayı bir plâna göre yaratmıştır ve tabiat kanunları da bu plânın tâ kendisidir. XIX. yüzyıla kadar dinbilimi düşünceye dayanıyordu, sağlam ve açık seçikti; ama, Tanrıya inanmaz olmuş aklın saldırılarına karşı koyabilmek için, son yüzyıl içinde, gittikçe duygulara daha çok başvurur oldu. İnsanların kafa gücünü serbest bırakıp kendilerini çekmeğe uğraştı. Böylece, bir deli gömleği olmaktan çıktı, yumuşak bir hırka haline geldi. Bugün, düşünceye dayanan eski ve ağırbaşlı geleneği sürdüren bir kaç bilgin katolik din adamı ile bazı toptancılardan başkası kalmadı. Diğer bütün din adamları kafadan çok yüreğe seslenerek mantığın tırnaklarını körletmeğe çalışıyor ve duygularımızla aklımızın sürüklendiği bir sonucun yanlışlığını ortaya koyabileceğimizi ileri sürüyorlar. Lord Tennyson'un yiğitçe söylediği şu sözde olduğu gibi : «Yürek öfkelenmiş bir insan gibi şahlandı ve duydum diye karşılık verdi.»

Günümüzde, yüreğin atomlarla, nefes borularıyla, deniz kestaneleriyle ve araya bilim karışmadığı sürece ilgilenmiyeceği daha

bir çok konulara bağlı duyguları vardır.

Günümüzün din bilginlerinin ileri sürdükleri düşüncelerden biri atomların davranışını bilmeyişimize dayanarak, insanın cüzi iradesini kurtarmaktır. Görülecek kadar büyük olan cisimlerin hareketleri ile ilgili eski mekanik kanunları, bu cisimler için doğruluklarını hiç de yitirmiş sayılmazlar; ama, bu kanunlar, atomlara, hele proton ve elektronlara uygulanamıyorlar. Yalın atomların hareketlerini yöneten kanunlar var mı yok mu? Bu hareketler ne dereceye kadar rastlantılara bağlı? Bunu kesin olarak bilemiyoruz henüz. Büyük cisimlerin hareketlerini yöneten kanunların statistik kanunlar olması, her biri bir rastlantının etkisi olan bir çok hareketlerin ortalama sonucunu vermesi olagan görünüyor. Bu kanunlardan bazıları ve özellikle termodinamiğin ikinci kanunları statistik kanunlar sayılıyor. Bunlara eklenecek başka kanunlar da olabilir. Aotmun olagan bir kaç hali vardır, bunlar içiçe değil, birbirinden küçük, belli aralıklarla ayrılmışlardır. Bir atom, bu hallerin birinden ötekine atlıyabilir, atlarken de birbirinden ayrı sıçrayışlar yapabilir. Bugün için şu ya da bu koşullar altında sıçramanın ne türlü olacağını önceden kestirmemizi sağlıyan bir kanun bilmiyoruz. Bundan da şu sonuç çıkarılıyor ki, atom bu bakımdan, hiç bir

kanuna uymuyor, benzetme yoluyla «iradei cüziye» diyebileceğimiz bir güç taşıyor. «*Fizik dünyanın özü*» adlı eserinde Eddington bu olanak üzerinde bir hayli duruyor (s. 311). Ona göre, insan düşüncesi beynin atomlarını, şu ya da bu hale geçirebilir ve böylece, sanki bir düğmeye basarak istemine uygun, geniş sonuçlar elde edebilir. İstemin kendisine gelince, onun nedeni olmadığını sanıyor. Dediği doğruysa, fizik dünya, en büyük gövdelerde bile, kanunlarla önceden belirlenmiş değildir, nedensiz insan istemlerine göre değiştirilebilir demektir.

Bu görüşün üstünde durmazdan önce, «belirlenmezlik (indetermination) ilkesi»nden söz etmek istiyorum. Fiziğe 1927'de Heisenberg'in soktuğu bu ilkeyi (her halde adı dolayısıyla) bir çok din adamı iyi karşıladı. Çünkü, bu ilke onları matematik kanunlarının kulluğundan kurtarabilecekti. Doğrusunu isterseniz, beni biraz şaşırtan Eddington'un bu ilkenin kullanılmasını desteklemesidir. (Önceki kitap, s. 306). Bu ilkeye göre, bir parçacığın durumu ve hızı önceden belirlenemez. Bu iki belirlemenin her birinde bir yanlışlık payı olacaktır ve her iki yanlışın sonucu da değiştirilmez. Başka türlü söyliyecek olursak, birinin belirlenmesi ne kadar doğru olursa, öbürününki de o kadar yanlıştır. Yanlışlık payı çok küçüktür elbet. Tekrar söyliyeyim ki,

Eddington'un bu ilkeyi «cüzi irade» sorununa balğamasına şaşıyorum. Çünkü, bu ilke tabiat olaylarının belirli olmadığı sonucuna götüremez. Bu ilke sadece şunu gösterir ki, eski «zaman - mekân» görüşü yeni fiziğin ihtiyaçlarını tam karşılıyamıyor. Bu, artık her bakımdan bilinen bir şey. Eski Yunanlıların bulduğu «Zaman - mekân» kavramları günümüze kadar büyük bir başarıyla iş gördüler. Einstein, onların yerine «Mekân - zaman» dediği yarı hayvan yarı insan, bir çeşit karma anlam getirdi, ve yirmi yıl kadar her şey bu görüşle yolunda gitti. Ama, modern quanta mekaniği daha kökten bir yenilenme zorunluğu ortaya koydu. Belirimsizlik ilkesi bu zorunluğun açıklanmasından başka bir şey değildir. Ama, bu hiç de fizik kanunlarının tabiat olaylarını belirliyecek güçte olmadığını göstermez.

J. E. Turner (*Nature* dergisi, 27 Kasım 1930) diyor ki: «Belirimsizlik iklesinin yanlış anlaşılması, büyük ölçüde, belirli kelimesinin ikiliğinden doğmuştur. Bir anlamda, bir nicelik ölçüldüğü zaman belirlidir. Bir başka anlamda, bir olay bir nedenin sonucu olduğu zaman belirlidir. Belirimsizlik iklesi ölçülere uygulanabiliyor. Ama, nedenlere uygulanamıyor. Bir parçacığın hızı ve yeri belirimsizlik ilkesine göre tam ölçülemiyeceği için, belirsizdirler. Bu ölçülemeyiş hem kendi

nedenine, hem de ölçme dediğimiz şeyin ölçülen üzerinde fizik bir etki yapmasına bağlı fizik bir iştir. Belirimsizlik ilkesinde, fizik bir olayın nedensiz olabileceği sonucuna götürecek hiç bir şey yoktur. Turner'le birlikte şunu söyliyebiliriz: «Doğrulanmadığı sürece belirimsiz sayılan bir değişmenin kesin anlamda belirimsiz, yani nedensiz olduğunu ileri süren her düşünce, bir yanlışa ve yanlış anlamaya dayanır.» Şunu söyliyelim ki, atoma ve onun sözde cüzi iradesine gelince, bir atomun canı istediği gibi davrandığını bilmiyoruz. Bir atomun canı istediği gibi davrandığını ileri sürmek, canı istediği gibi davranamıyacağını söylemek kadar yanlıştır. Bilim, son zamanlarda, atomun eski fizik kanunlarına uymadığını ortaya koydu, ve bazı fizikçiler bundan atomun hiç kanuna uymadığı sonucunu çıkarmakta belki çok acele ettiler. Eddington'un düşüncenin beyin üzerindeki etkileriyle ilgili görüşü aynı konu üzerinde Descartes'ın görüşlerini hatırlatıyor. Descartes *yaşama gücünün* (vis viva) saklanımını (conservation) biliyordu ama, itme gücününkini bilmiyordu. Onun için de, düşüncenin, canlı varlıkların yönünü değiştirebileceğine inanıyordu, hareketlerinin hızını değil. Hızın saklanımı ortaya çıkarılınca, Descartes'ın görüşünden vazgeçildi. Eddington'un görüşü de, onun gibi, bir yana bıraklabilecektir. Çünkü, deneyci fi-

zikçiler, bugün yarın tek tek atomların davranışını düzenliyen kanunları bulabilirler. Geçici olabilecek bir bilgisizliğin üstüne dinsel bir yapı kurmak aşırı bir atılganlıktır. Böyle yapılar kurulabilse bile, ancak zararlı olabilirler. Çünkü, insanların elinden yeni buluşlar umudu alınmış olur.

Ama, cüzi irade inancına salt görgül (empiric) açıdan da karşı konabilir. Hayvanların ya da insanların davranışları sıkı bir bilim gözlemi altında tutulabildiği zaman, Pavlov'un deneylerinde olduğu gibi, bu davranışların başka alanlardaki olaylar gibi bilim kanunlarıyla doğrulanabildikleri görülmüştür. Gerçi, insanların bütün yapacaklarını önceden kestiremiyoruz. Ama, bu kestiremeyiş mekanizmanın karmaşıklığı ile kolayca açıklanabiliyor. Böylesi savları (iddiaları) yakından inceledik mi, yanlış oldukları görülür her zaman. Dünyayı gelişi güzel bir yönetimin buyruğunda görmek istiyenler, bunun ne demeğe varacağını düşünmiyorlar. Tabiatın akışı üstüne ileri sürdüğümüz bütün düşünceler nedensel (causal) düşüncelerdir ve eğer tabiatı nedensel kanunlar yönetmiyorsa, bizim bütün düşüncelerimiz yıkılır. O zaman, kendi görgümüz dışında hiç bir şey bilemeyiz. Çünkü, belleğimizdeki her şey, nedensel kanunlara bağlı olduğu için, biz, kesin anlamda, yalnız yaşadığımız anın görgüsünü bilebiliriz.

Düşünce yoluyla başka insanların varlığını, hattâ kendi geçmişimizi bilemezsek, nasıl bunca şeylerin varlığını ileri sürebiliriz. Nedensellik ilkesi doğru ya da yanlış olabilir. Ama, onun yanlış olduğu savını tutan ve bu savı tutmakla yüreği rahatlıyan kimse kendi düşüncesinin bu davranışla neler yitirdiğini, bindiği dalı kestiğini bilmiyor. Kendini yakından ilgilendiren bütün nedensel kanunları kabul ediyor, yediği yemeğin kendini beslediğine, para yatırdığı bankanın kendi imzasını taşıyan çeki ödeyeceğine inanıyor ama, kendini yakından ilgilendirmeyen ya da işine gelmiyen kanunları şu ya da bu sebeple tanımak istemiyor. Böyle bir davranışa en azından 'çocuksu' denebilir.

Atomların davranışları hiç bir kanuna bağlı değildir demenin iler tutar bir yanı yuktur. Atomların tek tek davranışlarını az çok aydınlatan son zamanların deneysel metotları olmuştur. Bu ravranışın kanunlarının henüz bulunmamış olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Bir takım olayların kanunlara bağlı olmadığı ispatlanamaz. Böyle bir ispatlama kökünden ve teorik bakımdan olacak şey değildir. İleri sürülebilecek tek şey, bu kanunların henüz bulunmamış olduğudur. Diyebilirsiniz ki, bu kanunlar gerçekten var olsaydı atomu inceliyen onları bulacak kadar yetkilidir. Ama ben böyle bir düşüncenin,

bir evren teorisine temel olacak kadar sağlam bir öncül (premisse) olduğunu sanmıyorum.

2) *Matematikçi Tanrı* — Sir Arthur Eddington atomların matematik kanunlarına uymayışından dini çıkarıyor. Sir James Jeans ise, dini atomların bu kanunlara uymasından çıkarıyor. Bu çıkarmaları din adamları hep seve seve kabul ediyorlar. Çünkü, mantık isteği onlarca soğuk aklın isteğidir; bununsa, bizim daha derin olan din duygularımızla bir ilişkisi yoktur. Eddington'un sıçryan atomlar görüşüne dayanan düşüncesini gözden geçirdik. Şimdi, Jeans'ın yıldızların soğuması üstüne kurduğu düşünceyi gözden geçireceğiz. Jeans'ın Tanrısı Eflâtuncadır. Onca, Tanrı, ne mühendis, ne biyolojisttir, sadece matematikçidir (The Mysterious Universe, s. 134). Doğrusunu isterseniz, bence bu çeşit Tanrı, büyük ilşere girişen insanlara benzetilen Tanrı'dan daha iyi. Çünkü, ben düşünceyi, yapmaktan daha önemli buluyorum. Yapıcı bir Tanrı düşünen din adamı adele gücünün etkisi altında gibi görünüyor. Kasları gergin bir insan yapıcı bir Tanrıya inanır. Kasları gevşek bir adamsa bir düşünce ve derinleştirme Tanrısına inanır. Sir James Jeans Tanrıcı görüşlerine güvendiği için, evrimcilerin görüşlerine pek sert davranıyor. Esrarlı evren üstüne yazdığı kitap. güneşin bir hayat tarihçeşiyle

başlıyor. Nerdeyse güneşin bir mezar taşı kitabesini yazıyor. Onca, yüz binlerce yıldızın bir tekinin, yalnız bir tekinin gezegenleri vardır. Ama, aşağı yukarı 2 milyon yıl önce, güneş nasılsa bir başka yıldızla buluşmuş, bu buluşma da bir hayli bereketli olmuş; çünkü, var olan gezegenler düzeni ondan doğmuş. Gezegenleri olmıyan yıldızlar hayat yaratamazlar. Onun için de hayat evrende binde bir rastlanan bir şeydir. «Evrenin, başlangıçta bizimkine benzer bir hayat yaratmak üzere kurulduğu inanılmaz bir şey gibi geliyor, diyor Sir James Jeans, öyle olsaydı, bu düzenin büyüklüğü ile yarattığı şey arasında iyi bir orantı bulunurdu.» Evrenin bu az raslanılır köşesinde bile, yaşama yalnız çok sıcak ile çok soğuk iklim arasındaki bir ortamda mümkündür. «İnsan soyunun tragedyası şudur ki, evrenin özü hayatı besleyip sürdüremiyecek kadar sıcak olduğu halde insanoğlu, ister istemez soğuktan öleceğe benziyor.» Hayatı yaradılışın amacı olarak gören tanrıbilimciler, astronomide de aldanıyorlar, kendilerine ve benzerlerine gereğinde çok değer veriyorlar. Jeans'ın modern fizik üstüne, madde ve ışınlaşma üstüne, görelilik ve eter üstüne yazdığı güzel bölümleri özetlemeğe kalkmıyacağım. Bunlar yeterince kısa oldukları için hiç bir özet onları tam anlatamaz. Bununla beraber, okuma isteğinizi arttırmak için, kendi

verdiği özeti buraya alacağım.

«Kendimi özetliyecek olursam diyebilirim ki: Düzensiz ve buruşuk yüzeyli bir sabun köpüğü, göreci teorinin ortaya koyduğu evreni yalın ve kabaca anlatmak için verilebilecek en iyi örnektir bence. Evren, sabun köpüğünün içine değil, yüzeyine benzer ve hiç unutmamalı ki, sabun köpüğünün yalnız iki boyutu vardır, evren kabarcığınınsa dört: Üç uzay boyutu, bir de zaman. Bu kabarcığı meydana getiren öz, yani sabunun zarıysa, boş zaman ile, içiçe boş uzaydan başka bir şey değildir.»

Kitabın son bölümü, sabun köpüğünü matematikçi bir Tanrı gücünün, matematik özelliklerine duyduğu ilgiyle şişirdiğini ispatlamaya çalışıyor. Tanrıbilimciler bu küçük okşayıştan kendilerine büyük pay çıkardılar. Bilginler kendilerine bir Tanrı versin de, bu Tanrı nasıl olursa olsun. Sir James Jeans'ın Tanrısı, Eflâtununki gibi toplamlara meraklı bir Tanrıdır. Ama, soyut bir matematikçi olduğu için, vardığı rakamın ne olduğu onu ilgilendirmez. Sayın bilgin, yeni fizikten aldığı bir çok çetin tanıtlarla bu Tanrıya, aslında olmıyan bir derinlik havası veriyor. Bu görüş kısaca şöyledir: Madem iki elma iki elmaya eklenince dört elma eder, öyleyse Tanrı iki kere ikinin dört ettiğini biliyordu. Buna karşı, bir kadınla bir erkeğin, kimi zaman üç ettiği ve Yaradanın toplamda sanıldığı kadar güç-

lü olmadığı söylenebilir. Daha ciddi konuşacak olursak, diyebiliriz ki, Sir James Jeans, piskopos Berkeley'in teorisini yeniden ele alıyor. Bu teoriye göre, var olan yalnız idea'lardır ve dış dünyada gördüğümüz sürelilik tam olmasa da, Tanrının uzun zaman nesneleri de düşünmesinden geliyor. Örneğin, nesneler hiç bir insan onlara bakmadığı zaman var olmaktan çıkmıyorlar. Çünkü, Tanrı onlara her zaman bakıyor, daha doğrusu, bu nesneler onun kafasında her zaman birer düşünce olarak yaşıyor. «Evreni en iyi anlatmanın yolu, çok eski ve uyarsız da olsa, onu bir salt düşünce olarak göstermektir. Bu düşünce, daha anlaşılır bir kelime bulamadığımız için, matematikçi düşünür dediğimiz bir varlığın düşüncesidir.» Biraz ileride şunu öğreniyoruz ki, Tanrının düşüncesini yöneten kanunlar, uyanık hayatımızın olaylarını yöneten kanunlardır ama, düşlerimizi yöneten değil.

Heyecanlarına dokunmıyan başka bir konuda Sir James Jeans'ın bu ispatlamasında arıyacağı bilimsel kesinliği aramadığını görüyoruz. Bir çok ayrıntılar bir yana, soyut matematik ile uygulanan matematik alanlarını birbirine karıştırmakla temelden bir yanılgıya düşmüş oluyor. Soyut matematik hiç gözleme bağlı değildir, onun işi sembollerledir ve değişik sembol bütünlemelerinin aynı

anlamı taşıdıklarını ispatlamaya uğraşır. Soyut matematik sembollere dayandığı içindir ki deneye başvurulmaksızın incelenebilir. Fizik ise, tersine, ne kadar matematiksel olursa olsun, baştan başa gözleme ve deneye, yani, önünde sonunda, duyuların algısına bağlıdır. Matematikçi her çeşit matematikle uğraşır ve uğraştığı kolların sadece bir kaçı fizikçinin işine yarar. Ve fizikçinin matematiği kullanırken ileri sürdüğü, soyut matematiklerin ileri sürdüğünden apayrıdır. Fizikçi kullandığı matematik sembollerinin, sadece duygu izlenimlerinin yorumlanmasına, birbirine bağlanmasına ve önceden kestirilmesine yaradığını söyler. Yaptığı iş ne kadar soyut olursa olsun, deneyle ilişiğini kesmez. Matematik formüllerinin evreni yöneten bazı kanunları anlatabileceği ortaya konmuştur diye Jeans bu kanunların işleyişini görme hevesiyle dünyayı bir matematikçinin yarattığı sonucuna varıyor. Bu görüşe kesinlik kazandırmaya çalışsaydı, eminim ki, ne kadar aldatıcı olduğunu görmekte gecikmezdi. Hem zaten, her hangi bir usta matematikçi bir dünyayı, herhangi bir dünyayı genel kanunlar çerçevesi içine sokabilir. Böyle olunca, yeni fiziğin matematik niteliği dünya ile ilgili bir olay değil, sadece fizikçinin ustalığını gösteren bir şeydir. Sonra şu da var: Eğer Tanrı onu savunan kahramanların sandıkları ka-

dar arı bir matematikçi olsaydı, düşüncelerine kaba bir dış varlık vermek isteğine kapılmazdı. Bir takım eğriler çizmek ve geometrik yapılar kurmak hevesi okul çağındaki çocukların işidir ve bir öğretmen bunları kendine yakıştırmaz. Bununla beraber, Sir J. Jeans bu hevese kapılmış görüyor yaratıcısını. Onca, dünya düşüncelerden kuruludur. Bu düşünceler üç türlüdür: Tanrı düşünceleri, uyanık insanların düşünceleri ve uyuyan, kötü düşler gören insanların düşünceleri. Bu son iki çeşit düşünce Evren'in yetkinliğine ne ekliyor, orası pek anlaşılmıyor. Tanrı düşüncelerinin en iyileri olacağı besbelli ama, öteki baş belâlarının neye yaradığı belli değil. Bir zamanlar çok bilgin ve çok softa bir tanrıbilimci tanımıştım. Bana, uzun araştırmalardan sonra her şeyi anladığını, yalnız Tanrının niçin dünyayı yarattığını anlamadığını söylemişti. Bu çetin sorun üstünde Sir J. Jeans'ın durması iyi olur. Belki bunu çözümler de din bilginlerinin gönlünü hoş eder.

3) *Yaratıcı Tanrı* — Bugünkü bilimin karşılaştığı en ciddi zorluklardan biri Evren'in bir dağılmaya doğru gitmesinden geliyor. Örneğin, dünyada radyoaktif nesneler var. Bunlar durmadan daha basit öğelere ayrılıyorlar ve bunları yeniden birleştirmenin yolu bulunamıyor. Ama, dünyanın dağılma halinde olduğunu gösteren yalnız bu değil. Daha

önemli ve daha çetrefil gerçekler de gösteriyor bunu. Her ne kadar basit öğelerin karmaşık öğeleri nasıl yarattığını bilmiyorsak da, böyle bir şeyin nasıl olabileceğini düşünebiliriz ve belki de bir yerde buna benzer oluşmalar vardır. Ama, termodinamiğin ikinci kanununa gelince, daha büyük bir zorlukla karşılaşıyoruz.

Kaba olarak termodinamiğin ortaya koyduğu ikinci kanun şudur : Nesneler kendi hallerine bırakıldıkları zaman düzensiz bir duruma düşerler ve kendiliklerinden ilk düzenlerini bulamazlar. Sanıldığına göre, çok eski bir zamanda Evren tam bir düzen içindeydi, her şey yerli yerindeydi, sonradan gittikçe düzeni bozulmaya başladı, o kadar ki, Evren'i ilk durumuna götürmek için bir zor görmesi gerekir. Termodinamiğin ikinci kanunu, ilk biçimiyle daha az bir şey atıyordu ortaya. Özellikle diyordu ki, yan yana gelen iki nesnenin ısıları ayrı ayrıdır; bunlardan daha sıcak olanı bu buluşmada daha soğuk, daha soğuk olansa daha sıcak olur ve sonunda iki nesnenin ısısı eşitleşir. Bu açıdan kanun herkesin bildiği şu olayı ortaya koyar : Elinizde kızıl kor haline gelmiş bir nesneyi tuttuğunuz zaman, bu nesnenin kendisi bir yandan soğurken çevresindeki hava da ısınır. Ama, çok geçmeden görülür ki bu kanunun daha genel bir anlamı vardır. Çok sıcak nesnelerin par-

çacıkları çok hızlı bir devinim içinde oldukları halde, soğuk nesnelerin parçacıkları daha ağır devinirler. Çabuk devinimli bir çok parçacıklar ağır devinimli parçacıklarla bir arada bulundular mı, zamanla çabuklar ağırlara çarpa çarpa iki taraf ortalama bir hıza varır. Bu gerçek, enerjinin bütün biçimlerine uygulanır. Bir yerde çok büyük bir enerji, onun yanı başında küçük bir enerji varsa, her zaman büyük enerji küçük enerjiye geçerek eşit duruma girerler. Bu oluşu bir demokrasi eğilimi olarak belirtebiliriz. Bu oluş tersinmez olduğu (yani küçük enerji büyük enerjiye geçmediği için) geçmiş zamanlarda devlet gücünün dağılışında her halde bugünki kadar eşitlik yoktu (yani güc, azınlıktan çoğunluğa geçemiyordu.) Bugün madde dünyası bitimli sayıldığına, ve bilinmemekle beraber belli elektron ve proton sayısı ile kurulduğuna göre, enerjinin belli bir yerde başka bir yerden daha fazla birikmiş kalması teorik bakımdan zamanla sınırlıdır. Dünyanın gelişmesini geriye doğru izliyecek olursak, sayısız yıllar sonra (ama her halde 4004'den fazla) dünyanın daha öncesi olamıyacak bir durumuna varırdık, eğer termodinamiğin ikinci kanunu orada yürürlükte ise. Dünyanın bu ilk halinde, enerji mümkün olduğu kadar eşitsizlikle dağılmış olacaktı. Bu konuda Eddington şunları söylüyor :

«Sonsuz bir geçmiş düşüncesinin zorunluğu meydandadır. Kendimizi sonsuz bir hazırlama çağının mirasçıları sayamayız. Kendinden öncesi olmıyan bir zamanı düşünmek de imkânsız. Zamanın başlangıcı dilemma'sı bizi daha da şaşırtırdı, eğer sonsuz zamanla bizim aramıza giren daha ezici bir başka zorunluk bu dilemma'y gizlemeseydi. Evren'in derece düşümünü inceledik. Bu konu üzerinde düşündüklerimiz doğruysa, evrendeki büyük değişme zamanın başlangıcı ile bizim zamanımız arasında bir yerdedir.

«Geçmişe doğru yükseldikçe, git gide düzenli bir dünya buluyoruz. Daha yukarılara gitmemize hiç bir engel çıkmasa, öyle bir zamana varırız ki, orada dünyanın enerjisi rastlantıya hiç yer vermiyen kusursuz bir düzen içindedir. Bugünki tabiat kanunları sistemine göre daha yukarı çıkamıyoruz. Kusursuz düzen sözünün bir kaçamak olduğunu sanmıyorum. Bizi ilgilendiren düzen tıpa tıp belirlenebilir bir düzendir ve kusursuz olduğu bir nokta vardır. Gittikçe yükselen sonsuz düzenlenme halleri olamaz. Kusursuzluk noktasının da gittikçe daha yavaş yaklaşılan bir yer olduğunu sanmıyorum. Kusursuz ya da tam düzen, kusurlu düzenden daha az fire verme yolunda değildir.

«Hiç duraksamadan kabul edebiliriz ki, üç çeyrek yüzyıldan beri kurulan fizik şeması

ile Evren'in öz temellerinin kusursuz bir düzen içinde yaratılmış olduğu bir zaman bulabiliriz. Elverir ki, daha önce var olan öz temellerde bu düzen bulunup da sonradan kaybedilmiş olmasın. Ayrıca, bu düzende hiç bir şey rastlantıdan doğmuş olamazdı. Çünkü o, rastlantı ile doğamıyacak bir şeydir.

«Uzun zaman bu durum fazla kaba maddeciliğe karşı kullanıldı. Bu, biz insanların zamanından sonsuz uzaklıkta olmıyan bir zamanda Yaradan'ın işe karışmasının bilimsel bir tanıtı sayılır. Bence bu fizik şemadan sonuçlar çıkarmakta acele etmemeliyiz.

«Bilginler ve tanrıbilimciler, bugünki termodinamik araştırmalarının hepsinde ustaca gizlenen Tanrıcı doktrinin çocuksu kabalığını görmelidirler. Bu doktrine göre, Tanrı bir kaç milyar sene önce Evren'e son biçimini vermiş ve sonra onu rastlantıya bırakmıştır. Bilginin yapacağı burada, termodinamik gelişme üstüne bir varsayımda kalmak ve bir inanç bildirme yoluna gitmemektir. Bir bilim adamı olarak ben, dünyanın bugünki durumunun bir sıçramadan doğduğuna inanmıyorum. Bilim dışı bir açıdan da, sözü geçen varsayımın gerektirdiği süreksiz bir Tanrılık kavramını da kabul edemem. Bu işin içinden nasıl çıkılır bilmem.» (1)

(1) Eddington : The Nature of the Physical World, 1928, s. 83 vd.

Bu sözlerden anlaşıldığına göre, Eddington bir yaratıcının elinden çıkmış belli bir yaradılışı tutmayor. Tutmamasının tek nedeni de, bu düşünceden hoşlanmamasıdır. Kabul etmediği sonucu destekliyen bilimsel tanıt «cüzi irade» yi destekliyen tanıttan çok daha sağlamdır. Çünkü, biri bilimsizliğe, öbürüyse (bizim burada incelediğimiz) bilgiye dayanıyor. Bu da gösteriyor ki, bilginlerin bilimlerinden çıkardıkları Tanrıbilim sonuçları sadece hoşlarına gittiği için kabul ettikleri sonuçlardır. Ne kadar akıl yoluna baş vurursa vursunlar, bu sonuçların dinsel inançlara aykırılığını bir türlü benimsemiyorlar. Bana kalırsa şunu kabul etmeliyiz ki, Evren'in bizden sonsuz bir uzaklıkta olmıyan bir zamanda bir başlangıcı olduğu düşüncesi, son zamanlarda bilginlerin bize kabul ettirmek istediği Tanrıbilim sonuçlarından çok daha savunulmaya elverişli görünüyor. Bilimsel kanıtın ispatlayıcı bir kesinliği yoktur. Termodinamiğin ikinci kanunu her yerde, her zaman geçmiyebilir. Ya da, Evren'in uzayda sonlu olduğunu düşünmekte aldanıyoruz. Ama, bu çeşit kanıtlarda her zaman olduğu gibi, bu kanıt da iyidir ve bence yeni bir duruma kadar dünyanın, bilinmemekle beraber, belli bir zamanda bir başlangıcı olduğunu kabul edebiliriz.

Bundan, dünyanın bir yaratıcısı olduğu sonucuna varabilir miyiz? Bilimin sağlam ku-

rallarına bağlı kalmak istiyorsak, elbette hayır diyeceğiz. Dünyanın bir başlangıcı olmadığı düşüncesine hiç bir mantık karşı koyamaz, bunu garip bulabiliriz sadece. Ama, garip görünen bir şeyin gerçekleşmiyeceğini gösteren hiç bir tabiat kanunu da yoktur. Bir yaratıcı öne sürmek bir neden öne sürmektir. Nedensel sonuçlamalarsa, bilimde ancak nedensel kanunların gözlemine dayandığı zaman kabul edilebilir. Oysa, hiçten başlıyan bir yaradılış şimdiye kadar görülmüş bir şey değildir. Böylece, dünyanın nedeni bir yaratıcıdır demek, dünyanın nedeni yoktur demekten daha akla uygun değildir.

Ayrıca, dünyayı bir yaratıcının kurduğu varsayımı, bence hiç bir fayda sağlamıyor. Bir yaratıcısı olsun olmasın, dünya neyse odur. Size kötü şarap satmaya kalkarlarsa, bu şarap üzümden çıkarılacak yerde laboratuvarlarda hazırlandı diye onu daha iyi bulmazsınız. Onun gibi, «hiç de hoş olmıyan bu Evren'in» belli bir amaçla bir laboratuvardan çıkmış olmasında ne kazancımız olacağını göremiyorum.

Bazı kimseler (ki Eddington onlar arasında değildir) şununla avunuyorlar ki, dünyayı Tanrı yaratmış olursa, bozulduğu zaman onu düzeltebilir. Bense, hoşa gitmiyen bir oluşun durmadan tekrarlanmakla ne diye daha hoş olabileceğini kavrıyamıyorum. Belki de

dinsel duygum eksik de ondan...

Bugünlerde eski biçim maddecilikten ve onu yeni fiziğin çürüttüğünden çok söz ediliyor. Aslında, fiziğin değişen yanı teknik yanıdır. Filozoflar ne derse desin, eskiden fizik, teknik bakımdan maddenin küçük sert parçalardan meydana geldiği düşüncesine dayanıyordu. Bugün öyle değil artık. Ama, Demokritos'dan sonra, bu küçük sert parçalara inanmış filozoflar pek azdır. Berkeley ve Hume buna hiç inanmıyorlardı her halde. Leibniz, Kant ve Hegel de öyle. Kendisi de fizikçi olan Mach çok başka bir doktrin ileri sürüyordu. Az çok felsefeye bulanmış bilginliği ile bu küçük sert parçaların teknik bir uydurma olduğunu kabul etmeğe hazırdı. Böyle anlaşılınca, maddecilik ölmüştür. Ama, daha önemli bir başka açıdan maddecilik her zamankinden daha diridir. Önemli sorun, maddenin küçük parçacıklar ya da başka bir şeyden kurulu olup olmadığını bilmek değil, tabiattaki gelişmenin fizik kanunlarına bağlı olup olmadığını bilmektir. Biyolojik, fizyolojik ve psikolojik ilerlemeleri her zamankinden daha büyük bir olaganlıkla gösterdi ki, tabiat olayları fizik kanunlarının emrindedir. İşte, gerçekten önemli olan da budur. Bunu anlatmak için, hayat bilimleri ile uğraşanların düşüncelerinden bazıları üzerinde duracağız.

4) *Evrimci Tanrıbilim* — Evrim önceleri

dine düşman sayıldı. Köktenciler (Fondamentalist) hâlâ öyle sayıyorlar. Ama, yeni türeyen bütün bir dinciler okulu da evrimde çağlar boyunca ağır ağır gerçekleşen bir Tanrı plânı görüyor. Kimi, bu plânın Tanrının düşüncesinde olduğu, kimi de canlı yaratıkların belirsiz isteklerinde saklı olduğunu ileri sürüyor.

Kimine göre, bizler Tanrının isteklerini gerçekleştiriyoruz, kimine göre de, sandığımızdan daha iyi olan kendi isteklerimizi. Tartışılan bir çok sorunlar gibi evrim sorunu da bir hayli ıvır zıvırla doldu. Eskiden Huxley ve Gladston *Nineteen Century* dergisinde hıristiyan dininin doğruluğu üstüne tartışırlarken her şey Gadarin domuzunun bir Yahudiye mi yoksa bir gentil'e (1) mi ait olduğu konusu etrafında dönüyordu. Çünkü, ancak ikinci halde bu hayvanların öldürülmesi, özel bir mala haksızca saldırış oluyordu. Yine bunun gibi evrimin erekliliği (finality) sorunu da *amophila*'nın yaşayışı, tersine çevrilen deniz kestanelerinin davranışı, *axolatl*'ın karada ve denizdeki alışkanlıkları gibi ayrıntılara döküldü. Oysa, bu sorunları, ne kadar önemli de olsalar, uzmanlara bırakmak gerekir.

(1) Yahudilere göre yabancılar, hıristiyanlara göre payenler.

Fizikten biyolojiye geçerken sanki cosmic'den kilise dünyasına geçiyoruz. Fizikte ve astronomide, genel olarak evrenle karşılaşırız, sadece evrenin bizim bulunduğumuz köşesiyle ya da bizim gördüğümüz yanıyla değil. Kozmik bakımdan hayat, az önemli bir olaydır. Çok az yıldızın peykleri vardır ve hayata elverişli koşullar gösteren peykler de çok azdır. Dünyamızda bile, hayat maddenin çok küçük bir parçasına, yüze en yakın yerine özgüdür. Varlığın en uzun geçmişinde dünya yuvarlağı hayatla uzlaşamıyacak kadar sıcaktı. Varlığının en uzun geleceğinde de hayatla uzlaşamıyacak kadar soğuk olacaktır. Şu anda hayatın yalnız bizim dünyamızda olup başka hiç bir yerde olmaması hiç de imkânsız değildir. Ama çok cömert davranıp da uzaya serpili yüz binlerce başka yıldızlarda hayat olduğunu kabul etsek bile, bütün yaradılışın amacı hayattır diyemeyiz. Çünkü, yaşıyan madde, koca evrenin önemsiz bir ürünüdür nihayet. Bir çok yaşlı baylar, sonu iyiye bağlanmak şartıyla bir takım sıkıcı hikâyeler dinlemekten hoşlanırlar. Bütün bu hikâyelerin hepsinden uzun ve vardığı sonuç hepsinden daha kısa olan bir hikâye düşünün. Böyle biyolojistlerin görüşüne göre, Tanrının yaratıcı çalışmaları üzerine az çok bir fikir edinebiliriz. Üstelik de hikâyenin sonucu bu kadar uzun bir önsöz yanında çok küçük ka-

lır. Tilkinin kuyruğu ile, ardıç kuşunun ötüşü ile, yabani tekenin boynuzları ile uğraşılmasına bir şey demem. Ama, tanrıbilimcilerin böbürlene böbürlene uğraştıkları bunlar değildir. Onları ilgilendiren insanın ruhudur. Ne yazık ki, insan soyunun değerleri üstüne söz söyliyecek tarafsız bir yargıç yoktur. Bana sorarsanız, insanın zehirli gazlarını, mikrop savaşı araştırmalarını, bütün işkencelerini, baskılarını, türlü kötülüklerini düşününce, yaradılışın baş tâcı sayılan bu soyu pek o kadar parlak görmiyorum. Ama geçelim bunu.

Evrimin oluşmasında kendinden ya da aşkın bir ereklilik (finality) varsayımı gerektiren bir şey var mı? Asıl sorun budur. Biyolojist olmıyan biri için bu konuda duraksamadan konuşmak zordur. Bununla beraber, ereklilikten yana ileri sürülen tanıtlar hiç de inandırıcı gelmedi bana. Canlıların ve bitkilerin davranışı şu ya da bu özellikleri dolayısıyla şu ya da bu sonuçlara varınca, biyolojist bunları davranışın bir amacı diye yorumlıyor. Hiç değilse bitkilerde, biyolojist, genel olarak, bu erekliliğin organizmaca bilinçli olarak duyulmadığını kabul ediyor. Sonucu Tanrının baştan zorla koyduğunu ispatlamak istiyorsa, işine gelir bu. Ama benim anlamadığım şu : Neden akıllı bir Yaradan organik dünyada olan biten her şeyi önceden kurar da, amaç-

larını bize zorla kabul ettirmeğe kalkar, bu amaçları kendinden bilmeğe zorlar bizi? Bir de şu var: Bilimsel araştırmanın gelişmesi, yaşıyan maddenin fizik ve kimya kanunlarından başka bir şeyle yönetildiğini gösteren hiç bir tanıt getirmiş değildir. Örneğin, sindirim oluşmasını ele alalım: Bu oluşmanın ilk adımı dışarıdan yiyeceğin alınmasıdır. Bu alış bir çok hayvan üstünde ve özellikle tavuklarda incelenmiştir. Yeni doğan civcivlerde, yutabilecekleri tane bütüklüğünde ve biçimindeki her şeyi gagalamaya iten bir tepke (reflexe) vardır. Bir çok denemelerden sonra, bu koşulsuz tepke koşullu bir tepke oluyor. Tıpkı Pavlov'un incelemesinde olduğu gibi. Aynı daşranışı çocuklarda da görüyoruz. Onlar da yalnız annelerinin memelerini değil, fizik bakımdan emilebilecek her nesneyi emerler, umuzlarından, kollarından, ellerinden yiyecek çıkarmaya çalışırlar, aylarca süren denemelerden sonradır ki, yiyecek alma çabalarını memelerle sınırlarlar. Emmek çocuklarda, başlangıçta, koşulsuz bir tepkedir, hiç de bir akıl işi değildir. Emmenin başarılı olması ananın aklına bağlıdır. Emme ve yutma deneme yoluyla koşullu olan koşulsuz tepkelerdir. Sindirim sırasında yiyeceğin geçirdiği kimyasal değişmeler bütün aşamalar içinde titizce incelenmiş ve hiç bir yerde bir hayat ilkesinin işe karıştığı varsayımını haklı çı-

karacak tek şey görülmemiştir.

Bir de üremeyi ele alalım. Canlılar dünyasında evrensel olmamakla beraber, en ilginç canlı özelliklerinden biridir. Bu oluşmanın da bugün esrarlı diyebileceğimiz hiç bir yanı yoktur. Bütün inceliklerini bildiğimizi söylemek istemiyorum. Ama, mekaniksel ilkelerin açıkladığı olaylar o kadar boldur ki, bunlara dayanarak üreme işinin tam bir açıklamasına varabileceğimiz umulabilir. Otuz yıl önce J. Loeb bir yumurtadan, ispermatozoitleri işe karıştırmadan civciv çıkartma yolunu buldu. Kendi denemelerinin ve başka araştırıcıların vardıkları sonuçları şöylece özetliyor : «Kesin olarak söyliyebiliriz ki, bazı fizik - kimyasal etkenler spermatozonitlerin gördüğü işin tıpkısını görebilmektedir.» (1)

Üremeye sıkı sıkıya bağlı olan soyaçekim sorununu da ele alalım. Bu konu üstündeki bilimsel bilgilerimizin durumunu Prof. Hogben *Canlı Maddenin Yapısı* adlı kitabında ve özellikle akrabalığın atomcu kavramı bölümünde pek ustaca göstermiştir. Bu bölümü okuyunca bilgin olmıyan herkesin Mendel teorisini, kromozomu, mutant'ları falan gerektiği kadar anlar. Bu konular üstüne bunca bilgilerimiz varken soyaçekimin hâlâ önünde boyun eğeceğimiz bir sır sayılmasını anlamıyo-

(1) The Mechanistic Conception of life, 1912, s. 1.

rum. Deneysel ambriyoloji daha yeni olmakla beraber övülecek sonuçlar vermiştir. Bu koldaki çalışmalar organizmanın eski biyolojide sanıldığı kadar katı olmadığını göstermiştir.

«Bir kertenkele yavrusunun gözünü bir başka canlının kafasına aşılamak bugünkü biyolojinin gündelik deneyleri arasındadır. Bugün laboratuvarlarda beş pençeli, iki kafalı deniz kertenkeleleri elde ediliyor.» (1)

Ama okuyucu diyebilir ki, bütün bunlar yalnız bedeni ilgilendirir. Ruh üstüne ne diyeceğiz? Ruh bakımından sorun o kadar basit değil. İlkin şunu söyliyeyim: Canlıların kafa oluşmaları tamamiyle varsayımlara dayanır. Canlılar üzerindeki bilimsel inceleme yalnız davranışlarını ve gözleme girebilen oluşmalarını ele almalıdır. Bununla canlıların ruhları olmadığını söylemek istemiyorum. Demek istiyorum ki, bilimin sınırları içinde kalmak istiyorsak, ruhlarından şu ya da bu şekilde söz etmekten vaz geçmeliyiz. Beden davranışı nedenleri açıklamaya yeter, yani bu açıklama ruh diye gözleme girmez bir varlığın işe karışmasını gerektirmez. Koşullu tepkeler (reflexe) teorisi, eskiden yalnız ilk denemelerle açıklanabileceği sanılan bütün haller için doyurucu bir açıklama yolu getirdi. İnsanlarda bile bedensel davranış ruh diye bir

(1) Hogben, Adı geçen eser, s. 111.

etkene başvurmaksızın açıklanabiliyor. Ne var ki, insanların davranışı daha karmaşık olması ve kendi düşüncelerimizle bir ruhumuz olduğu kanısına varmamız yüzünden bu teori insan konusunda kolay kabul edilmiyor. İnsanda, genel olarak, ruh adı verilen bir şey bulunduğunu biliyoruz, orası su götürmez. Ama, bir şeyler bilmekle, bildiğimiz şeyin ne olduğunu tam olarak söyliyemiyoruz. Bedensel davranışımızın sadece fizik nedenlere dayanmadığını ispatlamak da ayrıca zor. Kendimizi yoklayınca, öyle geliyor ki bize, içimizde irade denen bir şey var; «irademize bağlı» dediğimiz davranışların nedeni odur. Bununla beraber, bu davranışların bir fizik nedenleri zincirine bağlı olmaları pek olagandır. Fiziğin konusu artık eski anlamdaki madde olmadığı için düşünce dediğimiz şeyin fiziğin eski madde kavramı yerine koyduğu bütünlüklerin bir parçası olması da pek âlâ mümkündür. Ruh - madde ikiliği tarihe karışmıştır; madde ruha, ruh da maddeye, bilimin başlangıcında sanıldığından çok daha benzer olmuştur. Gerçekten var olan şey eski materyalizmin bilardo bilyaları ile eski psikolojinin ruhu arasındaki ortalama bir şeydir diyesimiz geliyor.

Ama burada yapılacak önemli bir ayırma var. Önce ele alacağımız sorun dünyanın hangi özden yapıldığını bilmektir. Nedensel

yapısı sorunu sonra gelir. Bilim tâ başlangıcından beri hemen yalnız gözlemlediğimiz şeyin nedenlerini aradı. Oluşmaları kuran öğeleri çözümleme yoluna gitmedi. Fiziğin alabildiğine soyut şeması dünyanın nedensel yapısını verirken, onu kuran nesnelerin rengini, çeşitliliğini, bireyselliğini hesaba katmaz görünüyor. Fiziğin ortaya koyduğu nedensel yapı, insan bedeninin davranışını yöneten nedensel kanunları bilmemize yarar; bunu söylemekle fiziğin yaptığı soyutlamanın bize insan ruhunun özü ya da madde dediğimiz şeyin gerçek kuruluşu üstüne bir şey öğretir demek istemiyorum. Eski materyalizmin bilardo bilyaları yeni fiziğin şemasına giremiyecek kadar somut ve duygusaldı. Ama aynı şeyi düşünceler için de söyliyebiliriz. Nedensellik oluşmalarını incelediğimiz zaman gerçek dünyanın somut çeşitliliği bize sudan bir şey gibi geliyor. Bir örnek alalım. Manivela ilkesi, anlaşılması kolay bir şeydir. Manivelanın işlemesi, dayanak noktasının, küçük bir karşı komanın karşılıklı durumlarına bağlıdır. Öyle bir manivela düşünün ki, dâhi bir ressam bakmaya doyulmaz resimler yapmış olsun üstüne. Bu resimler bizi duygulandırma bakımından manivelanın mekanik özelliklerinden çok daha önemli olmakla beraber, bu özelliker üstüne hiç bir tepki yapmazlar ve manivelanın gücünü açıklarken onları hiçe sa-

yabiliriz. Dünya da böyledir. Kavradığımız haliyle dünya zengin ve değişiktir. Kimi yanları güzel, kimi yanları çirkindir; kimi yanları iyi, kimi yanları kötü. Ama, bütün bunların nesnelerin nedensel özellikleriyle hiç bir ilişkisi yoktur. Bilim ise, yalnız bu özelliklerle ilgilenir. Bu özellikleri bütünüyle bilmekle dünyayı tam olarak bileceğimizi söyliyemem. Çünkü, dünyanın somut çeşitliliği de daha az bilinmesi gereken bir şey değildir. Benim bundan demek istediğim şu : Bilim nedensel diyebileceğimiz bir çeşit bilgidir. Bu bilgi yalnız fiziksel ve kimyasal özellikler konusunda canlı varlıklar için bile tam bir bilgi olabilir pekâlâ. Bunu söylerken, bugün kesin olarak bilinen gerçeklerin ötesine gidiyorum. Ama, son yıllarda fizyoloji, biyolojik kimya ve ambriyoloji alanında duyular üzerinde yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar bu inancı büyük ölçüde destekliyorlar. (1)

Lloyd Morgan'nın *Emergent Evolution* (1923) ve *Life and Spirit* (1926) adlı eserlerinde dinsel eğilimli bir biyolojistin görüşünü en iyi açıklanmış şekliyle görebiliriz. Lloyd Morgan, dünyanın gelişmesinde, özellikle *Emergent evolution* dediği şeyde tanrısal bir maksat olduğuna inanıyor. İyi

(1) Bak : The Basis of Sensation, E. - D. Adrian, 1928.

anladımsa, Emergent evolution dediği şey şudur: Az ya da çok sayıda nesneler kimi zaman o türlü bir bütün kurarlar ki, bu bütünün bir özelliği ayrı ayrı nesnelerin hiç birinde bulunmaz, bu nesnelerin hiç bir özelliğine ya da bunların düzenine bağlanamaz. Atom, molekül ve kristalin gösterdiği özellikler, aldanmıyorsam, Lloyd Morgan'a göre, bunların kurucu öğelerinin özelliklerine bağlanamaz. Daha yüksek bir ölçüde, canlı organizmaların ve hele ruh denen şeyi taşıyan üstün organizmaların durumu da budur. Lloyd Morgan'a göre, ruhlarımız fizik organizmadan ayrılamaz ama, ruhun özellikleri, uzayda atomların belli bir düzeni olarak gördüğü organizmanın özelliklerine bağlanamaz. «Emergent Evolution, diyor, evren boyunca tanrısal maksat dediğim şeyin ortaya çıkması, görünür hale gelmesidir.» (Emergent Evolution, s. 288).

Yazar neye dayanarak bunları gösterdiğini söyleseydi, görünüşü daha kolay inceliyebilirdik. Ama benim gördüğüm kadarıyla Prof. Lloyd Morgan, öğretisinin kendi kendine dayandığını ve ispatlanması için akıl yoluna ihtiyacı olmadığını sanıyor. Prof. Lloyd Morgan'ın yanlış düşündüğünü ileri sürecek değilim. Ama, bu demek oluyor ki, sonsuz güçü olan bir varlık vardır. Bu varlık çocukların menenjitten, yaşlıların kanserden ölmesini hoş görüyor. Bunlar olan şeylerdir ve evrimin

birer sonucudur. Evrim tanrısal bir planı gerçekleştiriyorsa, bu söylediğim olayların da plânda bulunması gerekir. İnsanın çektiği acının işlenmiş günahların bir cezası olduğunu söyliyorlar. Ama, dört beş yaşında bir çocuk hangi korkunç günahları işlemiş olabilir ki, bunca çocuğun çektikleri acılar hakkedilmiş olsun. İyimser din bilginlerimiz çocuk hastahanelerimize bir gidip görsünler. Çocuğun kendisi günah işlemediyse anasının babasının işledikleri günahın cezasını çekermiş, bunu da söylerler. Ben de şunu söylerim ki, tanrısal adalet buysa benim adaletim bundan ayrıdır ve benimki üstündür. Yaşadığımız dünya gerçekten bir plâna uygun olarak gerçekleşiyorsa, bu plânı yapanın yanında Neron bir evliya kalır. Bereket versin, böyle tanrısal bir plânın varlığını ispatlıyan hiç bir şey yoktur. Bu plâna inananların şimdiye kadar ortaya en küçük bir kanıt bile koymamış olmaları, böyle bir plânın yokluğunu gösterir.

Bu bölümde, bilginlerin dinden yana düşüncelerinin bazıları üzerinde durduk. Eddington ile Jeans'ın birbirini tutmadığını, her ikisinin biyolojist din bilginlerinden ayrıldıklarını ama, hepsinin, önünde sonunda, dinsel vicdan karşısında bilimin boyun eğmesi gerektiğine inandıklarını gördük. Onlar ve hayranları bu davranışı akılcıların uzlaşmaya hiç yanaşmıyan davranışlarından daha iyimser

sayıyorlar. Oysa, bunun tam tersi doğrudur. Onların durumu bir umutsuzluk, bir inanç kaybı ortaya koyuyor. Bir zamanlar din, cömert bir coşkunluk uyandırıyordu. İnsanlar Haçlı Seferlerine çıkıyor, birbirlerini odun yığınları üstünde yakıyorlardı inançları uğruna ya da inançları yüzünden. Din savaşlarından sonra, dinbilim insanların düşüncesi üstündeki etkisini yavaş yavaş kaybetti. Din adına yapılamıyan şeyler bugün artık bilim adına yapılır oldu. Şimdi endüstriyi bilim adına azdırıyoruz, aile ahlâkını bilim adına yıkıyoruz, beyaz ırktan olmıyanları bilim adına köle ediyoruz, birbirimizi bilim adına zehirli gazlarla öldürüyoruz. Kimi bilginler bilimin bu türlü kullanılışını hoş görmüyorlar. Bilimin dizginsiz gelişmesi önünde korkulara kapılıp eski kör inançlarda sığınak aryorlar. Prof. Hogben şöyle diyor : «Bugünkü bilimde ağır basan dinsel davranış yeni kavramların mantıklı sonucudur. Bu davranış eskiden, bilimle açıktan açığa çatışan geleneksel inançların dirilmesi umuduna dayanıyor. Bu umut bilimsel buluşların yarattığı bir şey değildir. Onun kökü çağımızın toplumsal havasındadır. Bir kaç zamandır milletler karşılıklı ilişkilerinde akıl yoluna başvurmaz oldular artık. Taraf tutmadan düşünmek kanunlara aykırılık sayılır oldu. Geleneksel inancı eleştirmek ihanet adını aldı. Filozoflar ve bilim adamları

tepeden inme kanunlara boyun eğdiler. Eski inançla uzlaşmak bir uygarlık belirtisi sayıldı. Çağdaş felsefe, dünya savaşının yarattığı bu düşünce umutsuzluğundan insanları kurtarmanın yolunu bulmalıdır.»

Bugünkü durumumuzun devâsını geriye dönerek bulamayız. Bilimin insanlara verdiği yeni gücü iyi bir yöne çevirmenin yolu çocukça bir takım fantazilere bağlanıp kalmak değildir. Bilimin temellerini yıkmaya çalışan filozof küşümcülüğü de bilim tekniğinin iş alanındaki gelişmesini durduramaz. İnsanlara çekingen, duraksar bir inanç değil, sağlam ve gerçek bir inanç gerek. Bilim, özü gereği, sistemli bir bilgi araştırmasıdır. Bilgiyse, ne kadar kötüye kullanılırsa kullanılsın, özü gereği, iyi bir şeydir. Bilgiye inancımızı yitirmek, insanın en iyi yanına, en iyi güclerimize inancımızı yitirmek demektir. Onun için hiç duraksamadan söyliyebilirim ki, sarsılmaz akılcı, olgun bir yaşa yakışmıyan, çocukça avuntular arıyan çekingen bilginlerden daha iyi niyetlidir ve daha sağlam bir iyimserlik içindedir.

zararlı düşünceler

İnsanların başına gelen belâlar ikiye ayrılır. Birinciler insana dış çevreden gelir, ikincilerse, insanların insanlara ettikleridir. İnsanlar bilgide ve teknikte ilerledikçe, ikinci belâların yüzdesi durmadan artmaktadır. Eski zamanlarda açlık doğal nedenlerden ileri geliyordu ve insanlar bununla ne kadar savaşırsa savaşsınlar, bir çokları yiyecek kıtlığından ölüyordu. Bugün dünyanın bir çok yerleri kıtlık tehlikesiyle karşı karşıyadır ama, bunda doğal nedenlerin payı olsa da, asıl nedenler insanlardan gelmektedir. Altı yıl dünyanın uygar milletleri bütün güçlerini birbirlerini öldürmeğe harcadılar ve birden bire,

birbirlerini sağ bırakmanın zorlaştığını gördüler. Ekinleri yok ettikten, tarım makinelerini parçaladıktan, gemileri yollarından ettikten sonra, gördüler ki, bir yerdeki bollukla başka bir yerdeki kıtlığı gidermek hiç de kolay bir iş değil. Oysa, ekonomik düzen yolunda gitse, bu iş hiç de güç olmıyacak. Bununla görüyoruz ki, insan bugün insanın en büyük düşmanıdır. Gerçi, tabiat gereği yine de ölüyoruz. Ama, hekimliğin ilerlemesi sayesinde, insanın yaşıyabildiği kadar yaşaması gittikçe daha olağan bir hal alıyor. Bundan öteye yaşamak, cennetin sonsuz hazlarını tatmak istiyoruz. Nedense bu biteviye yaşamak isteğinin hiç sonu gelmiyor. Ama, yaşını başını almış, saf bir insana sorarsanız, bu dünyadaki hayatı tattıktan sonra, başka bir dünyada çocuk olmayı istemem diyecektir, size. Onun için gelecekte insanların üstünde duracakları en önemli kötülükler ya budalalıkları, ya kötü niyetleri ya da her ikisi yüzünden birbirlerine ettikleri kötülükler olacaktır.

İnsanların birbirlerine, dolayısıyla kendi kendilerine ettikleri kötülüklerin kaynağı, bence, düşünceler ya da inançlardan çok tutkulardır. Ama, zararlı düşünceler ve ilkeler, her zaman değilse bile, genel olarak, kötü tutkuları perdelemişlerdir. Lizbon'da dinsizlerin ulu orta yakıldığı zamanlar, bazı kurbanlar hak yoluna döndüklerini söylemekle

ateşe atılmazdan önce boğularak ölmek mutluluğuna erebiliyorlardı. Kurbanların işkenceler içinde kıvrandıklarını görmek, tatsız bir hayat içinde yaşıyan halkın görüp göreceği başlıca zevklerden biri oluyordu. Dinsizleri yakmanın doğru bir şey olduğuna inanmanın da elbette bu zevkte bir payı olacaktı. Aynı şeyi savaş için de söyliyebiliriz. Güçlü kuvvetli ve hoyrat insanlar savaşta bir tat bulurlar, elverir ki savaşı kazansınlar, karıları kızları kaçırılmasın, malları ellerinden gitmesin. Bu zevkin, halkı savaşların doğruluğuna inandırmakta büyük bir payı vardır. «Tom Browne's Schooldays» adlı kitabın kahramanı ve halk okullarının ünlü reformcusu Dr. Arnold çocukları kırbaçlamanın yanlış olduğunu düşünen kafasız bir kaç kişiyle karşılaşır. Bu düşünceye karşı nasıl bir öfkeye kapıldığını okuyan herkes, onun kırbaçlamaktan zevk aldığını ve bu zevkin elinden alınmasını istemediğini görür. İşkenceyi haklı çıkaran düşüncelerin insanın içindeki hoyratlık güdülerinden geldiği görüşünü destekliyecek örnekler boldur. Saçmalığı meydana çıkmış eski bir zaman düşüncelerini gözden geçirirsek, görürüz ki, bunların onda dokuzu acı çektirmeyi haklı gösteren düşüncelerdir. Örneğin, hekimlik mesleğini alalım. Acı duymayı önliyen bayıltıcı ilâçlar bulunduğu zaman, bunu günah sayanlar, Tanrının isteğine aykırı görenler

oldu. Delilik, insanın şeytanın eline düşmesi sayılıyordu ve bir deliyi döğmekle içindeki şeytanların kaçırılacağına, rahatsız edileceğine inanılıyordu. Bu düşünce ile deliler, yıllar yılı, sistemli ve bilinçli olarak döğülüyordu...

Ahlâk eğitimine de bakın. Vezin ve kafiye ile nasıl haklı çıkarıldığını görürsünüz :

Bir ceviz ağacını, bir kadını ve bir köpeği
Ne kadar döğersen o kadar iyi.

Ceviz ağacını döğmekle nasıl bir ahlâk elde edildiğini bilemem. Ama, hiç bir uygar insan kadınları döğmeyi haklı çıkaramaz. Cezanın iyileştirici bir etkisi olduğu inancı kolay kolay ortadan kalkmıyorsa, bunun başlıca nedeni bence, cezanın sadik güdülerimize hoş gelmesidir.

İnsan hayatındaki kötülüklerde, inançlardan çok tutkuların payı olmakla beraber, inançlar, özellikle, eski ve sistemli oldukları ve bir çok kurumları içine aldıkları zaman, istenen görüş değişmelerini geciktirmese de belirli duyguları olmıyanların yanlış yola sapmasında bir hayli ağır basar. Benim konum «İnsanlığa zararlı düşünceler» olduğuna göre, zararlı inanç sistelmerini ele alacağım.

Geçmiş zamanın tarihi bakımından, en açık örnek, herkesin kendi açısına göre, din ya da hurafe dediğimiz inançlardır. İnsan kurban etmenin ekinleri geliştireceğine inanılırdı; bu inanç ilkin sadece büyülere da-

yanıyordu, sonra, kurban kanının Tanrıların hoşuna gittiğine inanıldı. Tanrılar da kendilerine tapanlara benzetilmişti. Zaten Kutsal Kitapta fethedilen bir yerin halkını öldürmek dinsel bir ödev sayılıyordu. Sığırlarını koyunlarını öldürmemek bile günah. Mısırlılar ve Etrüskler gelecek hayatın karanlık ve belâlı korkuları içinde yaşadılar. Ama, bu korkuar Hıristiyanlığın getireceği korkular yanında hiç kalır. Nice dertli ermişler beden hazlarından kaçarak çöllerde tek başlarına yaşadılar. Etten, şaraptan, kadından yoksun bıraktılar kendilerini, hem de buna hiç zorlanmadıkları halde. Ruhun hazları bedenin hazlarına üstün sayıldı. Bu hazlar arasında da paganların ve dinsizlerin cehennemde çekecekleri sonsuz işkenceleri düşünmek büyük bir yer tutuyordu. Keşişliğin zararlı yanlarından biri şu ki, beden hazlarından başka hiç bir yerde kötülük görmüyor. Oysa, hazların yalnız en iyileri değil, en kötüleri de ruhumuzdan gelir. Milton'da, şeytanın insana ettiği eziyetleri seyrederken duyduğu zevkleri bilirsiniz. Milton şöyle dedirtiyor ona :

Ruh azabın kendi yeridir ve kendiliğinden
Cenneti cehennem yapabilir, cehennemi cennet.

Ve şeytanın psikolojisi Tertullian'ınkinden pek ayrılmıyor, o da, cennetten lânetlilerin çekecekleri azapları seyredebilme düşüncesiyle

coşup taşıyor. Beden hazlarının küçümsenmesi ne iyilik getirdi, ne hoşgörü, ne de kör inançlardan sıyrılmış bir insan hayatının bizi götürebileceği erdemlerden hiç birini. Tam tersine, bir insan kendi kendine işkence etti mi, başkalarına işkence etmek hakkını da bulur kendinde ve bu, hakkı destekliyecek her dogmatik sistemi kabul etmeğe götürür.

Keşişce zalimlik, ne yazık ki, yalnız Hıristiyan dogmasının en azgın şekilleri içinde kalmıyor yalnız. İlk azgın inançlar gevşiye dursun, dünya aynı psikolojinin yeni ve korkunç başka biçimlerini yarattı. Nazil'ler başa geçmeden önce, çalışmalar, didinmeler içinde yaşadılar, güçlülüğe ve Nietzshe'nın zor hayat düstürüna olan inançlarıyla, rahatlarından, zevklerinden çoğunu hiçe saydılar. Dev letin başına geldiklerinden sonra bile, «Tereyağı yerine silâh» sloganı, yine gelecek zaferin mânevi hazlarına, beden hazlarını feda etmeyi gerektiriyordu. Milton'un şeytanı da cehennem ateşlerinde yanarken aynı umutla avutuyordu kendini...

Politik bakımdan zararlı yanlış inançlar doğuran bir başka tutku da gururdur - millet, ırk, cins, sınıf ve inanç gururu. Ben genç-ken, Fransaya, İngiltere'nin gelenekten düşmanı gözüyle bakılırdı. Bir İngilizin üç Fransızı tepeliyebileceği su götürmez bir gerçek sayılıyordu. Düşman Almanya olunca, bu

inanç değişti ve İngiliz halkı artık Fransızların kurbağa yeme merakları ile alay etmez oldu. Ama, hükümetin bütün çabasına rağmen, yine de pek az İngilizin, Fransızlara eşit gözüyle baktıklarını sanıyorum. Amerikalılarla İngilizler Balkanları yakından tanıyınca, Bulgarlarla Sırpların, Macarlarla Romanyalıların düşmanlıkları karşısında hayretle karışık bir nefret duymuşlardır. Bu düşmanlıkların saçma olduğu ve bu küçük milletlerin her birinin kendi üstünlüklerine olan inançlarının nesnel hiç bir temeli bulunmadığı onlarca apaçıktı. Ama, Amerikalılarla İngilizlerin çoğu, bir türlü anlamıyorlar ki, büyük bir devletin milli gururu, küçük bir Balkan memleketininki kadar savunulur şey değildir.

Irkıyla öğünmek, milletiyle öğünmekten çok daha zararlıdır. Ben Çin'deyken, okumuş Çinlilerin, tanımak mutluluğuna erdiğim bir çok başka insanlardan belki çok daha uygar olduğunu hayretle görmüştüm. Oysa, nice kaba ve bilgisiz beyaz insan bilirim ki, sırf derileri sarı diye, en iyi Çinlileri bile aşağı görmüşlerdir. Genel olarak, bu bakımdan İngilizleri Amerikalılardan daha çok kınayabiliriz ama, her zaman değil... Yalnız geleneksel Çin bakımından değil, bizim batı üniversitelerimiz bakımından da geniş bilgileri olan bir Çinliyle tanışmıştım. Benim de bu kadar geniş kültürüm olmasını isterdim doğrusu.

Birlikte bir garaja bir otomobil kiralamağa gittik. Garajın sahibi kötü cinsten bir Amerikalıydı. Çinli dostumuza çok kötü davrandı, onu Japon diye tersledi ve bilgisiz hoyratlığıyla kanımı beynime çıkarttı. Politik güçlerine dayanarak İngilizlerin Hindistan'daki davranışları da buna benzer. İngilizlerle okuryazar Hintliler arasındaki çatışmaların başlıca nedeni bu davranıştı...

Erkek cinsinin üstün olduğu inancı, ki bugün batı milletleri arasında resmen ortadan kalkmıştır, garip ve bir kötü böbürlenme örneğidir. Erkeğin doğuştan üstünlüğüne inanmak için hiç bir sebep yoktu bence. Bu üstünlük beden bakımından olurdu yalnız. Bir sürü cins boğaların beslendiği bir yere gittiğimi hatırlıyorum. Orada, bir boğanın soyluluğu dişi atalarının süt verme değerlerine bağlanıyordu. Şecereyi boğalar yapmış olsaydı, iş değişirdi. Dişi ataların sözü bile geçmezdi, sadece uslu, namuslu oldukları söylenirdi. Oysa, erkek atalar savaş üstünlükleriyle övülürdü. Sığır konusunda cinslerin değer bakımından göreceliğini kabul ederiz de, kendimize gelince, aynı tarafsızlığı göstermek gücümüze gider. Eski zamanlarda erkeğin üstünlüğüne kolay inanılırdı. Çünkü, bir kadın ağzını açar açmaz kocası onu döğebilirdi. Bu güç üstünlüğünün ardından başkaları da gelirdi. Erkekler kadınlardan akıllıdır, daha yaratıcıdır,

daha az heyecana kapılırlar, falan filan... Kadınlar oy hakkı alıncaya kadar, anatomistler beyin incelemesinden, erkeğin düşünce gücünün kadınınkinden fazla olduğunu gösterecek bir takım kurnazca kanıtlar koyarlardı ortaya. Bu kanıtların hepsinin aldatıcı olduğu anlaşıldı sonradan. Ama, her seferinde bunların yerini, aynı sonuçlara varan kanıtlar aldı...

Erkek eğemeliğinin bir hayli zararları oldu. İnsan ilişkilerinin en mahremi olan evlenmeyi bir efendi - köle ilişkisi haline soktu. Bir erkeğin kadın edinmesi için hoşa gitmesi gereğini ortadan kaldırdı. Kadına hoş görünme hakkının evlenme dışında kalmasına sebep oldu. Dürüst kadınların evlerinde kapalı kalarak aptal ve tatsız kimseler olmalarına yol açtı. Hoşa giden, merak uyandıran kadınlar yalnız serbest yaşıyan kadınlar oldu. Ev hanımlarının tatsızlığı yüzünden, en uygar memleketlerin en uygar insanları cinsel sapıklıklara kaydılar. Evlenmede eşitlik olmaması yüzünden erkekler, zorbaca alışkanlıklar edindiler. Bütün bunlar, bugün uygar memleketlerde az çok ortadan kalktı. Ama, kadınların ve erkeklerin yeni duruma alışmaları için daha çok zaman ister. Kadının kölelikten kurtulması, ilkin her yerde kötü sonuçlar veriyor. Eski ezenleri acılığa, eski ezilenleri de üstünlük hevesine götürüyor.

Ama, başka konularda olduğu gibi, bunda da, zamanla bir ayarlama olabileceğini umabiliriz...

Mutlu olabilmek için kendimizi büyük görmeğe, kendi gururumuza türlü dayanaklar aramaya kalkıyoruz. Biz insanız diyoruz, onun için de, yaradılışın amacı insanlardır. Biz Amerikalıyız, onun için de Tanrının öz yurdu Amerikadır. Biz beyaz ırktanız, onun için de, siyah soydan olan Ham'ı ve evlâtlarını Tanrı lânetlemiştir. Biz katoliksek, protestan olmak bir felâkettir, ya da tersine. Biz erkeğiz, onun için de, kadnarın aklı yoktur. Biz dişiyiz, onun için de erkekler kabadır. Biz doğuluyuz, onun için de batılı yabandır, kıllıdır. Biz batılıyız, onun için doğu sönmüş bir yerdir. Biz kafamızla çalışıyoruz, onun için de, yalnız okur yazar sınıflar önemlidir. Biz kolumuzla çalışıyoruz, onun için de, insanı insan eden kol gücüdür. Son olarak ve hepsinden önemlisi de, her birimizde kimsede olmıyan bir değer vardır: Biz KENDİMİZİZ.

İçimizi rahat ettiren bu düşüncelerle dışarı çıkar, dünya ile savaşırız. Bunlar olmasa, cesaretimizi yitirebiliriz. Bunlar olmasa, kendimizi küçük görürüz. Çünkü, bize eşitlik duygusunu vermediler. Kendimizi, içten gelen bir duyguyla başkalarına eşit sayarsak, ne onlardan iyi, ne onlardan kötü bilirsek, belki o zaman hayat, bir savaşa daha az benziyecek,

büyüklük efsaneleriyle daha az zehirleneceğiz.

İnsanların düştüğü en ilginç ve en zararlı ham hayallerden biri de kendini Tanrı dileğinin özel aracı saymalarıdır. Biliyoruz ki, İsrail oğulları Adanmış Toprak'a geldikleri zaman, Tanrının buyuruğunu kendileri yerine getiriyorlardı. Hitit'ler, Amorit'ler, Kenanlılar, şunlar bunlar değil. Belki bu ötekiler de uzun tarih kitapları yazmış olsalardı, bu iş biraz başka türlü olurdu. Hitit'lerden kalan yazıtların hiç birinde de, kendilerini Tanrıların hor gördüğü berbat insanlar saymazlar her halde. Roma Roma olduktan sonra, Tanrıların dünyayı fethetmek üzere Romalıları seçmiş olduğu meydana kondu. Müslümanların bağnazca inandıklarına göre, gerçek iman uğrunda ölen her asker dosdoğru cennete gider. Bu cennetse, Hıristiyanlarınkinden çok daha çekicidir. Çünkü, huriler, harp çalan meleklerden daha hoştur... Tanrıyı bizden yana bilmek iyi bir şey ama, düşmanımızın da Tanrıyı kendinden yana saydığını gördük mü, iş karışıyor biraz. Birinci Dünya Savaşı sırasında ozan şöyle diyordu :

Allah İngiltereyi batırsın, Allah İngiltereyi korusun
Allah şunu yapsın, Allah bunu yapsın!
«Allah allah» dedi Allah «Gel de çık bu işin içinden»..

Bugün, dünyanın iki şeye ihtiyacı var :

Biri düzen, savaşları önliyecek düzen, insanların daha verimli çalışmasını sağlıyacak ekonomik düzen, özellikle, savaşın yıktığı memleketlerde, sağlam uluslararası işbirliğini sağlıyacak bir eğitim düzeni. Öteki de, bir takım ahlâk değerleri; çağlar boyunca, ahlâkçıların savunageldikleri, ama, az dinletebildikleri değerler. En çok muhtaç olduğumuz değerler, anlayış ve hoşgörüdür. Bir çok azgın bir sürü «izm» lerin istediği yobazca inançlar değil. Bence, bu iki amaç, düzen ve ahlâk, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Birine kavuşuldu mu, öbürü de ardından gelir. Ama, dünya gerçekten doğru yola girmek istiyorsa, her ikisine birden yönelmelidir. Böylece, savaşın tabii meyvaları olan kötü tutkular yavaş yavaş azalacak ve insanların birbirine yardım etmesini sağlıyacak düzenler gittikçe çoğalacaktır. Bir düşünce ve ahlâk gerçeği olarak hemen şunu ortaya koymalıyız ki, hepimiz bir ailedeniz ve bu ailenin bir kolunun mutluluğu başka kolunun yıkımı üstüne sağlamca kurulamaz. Bugün, ahâlk bozukluğu açık düşünceye engel oluyor, bulanık düşüncelerse ahlâk bozukluğunu besliyor. Pek ummıyorum ama, belki hidrojen bombası insanları korkutup ahlâk temizliğine götürecektir. Bu olursa, bu bombayı bulanlara ne kadar teşekkür etsek azdır.

üç çeşit çatışma

Bir şeylerle çatışma halinde olmak insanın yaradılışı gereğidir. Bu çatışmada, insanların kimi yener, kimi yenilir. Genel olarak, yenilenlerin soyu azalır ya da tükenir. Bunun sonucu şudur ki, insandan insana geçen psikoloji, yenenlerin psikolojisidir. Yenme şansının yüzde elli olduğu her yerde, insan iyimserliği bu şansı olduğundan fazla görür. Bunun böyle olması, yaşıyanlar için mutlu bir şeydir. Yenilenin görüşü ise unutulup gider.

İnsanların, ister istemez giriştiği çatışmalar üç çeşittir: Bunlar :

1. İnsanın tabiatla,
2. İnsanın insanla,

3. İnsanın kendisiyle olan çatışmalarıdır.

Bu çatışmalar, özleri bakımından birbirinden çok ayrıdır ve tarih boyunca bunların görece önemi durmadan değişir. Bu üç çatışmayı yöneten yollar birbirinden apayrıdır. Tabiatla olan çatışmayı, fizik bilimleri ve teknik ustalık yürütür. İnsanla olan çatışma, politika ve savaşla yürür. İnsanın iç savaşını da, bugüne kadar din yönetmiştir. Bugün, bu çatışmayı psikanaliz metotlarıyla, bilimsel olarak yürütebileceklerini ileri sürenler vardır. Ama, bu metotların bütün ihtiyaçları karşılayacağını sanmıyorum.

Tabiatla olan çatışma, bir anlamda, en ağır basanıdır. Çünkü, bu çatışmada yenmek, yaşıyabilmenin koşuludur. Buzlar çağında ya da bereketli topraklar kuruyunca, ya da depremler bütün vadileri altüst edince yok olan insanlar, tabiatla olan çatışmada yenilmişlerdir. Bütün kıtlıklarda ve hastalık salgınlarında ölenler gibi. Tabiata karşı elde edilen her zafer, insan soyunun sayıca artmasını mümkün kılmış ve başlıca da bu uğurda kullanılmıştır.

Ama, insan çevresini dizginledikçe, benzerleriyle olan ilişkileri önem kazanmaya başlıyor. Çünkü, tabiatı dizginleme, en ilkel insan guruplarından daha tutarlı toplumsal toplulukları gerektiriyor, bir de, günlük ek-

mek gittikçe daha kolay kazanılınca, arta kalan insan gücü düşmanları öldürmek üzere biriktirilebiliyor. İnsanın gelişmesinde, bir an gelir ki, teknik sayesinde insan, düşmanlarını öldürmekten çok, rakipleriyle anlaşma yoluyla zenginleşir. Bu döneme gelince, tekniğin gerekleri insanın insanla çatışmasının durmasını, ya da, hiç olmazsa, gevşemesini gerektirir. Bu dönemde (ki insanlık bugün ona ulaşmıştır) çözümlenmesi en önemli sorun, insanın kendisiyle olan çatışmasıdır. Öbür iki çeşit çatışma çağlar boyunca insan tabiatını, eskiden benimsenmiş ama, bugün teknik bakımdan eskimiş kalıplara sokmuştur. Dış savaş çağları, ruhundaki bir iç savaşta yansıdılar. Bu ruhtaki iç savaşta bir taraf öbür tarafa «günah» adını veriyor ve onu yenmeğe çalışıyor. Ama, bu savaşta, zafer hiç bir zaman dış çatışmadaki kadar tam olmıyor, ve her bozgundan sonra, günah çirkin başını kaldırıyor. Başlangıçta dış savaşın bir yankısı olan bu sonsuz iç savaş, sonradan, tam tersine, bir dış savaşın kaynağı oluyor. Günah, tabiatın sadece bir yanıdır ama, düşmanlarımın bütün tabiatıdır. Eski ahlâkçıların inancı buydu. Böyle olunca, kendi ile barış halinde olmıyan ruh, dış dünya ile de olamaz. Ve dış davaşlar, insanın kendi içindeki savaşı gizlemek için sürüp gitmek zorundadırlar. Bunun içindir ki, insanın kendi ile

savaşı, insanın gelişmesi sonunda en büyük önemi kazanmaktadır.

Her çeşit savaşın bir uzlaşma ile bitmesi gerekir. Tabiatla çatışma bir uzlaşma ile bitmiştir. Çünkü, insan tabiatın sırlarını öğrendiği için onun ile işbirliği yapabilecek duruma gelmiştir. İnsanın insanla çatışmasının, herkese yetecek kadar besin bulunmadıkça, bir görevi vardır. Ama, tabiatın dizginlenmesiyle herkesi beslemek olanağı kazanılınca ve gelişen teknik işbirliğini geniş ölçüde yararlı hale getirince, insanın insanla çatışması bir «anachronisme» oluyor. Bu çatışmanın, dünya devleti istiyenlerin düşündüğü gibi, politik ve ekonomik bir birleşmeyle sona ermesi gerekir. Bu yoldan insanla insan arasında bir dış uzlaşma kurulabilir. Ama, insan kendi kendisiyle uzlaşmaya varmadıkça, (kendi içinin bir yanını yenilmesi gereken bir düşman saymaktan vaz geçmedikçe) bu dış uzlaşma temelli olmıyacaktır. İşte, insanların tarihi, geçmişi ve umarım) yarını, kısaca budur.

tabu ahlâkı

Wyatt

Tabu ahlâkı sözüyle ne demek istiyorsunuz, Lord Russell?

Lord Russell

Bununla anlatmak istediğim ahlâk, en çok yapılmaması gereken şeyler üstüne bir sürü kurallar koyan ve bu kuralların nedenlerini vermiyen ahlâktır. Nedenleri kimi zaman bulunmaz, kimi zaman bulunur, ama bu kurallar her zaman kesin sayılır ve yapma dediği şeyleri yapmamak zorundasınız.

Wyatt

Ne türlü şeyler bunlar?

Russell

Uygarlığın bulunduğu düzeye bağlı şey-

ler. Asıl tabu ahlâkı ilkel kafanın özelliğidir. İlkel topluluklarda ondan başka türlüsü de yoktur, sanırım. Bu topluluklarda, örneğin, reisin yemek yediği kaptan yemek yiyeamzsiniz. Yerseniz, ölürsünüz, delrer. Bir çok kuralları vardır buna benzer. Hatırladığıma göre Dahomey kıralı gözlerini belli bir yere uzun zaman dikemezmiş, dikerse, memleketinin orasında fırtına koparmış. Onun için, kural gereği, gözlerini hiç durmadan bir bu yana bir o yana çevirmek zorundaymış.

Wyatt

Peki, ama bunlar yalnız ilkel topluluklarda görülebilen tabular olsa gerek. Bizimkiler ne oluyor

Russell

Bizim ahlâkımız da, onun gibi tabularla doludur. En yüce şeylerde bile türlü türlüsü var. Günah diye kesilip atılmış öyle bir günah var ki, ben öylesini hiç işlemedim : «Komşunun öküzüne göz dikmiyeceksin» derler. Ben hiç dikmiş değilim.

Wyatt

Evet ama, gündelik yaşayışımızda raslanan başka kurallar yok mu? Tabu ahlâkından bize vereceğiniz örnekler yok mu?

Russell

Var, tabii. Tabu ahlâkının bir çok yanları akla dayanan ahlâkla güzelce uzlaşı-

yor. Örneğin, çalmıyacaksın, öldürmiyeceksin, diyoruz. Bunlar, akla uygun kurallardır ama, tabu olarak ortaya konurlar. Olmaması gereken sonuçlar doğururlar. Örneğin, bir katilin acı duymadan öldürülmesi yasaktır; oysa, akli başında bir insan bunu hoş görebilir.

Wyatt

Sizce Hintlilerin sığır eti yememeleri, yedirtmemeleri tabu ahlâkına girer mi?

Russell

Evet. Hint ahlâkının tipik özelliğidir sığır eti yememek. Müslüman ve Yahudiler de domuz eti yemiyeceksin, derler. Ama neden yemiyeceksin, belli değil. Bu, bir tabudur sadece.

Wyatt

Peki, bu tabuların yararlı iş gördükleri olmaz mı?

Russell

Kimisinin olur, kimisinin olmaz, yerine göre. Demek istiyorum ki, ahlâkınız akla dayanıyorsa, tabuları gözden geçirir ve hangilerinin yararlı olduğunu araştırabilirsiniz. Örneğin, ben kendi hesabıma, sığır eti yasağının bir şeye dayandığını sanmıyorum.

Wyatt

Siz dine inanmıyorsanız, ki inanmıyorsunuz, tabu ahlâkının akla sığmıyan bir çok kurallarını da hiçe sayıyorsunuz. Sizin inandığınız bir ahlâk sistemi yok mu?

Russell

Var. Ama, ahlâkı politikadan ayırmak çok güçtür. Bana göre ahlâk şu yoldan ortaya çıkıyor. Bir insan kendi için yararlı, komşuları için zararlı bir şey yapmak istiyor. Komşularının çoğu bundan zarar görecek olursa, birleşir, derler ki: «Biz bu türlü işleri sevmiyoruz, bunlardan başkasına zarar gelmesini önliyeceğiz.» ve işte, akla pek uygun olan bu davranış ceza kanunlarına yol açıyor. Özel ve genel çıkarları uzlaştırma yoludur bu.

Wyatt

Herkesin genel bir ahlâka uyacak yerde kendi özel ahlâk sistemine uyması sakıncalı bir şey sayılmaz mı?

Russell

Sayılır öyle olursa ama, ahlâk pek o kadar özel olamaz. Çünkü, demin de söylediğim gibi, ceza kanunlarıyla karşılaşır. Ayrıca halkın tutup tutmaması da var. Kimse halkın gözünde kötü olmak istemez. Böyle olunca da, herkesin kabul ettiği ahlâk çok güçlü bir şey olur.

Wyatt

Günah diye bir şey var mıdır?

Russell

Hayır. Günah, tanımlanması zor bir şeydir. İstenmiyen işler demek istiyorsanız, vardır böyle işler. «İstenmiyen» iyilikten çok, kötülük getiren demektir. Böylesi işler de var-

dır. Ama, günahın işe yarar bir kavram olduğunu sanmıyorum. Bir cinayeti günah saydınız mı, onu cezalandırırken sadece cinayeti önlemeği değil, katilin azap çekmesi gerektiğini düşünürsünüz.

Wyatt

Günah düşüncesi, kimi zaman işkence yapmaya hak kazandırıyor mu demek istiyorsunuz?

Russell

Bence böyle oluyor geniş ölçüde. Demek istiyorum, cehennemi ancak katı yürekli insanlar uydurmuş olabilir. İnsanca duyguları olanlar, yaşadığı toplum ahlâkının cezalandırdığı suçları işliyenlerin öldükten sonra bile sonsuz işkenceler çekmesine razı olamazlar. Kendini bilen hiç kimse böyle bir görüşü kabul edemez.

Wyatt

Demek ki, sizce günah kavramı, sadece insandaki saldırgan duyguları ortaya çıkarıyor?

Russell

Evet, öyle sanıyorum. Günah, katı yürekli diyebileceğimiz bir ahlâkın özüdür. Sizi vicdan azabı çekmeden başkalarına işkence etme yoluna götürüyor. Buysa kötü bir şeydir.

Wyatt

Günah diye bir şey olmadığını kabul edersek, bazı şeyleri nasıl kötü görebiliriz?

Russell

Bütün yapabileceğiniz, bence, kötü görmeği ceza kanunlarıyla bir arada düşünmektir. Sizde bir çeşit kamu oyu olması gerektir. Bunun ne kadar önemli olduğunu İtalyan Rönesans tarihini okurken anlarsınız. Bu tarih Machiavell teorilerini doğurmuştur. O günlerde, kamu oyu, çoğu zaman, çok kez kamu oyunun hoş göremiyeceği şeyleri hoş görmüştür.

Wyatt

Özünde bozuk olan bir şeyler var mıdır sizce?

Russell

Bu kelimeyi pek kullanmak istemem. İyilikten çok kötülük getiren şeyler demek daha iyi. Bir şeyin iyilikten çok kötülük getireceğini gördünüz mü, onu yapmamakla daha iyi edersiniz. Özü bozuk sözünü kullanmak istiyorsanız, kullanın. Ama, ben bunun bir işe yarıyacağını sanmıyorum.

Wyatt

Tabu ahlâkında cinsel ilişkiler büyük bir yer tutar. Sizin yazılarınızda da bu ilişkilere büyük bir yer ayırdınız. Cinsel bakımdan akıllıca davranmak istiyen insanlara ne öğüt verirsiniz?

Russell

Önce şunu söyliyeyim ki, benim yazılarımda cinsel konular yüzde bir ölçüdedir. Ama, okurlarımın çoğu öylesine bir cinsel

saplantı içindedirler ki, yazılarımın geri kalan yüzde doksan dokuzunu fark etmemişlerdir. Bence insanların bu konu ile ilgisinin akla uygun ölçüsü yüzde biri geçmez. Başka şeyler için nasıl düşünüyorsam, cinsel ahlâk için de öyle düşünmem gerekir. Bu konuda da, yaptığınız şey başkasına zarar vermediği sürece, kötülenemez. Bir cinsel ilişkiyi, sadece eski bir tabu kötülüyor diye kötülememeli. Zarar verip vermediğine bakmalısınız. Başka her konu gibi, cinsel ahlâkın da temeli budur.

Wyatt

Demek ki, sizce kadını zorla elde etme ceza görmelidir de, uygunsuz cinsellik işi başkasına zarar vermiyor diye, görmemelidir.

Russell

Evet. Bir kadını zorla elde etme, insana karşı her hangi bir zor kullanmadan farksızdır. Uygunsuz cinsel ilişkiye gelince, koşullara bakmanız, buna karşı komakta haklı bir sebep olup olmadığını araştırmanız gerekir. Bütün koşullar içinde, toptan bir kötüleme yoluna gidilmemeli.

Wyatt

Bir şeyin yapılıp yapılmaması üstüne kurallar koymak doğru mudur, sizce?

Russell

Bu konuda ben biraz aşırı düşünüyorum. Korkarım, böyle düşünmekte benden yana olacaklar pek azdır. Bence, uygunsuz yayın-

ları yasak eden kurallar olmamalıdır. Öyle düşünmem, biraz da şundan: Bazı dar kafalı yargıçlar, gerçekten değerli bir eseri, hoşuna gitmedi diye suçlandırabilirler. Ama bu, nedenlerden biri, sadece. Bir başka neden de şu: Bence yasaklar halkın, her şeyde olduğu gibi, açık saçıklıkla ilgisini büyük ölçüde arttırıyor. İçki yasağı döneminde Amerikaya sık sık giderdim. Bu yasak ayyaşlığı eskisinden çok, hem de çok daha fazla arttırmıştı. Pornografi yasağı da ayni sonucu verir, sanırım. Yasaklar üstüne ne düşündüğümü açıklamak için bir örnek vereyim size. Filozof Empedokles defne yaprağı çiğnemenin büyük, çok büyük bir ruh bozukluğu olduğuna inanıyor, defne yaprağı çiğnediği için de kendisinin on bin yıl karanlıklarda kalacağına yakınıyor. Kimse bana defne yaprağı çiğneme demedi. Ben de çiğnemiş değilim zaten. Ama, Empedokles'e çiğneme dediler, çiğnedi. Pornografi için de ayni şeyi söyliyebiliriz.

Wyatt

Sizce, herkesin yazdığı müstehçen her şey yayınlanırsa, halkın ilgisini hiç arttırmaz mı bunlar?

Russell

Bence azaltır. Aşağılık, açık saçık posta kartlarına izin verildiğini düşünelim. Bence, ilk bir iki yıl bunlar kapış kapış alınır, sonra, herkes kanıksar ve kimse yüzlerine bakmaz

olur.

Wyatt

Yazılar ve başka şeyler için de böyle midir?

Russell

Böyledir, sanıyorum, aklın sınırları dışına çıkmamak şartıyla. Ortaya konan güzel bir sanat eseriyse, halk bunu okur yine, ama pornografik olduğu için değil.

Wyatt

Şimdi konuşmamızın temeline, yani, tabu ahlâkının düşüncesiz kurallarına gelelim. Bunların zararları ne oluyor sizce bugün?

Russell

Türlü türlü zararları oluyor. Zararın bir çeşidi bu kuralların eski olmasından, içinde yaşadığımızdan ayrı bir toplumdan kalmış olmalarından geliyor. O topluma uyan ahlâk bizim zamanımıza uymuyor çok kez. Suni insan yetiştirme, bu eski kurallara uymuyor örneğin. Geçmişin ahlâkçıları bunun üzerinde düşünmemişler. Bunun bir zararı oluyor. Bir başka zarar, tabu ahlâkının eski işkenceleri sürdürmesidir. Buna bir çok örnek verebilirim. Tanrılara insan kurban etme işini alın. Yunanlılar, tarihlerinin ilk günlerinden beri insan kurban edilmesine karşıkoydular. Bunu bir zamanlar yapmışlardı. Ama, artık kaldırmak istiyorlardı ortadan. Gel gelelim, bir kurum vardı ki bunun ortadan kalkmasını

istemiyorlardı. Ona yapışıp kalmışlardı. Bu kurum Delphoi kâhinliğiydi. Kör inançlarla yaşıyordu bu kurum. Onun için de kör inançların azalmasını istemiyordu. Başka Yunanlılar da çok sonralara kadar insan kurban edilmesinde dayattı. Önemli bir başka örnek daha vereyim. Bir cesedi kesip biçmek ötedenberi çok kötü bir şey sayılmıştır ve imparator Carlos V. zamanında Vesalius adında pek büyük bir hekim cesetleri kesip bakmadan hekimlikte önemli olarak fazla iş görülemiyeceğini anladı ve kesip biçmeğe başladı. Carlos V. hastalıklı bir adamdı ve yalnız bu hekim onu iyi edebiliyordu. Onun için korudu kendisini. Ama imaprator tahtından ayrıldıktan sonra Vesalius'ü koruyan kalmadı ve bir insanın bedenini iyice ölmeden kesip biçti diye suçlandırıldı. Ceza olarak Kudüs'e günahlarını temizlemeğe yollandı. Yolda gemisi battı ve kendisi de türlü eziyetler içinde öldü gitti. Bütün bunlar ceset kesmek yasak (tabu) olduğu için geldi başına. Tabu ahlâkından bugün de kötülük geliyor. Örneğin, doğum kontrolünü alalım. İnsan topluluklarının çoğunda, bu konuda, aşılmaz bir tabu vardır, bu yüzden de bir çok kötülükler doğuyor, çok büyük kötülükler. Yolsuzluk ve savaş doğuyor bundan, bir çok toplum sorunları da çözülemez oluyor. En önemlisi bu, zararların. Daha bir çokları da vardır her halde. Boşanma yasağı hiç şüp-

hesiz zararlı bir şeydir. Bu yasak, sadece, eski geleneklere dayanır ve bugünkü koşulları hesaba katmaz.

bilim ve toplum

Ortaçağ sonlarına doğru iki önemli buluş bilimde devrimin başlangıcı olmuştur. Bu devrim o çağdan bugüne hızını durmadan arttırmıştır. Bu iki buluş, barut ve pusuladır. Bunlardan birincisi, kralların derebeyler ve kentler üzerindeki üstünlüğünü sağlamış ve bugün alıştığımız merkezci devletlerin doğmasına yol açmıştır. İkinci buluş, ülke bulmalara ve Avrupa kültürünün Amerikaya ve Asyanın büyük bir bölüğüne yayılmasına yol açmıştır.

O zamanlardan beri, insanlar, daha geniş topluluklar halinde birleşecek kadar uygarlaştılar. Kollektif davranışın temel amacı, kendi topluluklarını ayakta tutmak ve kom-

şu milletleri ortadan kaldırmaktır. Savaşların çoğunda bir «ideoloji» anlaşmazlığı olmuştur. İdeolojinin körüklediği bu savaşlar da, «gerçek» in ne olduğu üzerinde son sözü söylemiştir.

Tek çıkar yolun savaşta olduğu düşüncesi, değişmez bir kural değildir elbet. Roma'nın son günlerinde, hıristiyanlık savaş yoluyla güç kazanıp yayılmamıştır. Ama Birmanya, Güney ve Kuzey Amerika savaşla hıristiyan olmuştur. Amerikada, kızıl derililer alt edilmişse, bilimsel üstünlükle edilmiştir. Savaş zamanında, bilim, hayatı kurmakta olduğu kadar onu yok etmekte de önemli bir yer tutmuştur.

Genel olarak, bilimin kendisi, savaşın yıkıcılığını arttırmış değildir; çünkü, bilim genel olarak savunmayı olduğu kadar saldırmayı da güçlendirmektedir. Bugünkü dünya durumunun tehlikelerini arttıran şey, yeni buluşların savunmadan çok saldırıya yaramasıdır; ama, bu, bilim her yerde ve her zaman savaşa uygulanır demek değildir. İnsanlık tarihindeki mutlu dönemler savunmanın saldırıdan güçlü olduğu dönemlerdir. Bugün, ne yazık ki, tam tersi bir dönemde bulunuyoruz.

Bugünün uygar bir toplumunda insanların çoğu büyük bir birliğin parçası olarak çalışmaktadır. Bu birlikte hiç bir insanteki, faydalı hiç bir şey yapamaz. Robinson Crusoe

BERTRAND RUSSELL

her şeyi kendi eliyle yapmak zorunda kalmıştı, hem bunu yapmak yetisindeydi de. Ama, aynı koşullar içinde, bugünün pek az insanı aynı yetiyi gösterebilir. Geri memleketlerde tarım hâlâ bir dereceye kadar bağımsızdır: Bir aile satın aldığı az sayıda araçları kullanabiliyor ve özellikle kendi emeğinin ürünü ile yaşıyabiliyor. Ama tarım alanında bile bu durum, modern teknik yüzünden bir çok memleketlerde ortadan kalkmış ve bir çoklarında da hızla kalkmaktadır. Bugünün çiftçisi, makinalar ve kimyasal gübreler satın almak ve ekininin büyük bir parçasını satmak zorundadır; böylece bağımsızlıktan çıkmakta ve dünya ekonomisine katılmaktadır.

Yalnız yazarlar ve sanatçılar son zamanlarda zanaatçıların ve köylülerin, gerçekteyse, halkın büyük bir bölüğünün faydalandıkları bağımsızlıktan bir parçasını ellerinde tutmuşlardır.

Genel olarak, bilim adamları, bugün hâlâ, bazı memleketlerde sanatçılar ve yazarlara özgü bağımsızlıktan uzun zaman faydalanamadılar. Bilimin gelişmesi dolayısıyla bir çok bilim adamı - özellikle fizik bilginleri - büyük ölçüde, pahalı araçlara ihtiyaç duyuyor. Bunları da ancak hükümetler ya da Amerika'nın trilyonları sağlayabilir.

Bilim işlerine yön verme işinde hükümetlerin oynadıkları rol git gide önem kazanıyor.

Eskiden, bir bilginin yaptığı herhangi bir araştırma, yanlız kendisince önemliydi. Şimdiyse, bilimin savaş zamanında faydası hükümetlerce anlaşılalı beri, bu eski serbestlik çarçabuk ortadan kalktı. Bazı memleketlerde bu serbestlik büsbütün yok olmuş; bazılarındaysa, yok olmak üzeredir.

Hükümetlere bağlı olmalarının sonucu olarak, bilim adamları, kendi isteklerinden çok hükümetlerin amaçlarını gerçekleştirmeğe zorlanıyorlar. Hükümetlerin tasarılarının yarısı insanlığın yararına yarısı zararınadır. Onlar kendi memleketlerinin rahat ve güçlü olmasını, düşman memleketlerin ya da düşman olabilecek memleketlerin yoksul ve güçsüz kalmasını isterler.

Bilimin amacı olan «Bilim için bilim» formülü unutulmuştur. Uranium üzerinde çalışmak istiyen bir fizik bilgini, Devlet kasasına istediği gibi el uzatıyor ama, aynı çabayı carbon üzerinde toplamak isterse, para ve araç sağlamak için hükümeti kandırması gerekiyor. Devlete bağlı olmak mutlâka kötü bir şey değildir. Eğer devletin amacı kötüyse, o zaman devlete bağlılık iyi olmaz. Ama, dünya yüzünde bir çok devletler bulundukça ve savaş tehlikesi de kalkmadıkça, devletlerin amacı, bütün insanlık bakımından düşünülürse, az çok kötü olacaktır ister istemez. Yaygın bir açlık ve korkunç bir yoksulluğun hüküm sü-

receği bilim öncesi bir topluma dönmek işten bile değildir. Bilimi yıkıcı yollara sürüklemekten alıkoymanın tek yolu, savaşları adam akıllı önliyebilecek kadar güçlü bir dünya devleti kurmaktır.

Bu sorun çözümlenirse -ki bu bilime dayanan bir toplumda olabilir- bilim tekniği insanların tamamen iyiliğine dönebilir. Bugün muhtaç olduğumuz çalışmanın verimce artması şimdiye kadar kuşkuyla karşılanıyordu. Çünkü, bu, çalışmanın yükünü azaltmaktan çok, savaş işlerinde kullanılacak insanların oranını arttırmaya bakıyordu. Ama savaş korkusu kalkarsa, insanoğlu bilimin yardımıyla az çalışarak çok şey elde edebilir; dünyanın hiç bir yerinde, insanı aşağılatan yoksulluğun izi bile kalmaz.

Bilim, daha şimdiden, insan ömrünü uzatmak, hastalıkları azaltmak yoluyla büyük başarılar elde etmiştir. Savaşın ortadan kalkmasıyla düzelecek olan ekonomik koşullar sayesinde, -tıpta ilerleme olmasa bile- hastalıkların azalması mümkündür. Bununla beraber, eğer ölüm oranının azalması nüfusun artmasına yarıyorsa, doğum oranını azaltmaya bakmalıdır. Bu orantı yalnız batı memleketlerinde değil, bütün öbür memleketlerde de azaltılmalıdır. Bugün, bütün hükmümetler, millî nedenlere dayanarak kendi nüfuslarını arttırma eğilimindedirler. Oysa, doğum oranının

artması savaş nedenlerinden biridir. Ama, savaş tehlikesi kalkarsa, dünyada daha az çılgın bir politikanın hâkim olacağına inanıyoruz. Eğer savaş önlenir ve hastalıktan ileri gelen ölüm oranı azalırsa, açıktır ki bütün memleketlerin birden uygulıyacakları akıllı bir doğum politikasıyla, dünya yüzünde beslenme güçlüğü diye bir şey kalmıyacaktır. Bir zaman için, yeme içme sıkıntısı, bilimin büyük ölçüde tarım işlerine uygulanması ile önlenebilir; ama, dünyanın nüfusu boyuna artarsa, uzun bir süre içinde insanlar beslenemez olurlar. Öyleyse, bilime dayanan bir toplumun durulması için ancak, doğum oranının nüfusu lüzumundan çok arttırmıyacak bir düzende kalması gerekir.

Bilim üzerine kurulu bir toplum, doğum oranını azaltmak ve geniş ölçüde savaşları önlemekle durulabilir ki, bugün bu durumdan çok uzaktayız. Ama toplum durulmuş olsa bile, bugünkü değer ölçülerine göre, bizi hayran bırakan şeylerden pek az ya da hiç bir şey kalmamalıdır. Barutun bulunmasından bu yana, bilim tekniği alanındaki en ufak bir ilerleme bile devletin gücünü arttırmıştır. Bir noktaya kadar bu, bir kazanç sayılabilir; hükümet gücü, muhakkak ki anarşiden çok iyidir. Ama, kötü hükümetlerin devrimle ortadan kaldırılması mümkün oluncaya kadar, bu, zorbalık yolunda uygulanan şeyleri sınırlamış-

tır. Şimdi görülüyor ki, bilim tekniğinin bir sonucu olarak, böyle bir sınırlama yoktur. Küçük de olsa, bir oligarşi yönetimi, elindeki polis ve ordu güçleriyle politik muhalifleri yok edebilir, eğitim ve basın tekelciliğiyle de bütün bir kuşağı, yaptığı işlerin iyi ve zorunlu olduğuna ve milletin iyiliğinden başka bir amacı olmadığına inandırabilir. Bu arada da, bütün enerjisini kendi gücünü arttırmaya ve güçsüzlerin zararına rahatını çoğaltmaya harcıyabilir. Git gide artan haksızlık ve zorbalıkla kendini halka beğendirmeğe çalışır. Çünkü, kimsenin elinde hükümetin istediği şeylerin kötü olduğunu söyliyecek ve gerçekleri ortaya çıkaracak bir araç yoktur.

Bu umut verici bir manzara değildir. Bu her yerde böyle olmazsa demokrasi de kurtulmuş ve güçleşmiş olur. Hükümetin gizli tutmak istediği şeyler, olayların ortaya konması ve halk oyunun susturulmasıdır ki, bunların açığa vurulması gerekir. Hükümeti değiştirecek anayasa hükümlerinin olanakları genişletilmelidir. Baştaki hükümet, kanunsuz olarak halkı özgürlüğünden, yeme içmesinden yoksun bırakmamalıdır. Yargıçlar uygulama gücünden bağımsız olmalıdırlar. Baştaki hükümetin politik muhalefete karşı eleştirmeleri tarafsız ve öfkesiz olmalı, ve sorgu sırasında işkencelere başvurmamalı. XVIII. yüzyılda ölmüş olan *Aydın zorbalığı*'na olan

inanç, zamanımızda bir az zorba olmayı umanlar, bir az da kötülükleri ortadan kaldırmayı düşünen bilgisizlerce diriltilmek istenmiştir. Sonuç olarak ortaya bilime dayanan toplumun zorba bir toplum olması olanakları çıkmıştır. Bu çeşit bir toplumun önüne geçilmez kötülüklerini aklımızdan çıkarmamamız gerekir.

En başta ekonomik kötülükler gelir. Halkı yöneten azınlık, halka ayırdıkları gelirin büyük bir parçasını kendilerine ayıracaklarına güvenirler. Onların eline güç ve propaganda tekelciliği verilince, çoğunluğa ölmiyecek kadar bir şey vermemeleri için hiç bir sebep yoktur.

Oligarşi yönetimi böyle bir eşitsizliği elden bırakmaz, çünkü baştakilerin rahatı böyle bir eşitsizliğe bağlıdır. Yalnız güçlerin bölümündeki eşitlik ekonomik adaleti sağlar.

İkinci olarak, kültür alanındaki kötülükler gelir.

Ellerinde güç bulunmıyanların haksızlık nedir bilmemeleri için, öğrenimsiz kalmaları ya da kötü öğrenim görmeleri gerekir. Bilime dayanan toplumda, son zamanlarda iyi bir yol bulunmuştur. Yoksullar okula gidiyor, bir çok şey okuyabiliyorlar ama, okutulan ve okumalarına izin verilen şeyler, hükümetin uygun gördüğü ve olaylarla ilgisi olmıyan şeylerdir. Moskova'nın orta halkı, batı Avrupa memle-

ketlerinde yeraltı trenleri bulunduğunu söyliyen turistlere «Sizde de mi var?» gibilerden şaşkın şaşkın bakıyorlarmış ki insanın acıyası geliyormuş.

Bu türlü büyük hayal kırıklıklarını önlemek için, yanlış bilgilerin girmesine karşı ciddî tedbirler almak gerekir. Bu, aptalca ve basmakalıp bir bağnazlık doğurur. Bu da düşünce bakımından yenilik ve ilerlemelere adam akıllı engel olur. Bu türlü bir rejimde yetişen bir kaç kuşakta kendiliğinden düşünme yetişi kalmaz ve insanlar ağır basan dogmanın koyduğu ve kitaplarda yer alan beylik sözleri tekrarlamaktan başka bir şey yapmazlar.

Oligarşik düzenin emekçileri gittikçe daha çok ezebileceğini söyliyenler, hiç de önemsiz sayılmıyacak bir gerçeğe dokunuyorlar. Kongo'daki ve İngiliz endüstriciliğinin yakın tarihindeki baskısından pek farklı olmıyan şeyler Rusya'da çalışma kamplarında yapılıyor. Bunlarsa Sovyet ekonomisinin bir parçası olmuştur. İnsan tabiatı sorumsuz güce güvenemez; sorumsuz gücün bulunduğu yerdeyse en korkunç işkenceler beklenebilir.

Bu alanda, bilim üzerine kurulu bir toplumda güçlü bir demokrasi rejimini korumalı ve büyük ölçüde düşünce özgürlüğünü sağlamalıdır. Bana öyle geliyor ki, en iyi biçimiyle bile, bu toplum, düşünce özgürlüğü ve ondan da çok, sanatla verimli olabilir. Bilim ü-

zerine kurulu bir toplum yaşamaya hak kazanırsa, savaşa dökülecek olan o kendini beğenmişlik ancak dünyayı yöneten güçle alt edilebilecektir ve insanın içgüdüsü de türlü yönlere dağılmaktan alıkonacaktır.

Sonuç: Savaş önlenir de, demokrasi, düşünce ve kültür özgürlüğü yaşarsa, bilim bir nimet olabilir. Eğer savaş önlenmezse, bilim de, toplumu insanoğlunun şimdiye kadar görmediği ölçüde büyük bir yıkıma sürükliyebilir.

birey ve toplum

XIX. yüzyılın politik düşünceleriyle ekonomik yolu arasında garip bir ayrılık oldu. Politikada bu yüzyıl Locke'un ve Rouseau'nun küçük toprak sahiplerinin kurduğu bir topluma uygulanmış liberal düşüncelerine bağlıydı. Öne sürdüğü ilkeler özgürlük ve eşitlikti. Ama, bu arada, geliştirdiği teknikle özgürlüğü yıkmaya ve eşitliğin yerine yeni oligarşi biçimleri getirmeğe doğru gidiyordu. Liberal düşüncenin güc kazanması, bir bakıma, yıkım oldu. Çünkü, endüstriyalizmin getirdiği sorunlar geniş görüşlü insanların tarafsız düşüncelerine engel oldu. Gerçi, sosyalizm ve komünizm, aslında, endüstriyalizmin yarattığı

doktrinlerdir. Ama, bunlar sınıflar arası savaş kavramına öylesine bağlıydılar ki, politik zafer dışında hiç bir şey düşünmeğe vakitleri kalmıyordu. Geleneksel ahlâk, yeni çağda pek işe yaramaz oldu. Zengin bir adam, en titiz bir rahibin bile günâh saymıyacağı bir iş ile milyonlarca insanı yoksulluğa sürükliyebilir. Oysa, insana daha iyi kullanacağı bir saatine mal olan cinsel aykırılık büyük bir günah sayılıyor. Benzerlermize karşı olan ödevlerimiz üstüne yeni bir doktrin kurulması gerekiyor. Bu konuda çağımıza uygun yönler göstermiyen yalnız dinsel eğitim değildir. XIX. yüzyılın liberalist eğitimleri de bize bu bakımdan yol göstermemiştir. Örneğin, Mill'in *Özgürlük* adlı kitabını alalım. Mill'e göre, yapacağım işler başkalarına zarar veriyorsa, devlet bana engel olmalıdır ama, yalnız kendimi ilgilendiren işlerde beni serbest bırakmalıdır. Ne var ki, çağımızda, bu kişisel özgürlüğe hiç bir yer kalmıyor. Gittikçe örğenleşen toplumda insanların birbirlerine etkileri öyle artıyor ve önem kazanıyor ki, Mill'in tasarladığı özgürlüğün fazla bir uygulama alanı kalmıyor. Söz ve basın özgürlüğünü ele alalım. Bu özgürlüğün bulunduğu toplumda yapamadığımız bazı şeyleri, bu özgürlüğün bulunmadığı yerlerde rahatça yapabiliyoruz. Bunu, özellikle, savaş zamanlarında açıkça görüyoruz. Çünkü, o zaman, ulusun güttüğü amaç basittir ve herkes

durumun ne olduğunu bilir. Ama barış zamanında, ulusların güttüğü amaçların yurdu ve Anayasayı korumak dışında millî bir niteliği yoktur. Sovyet Rusya gibi bir hükümet, barış zamanında, başka ulusların savaş zamanındaki kadar coşkun ve belli amaçlar güdünce söz ve basın özgürlüğünü kısmak zorunda kalıyor.

Bu son yirmi yıl içinde, kişisel özgürlüğün sınırlanması kolay kolay ortadan kalkacağa benzemiyor. Çünkü, bu sınırlamaya götüren iki neden ortada duruyor henüz. Bir yandan, modern teknik toplumu gittikçe örgenleştiriyor. Öte yandan, modern toplumbilim bir insanın bir başkasına yapabileceği yararlı ya da zararlı tekniklerin bağlı olduğu nedensel kanunları gittikçe daha iyi görüyor. Gelecek toplumda kişisel özgürlüğün bir biçimi haklı görülmek istenirse, bu özgürlük bütün topluma getireceği iyilik bakımından ele alınacaktır. Yoksa, bugüne kadar olduğu gibi, bazı işlerin yalnız onları yapana iyiliği dokunduğu düşüncesiyle değil.

Örnek olarak bugün artık uygulanamıyacak eski ilkeler gösterelim. İlk aklıma gelen para yatırımı işidir. Bugün, hiç değilse belli sınırlar içinde, parası olan herkes, onu dilediği yere yatırabilir. Bu özgürlük laissez-faire doktrini ile bir haylı savunuldu. En çok para getiren işin toplum bakımından da en yararlı

iş olduğu söylendi. Bugün az insan bu doktrini savunabilir. Ama, eski özgürlük yine de sürüp gidiyor. Bilimsel bir toplumda para en büyük kazanç sağlıyan işlere yatırılacaktır elbet. Kazanç dediğimiz şey, çok kez, raslantılara bağlıdır. Örneğin, demiryolu ile karayolu arasındaki yarışmayı ele alalım. Demiryolları altyapılarının bakımını ödemek zorundadırlar. Öteki taşıtlarınsa bu masrafı yoktur. Onun için, demiryolları taşıtları kapitaliste, öteki taşıtlardan daha az kazançlı gelebilir. Oysa, halk için bunun tersi doğrudur. Millbank hapishanesi Tate Galeri olmazdan önce, bu hapishane çevresindeki arsaları satın alanların elde ettikleri kazancı düşünün! Kapitalistlerin bu yatırımlardan sağladıkları kazanç topluluğa ait bir maldan geliyor. Oysa, onların bu yatırımı yaparken halkın iyiliğini düşündüğünü ispat edemezsiniz. Daha önemli bir örnek vereyim: Reklâm için harcanan büyük paraları düşünün! Bu paralardan halkın kazandığı çok az bir şey değil mi? Bu örnekler gösteriyor ki, herkesin parasını dilediği gibi yatırmakta serbest olması ilkesi, toplumsal bakımdan savunulur bir ilke değildir.

Ev sorunu da önemlidir. İngiliz bireyciliği yüzünden bir çok aileler büyük bir apartmanda oturmaktansa, kendilerinin birer küçük evleri olmasını isterler. Bunun sonucu olarak Londra'nın kenar mahalleleri kilometre-

lerce topraklara serpili küçük evlerle doludur. Gelişi güzel kurulan bu evler kasvetli bir görünüş verir bu semtlere. Her ev hanımı türlü zahmetlere katlanarak berbat bir akşam yemeği hazırlar ve bu yüzden de kocasını kızdırır. Okuldan dönen çocuklar ya da henüz okula gitmiyenler havasız odalara tıkılır, ya ana babalarına baş belâsı olurlar, ya da ana - babaları onlara. Daha iyi yaşamak istiyen bir toplumda her aile, ortasında geniş avlusu olan büyük bir yapının bir parçasında oturur, ayrı ayrı mutfaklar yerine bir mutfaktan yer. Çocuklar, memeden kesilir kesilmez, havalı, geniş yerlerde, bilgili, görgülü ve küçüklere karşı anlayışlı kadınların gözü altında büyürler. Bugün, evlerinde sabahtan akşama kadar çalışıp masraflı ve kötü iş çıkaran kadınlar, hayatlarını diledikleri gibi kazanmakta serbest olurlar. «Rachel Macmillan» ana okulunda, girişlerinde kemik hastası olan çocukların yüzde doksanı okulda kaldıkları ilk yılın sonunda iyileşmişlerdir. Orta halli bir evde çocuklara gerekli havanın, ışığın ve yiyeceğin en azı bile sağlanamaz. Oysa, bir çok çocukların bir arada yaşadığı bir kurumda bunu az masrafla sağlıyabiliriz. Çocuklarını çok sevdikleri için onlardan ayrılamazlar diye ana babaya verilen çocuklarını çelimsiz ve kısır bir bedenle büyütme özgürlüğü her halde toplumun yararına bir özgürlük değildir.

Bir başka örneği çalışma sorununda bulabiliriz. Bugün, gençler zanaatlarını ya da mesleklerini kendileri seçerler, genel olarak da, bu seçmede o zanaat ya da mesleğin çıkarlı olup olmadığını düşünürler. Geleceği gören bir insan o zanaat ya da mesleğin bir kaç yıl sonra hiç de kazançlı olmıyacağını kestirebilir. Bu seçmede, gençlere yetkili bir makamdan öğütlerle yön vermek yararlı hem de çok yararlı olur. Teknik metotlara gelince, yeni ve daha hesaplı bir teknik varken, eski ve pahalı bir tekniği serbest bırakmak her zaman halkın zararınadır. Günümüzde, tek başına çalışan gündelikçinin çıkarı, çoğu zaman, topluluğun çıkarıyla çatışma halindedir. Çünkü yeni metotların uygulanması onu işinden edebilir. Bu çatışma, kapitalist sistemin akla aykırı düzeninden, örgütleşmiş bir toplumda eski kapitalist ilkelerin hâlâ yaşamasından ileri gelmektedir. İyi örgütlenmiş bir toplumda verimsiz hale gelmiş teknikleri sürdürmekle çoğunluğun bir kazanç sağlaması imkânsız olacaktır. Onun için verimli teknikleri desteklemek ve yaymak, ama bunu yaparken hiç bir gündelikçinin zarar görmemesini sağlamak gerekir.

Şimdi, bireyi daha yakından ilgilendiren bir soruna, çocuk sorununa geliyorum. Bugüne kadar yakın akraba olmıyan her kadınla erkeğin evlenmek, evlenince de yaradılışları-

nın elverdiği kadar çocuk yapmak hakları vardır. Geleceğin bilimsel toplumu bu hakkı tanımıyacak ve sınırlandıracaktır her halde. Endüstri ve tarım bakımından tekniğin durumu ne olursa olsun, halka en rahat bir yaşama düzeyi sağlıyacak bir nüfus orta sayısı vardır. Bu sayının azalması da çoğalması da toplumun dengesini bozabilir. Genel olarak, yeni memleketler bir yana, nüfusun yoğunluğu her zaman bu orta sayıyı aşar. Yalnız Fransa'da, bir kaç zamandanberi, bu bakımdan bir düşme görülüyor. Çocuklarına bırakılacak mirası olmıyan aileler dışında, küçük ailelerin çocukları, büyüklerin çocukları kadar nüfus fazlalığından zarar görürler. Bu nüfus fazlalığına sebep olanlar yalnız kendi çocuklarına değil, topluluğa da kötülük etmiş oluyorlar. Dinsel inançlar zayıflayınca toplum aileleri bu bakımdan dizginlemek için elinden geleni yapacaktır. Aynı sorun uluslar ve ırklar arası ilişkilerde daha tehlikeli bir duruma girecektir. Bir ulus, doğumlarının azalması yüzünden askerlik üstünlüğünü yitirdiğini görürse, doğumları arttırmak için gereken tedbirleri alabilir; böylesi görülmüştür. Ama, bu tedbirler sonuç vermeyince, ki daha çok vermez, düşman ulusun doğumlarının sınırlandırılmasını ister. Uluslararası bir hükümet gerçekleşirse bunlarla uğraşacaktır. Ve bugün Amerika'ya göçlerin bir kotası

olduğu gibi, gelecekte, bütün dünya uluslarının da bir göçme kotası olacaktır. Günün birinde, devletin izni dışında doğacak çocukların öldürülmesi mümkündür. Bu da çocukları bugünki gibi açlık ya da savaşla öldürmekten daha katı yürekli bir davranış olmıyacaktır. Böyle bir şeyin yapılmasını istiyor ya da öğütliyor değilim. Sadece, buna doğru gidildiğini söylemek istiyorum.

Nüfus, gerek nicelik, gerek nitelik bakımından kurallar altına girecektir. Daha şimdiden Kuzey Amerika devletlerinin bir çoklarında kafaca sakat kimselerin kısırlaştırılmasına izin verilmiştir. İngiltere'de bile, bu sorun günün sorunudur ama, bu daha ilk adım. Zamanla, kafaca sakat ve çocuk yapması istenmiyen kimselerin sayısının bugünkinden çok olması beklenir. Ne olursa olsun, sakat kafalı bir çocuğun doğmasını bile bile istiyen ana baba çocuğa da, topluma da kötülük etmektedirler. Özgürlük adına ileri sürülecek hiç bir ilke bu kötülüklerin önlenmesine karşı savunulamaz.

Özgürlüğe konulacak sınırlardan söz ederken, iki sorun üstünde durmak gerekir. Birincisi bu sınırlandırmaların akıllıca ve tedbirlice uygulanması halinde, toplumun yararına olup olmıyacağıdır. Özgürlük gibi eşitliğe de bilimsel teknikle zor ulaşılabilir. Çünkü, bu teknik geniş bir düzeni yönetip denetliye-

cek bir çok uzmanlar ve memurlar ister. Politik bakımdan demokratik şekiller korunabilir ama, artık küçük toprak sahiplerinin kurduğu topluluktaki durumlariyle kalamazlar. Bir çok yaşama koşulları teknik nitelikleri bakımından orta insanın bilgi ve yetkisini aşacağı için, uzman ve memurların gücü, ister istemez, artacaktır. Bu durumu günümüzde de görüyoruz. Para ve kredi sorununu ele alalım, örneğin William Jennings Bryan 1896 seçim kampanyasında bu sorunu ele almıştı. Ama, ona oy verenler, programı ne oulrsa olsun, ona oy verecek insanlardı. Bugün güvenilir uzmanlara göre, para ve kredi sorununda tutulan kötü yollar sayısız yoksulluklara sebep olmuştur. Ama, bu sorunu bilimsellikten çıkarıp duyguları coşturacak bir hale getirmeden seçmenlere sunmak imkânsızdır. Az çok yararlı bir sonuç elde etmenin tek yolu merkez bankalarını denetliyen memurları yola getirmeğe çalışmaktır. Bu adamlar namuslu oldukları ve geleneğe uydukları sürece halk onları denetliyemez. Çünkü, yanlış yolda olsalar bile, bu yanlışlığı görebilecek insanlar pek azdır...

Bilimsel tutum sosyalizm ya da komünizmde, kapitalizmde olduğu gibi oligarşik olacak, yani bir azınlıkça yönetilecektir. Çünkü, demokrasi kurumları, o da kalırlarsa, orta halli bir seçmene gerekli bilgilerle bunları tam zamanında kullanma olanağını sağ-

lamaya yetmez. Yalnız modern topluluğun karmaşık mekanizmasını bilenler, teşebbüs ve karar alışkanlığı olanlar, olayların akışını etkinlikle denetliyebilirler. Kapitalist bir devlette doğru olan sosyalist bir devlette belki daha da doğru olacak. Çünkü, sosyalist bir devlette ekonomik güç ile politik güç aynı ellerde toplanacaktır. Bundan başka, reklâm ve propaganda organlarını başka her devletten daha sağlamca denetliyebilecek olan sosyalist bir devlet, insanlara gerekli saydığını öğretip gerekli saymadığını öğretmiyebilir. Onun için, tıpkı özgürlük gibi, eşitliğin de XIX. yüzyılın bir rüyası olmasından korkarım. Yarınki dünyada yöneten bir sınıf olacak. Bu sınıf, babadan oğula geçmiyecek, daha çok, katolik kilisesininkine benzer bir yönetime uyacak. Bu yöneten sınıfın bilgileri arttıkça ve bu bilgiler kendisine güven kazandırdıkça, teklerin hayatına gittikçe daha çok karışacak ve bu karışmaları hoş gördürme tekniğini gittikçe daha iyi bilecektir. Bu yöneticilerin niyetleri çok iyi, davranışları çok dürüst kalacak mı? Her şeyden haberli ve çalışkan kişiler olacakları umulabilir. Ama, şunu da bekliyemeyiz: Günün birinde, bu insanlar ellerindeki gücü bırakmak gerektiğine inanacaklar, özel teşebbüsün daha iyi bir şey olduğu sonucuna varacaklar ve bir azınlık düzeni, kölelerinin gerçek çıkarlarını hesaba katmaktan

acizdir diyecekler. Kendi güçlerine bu çeşit sınırlar koyabilen adamlar hiç bir zaman böyle salt bir güç sağlayamazlar. Bu güç, babadan oğula geçme halleri dışında, ancak enerjik ve şüphe nedir bilmiyen insanların ulaşabilecekleri bir şeydir. Böyle bir yöneticiler sınıfı bize nasıl bir dünya getirecek?..

Russel, bilimsel yönetim, bilimsel eğitim, bilimsel üretim adlı denemelerinde bilgili azınlık yönetiminin hangi tehlikelere düşeceğini ve bu tehlikelerin nasıl önlenebileceğini araştırıyor.

Gelecek dünyanın bu tehlikeleri üstüne Aldous Huxley'in Orhan Burian tarafından dilimize çevrilmiş olan YENİ DÜNYA adlı bir kitabı vardır.

milliyetçilik

Wyatt

Sizce milliyetçilik iyi bir şey mi, kötü bir şey mi?

Lord Russell

Milliyetçiliğin kültür ve politika yönlerini birbirinden ayırmak gerekir. Kültür bakımından bugünkü dünyanın içinde bulunduğu tekrenklilik oldukça tatsız bir şeydir. Pahalı bir otele giderseniz, size dünyanın neresinde olduğunuzu anlatacak hiç bir şeye raslıyamazsınız, bütün dünyada pahalı oteller hep birbirine benziyor. Yabancı memleketleri zenginee gezmek hiç de özenilecek bir şey değil. Yabancı memleketleri gerçekten görmek

istiyorsanız, fakirce gezmelisiniz. İşte, bu yönden milliyetçiliğin üstüne söylenecek çok şey var sanıyorum. Edebiyatta, sanatta dilde ve her türlü kültür işlerinde değişikliği sürdürmek için milliyetçilik istenebilir. Ama, politika yönünden alırsanız, milliyetçiliğin kötü bir şey olduğu su götürmez. Milliyetçi politikayı iyi gösterecek tek şey bulunabileceğini sanmıyorum .

Wyatt

Millî bir devletin kuruluşundaki amaçlar - başlıca amaçlar - nedir, sizce?

Russell

Her devlet kendisi için bu amaçların savunma olduğunu söyler. Öteki devletler içinse, bu «savunma» bir «saldırma» dır. İki tarafın yaptığı ayni şeydir ama, ayrı ayrı adlar alır. Devlet, başlangıçta, yabancıları öldürmek için kurulan bir düzendir, başlıca amacı budur. Devletlerin yaptığı başka işler de vardır, tabii. Bir parça eğitim yaparlar ama, bu eğitim sırasında gençlere yabancıları öldürmenin iyi şey olduğu inancını vermek için de bir hayli çalışırlar. Benim gençliğimde, şimdi pek sık söylenmiyen bir millî marş vardı. Bu marşta şöyle bir söz yer alıyordu : «Aşağılık oyunlarını bozun, politikacılarını tepeleyin!». Her yabancı için bunları büyük bir coşkunlukla söylerdik.

Wyatt

«Başa geç Britanya!» gibi, değil mi?

Russell

Evet. «Britanya» için de öyle. Britanya denizlere hâkim olmaktan çıkalı artık şöyle diyemiyoruz pek: «Başa geç, Amerika. Dalgalara hâkim ol, Amerika». Çünki şiire girmiyor bu söz. Onun için bütün marşı atıyoruz.

Wyatt

Sizce milliyetçilik bu bakımdan mı zararlı?

Russell

Zararlı olması şundan geliyor bence. Verdiği öğüde göre kendi memleketiniz şanlıdır, her zaman, her işde haklıdır. Öteki memleketlere gelince Dickens'de Podsnap'ın dediği gibi «Kusura bakmayın ama, yabancı milletler ne halt ederlerse etsinler». Yabancı memleketlere böyle bakmanın doğru olduğunu sanmıyorum. Bunun garip örneklerini görüyoruz. Ben bir kitap yazdım, içinde milliyetçilikten söz ederken şöyle demiştim : «Dünyada bir tek millet var, bütün yüksek degerler ondadır. Başkalarının bu değere sahip çıkmaya hakları yoktur. Bu tek milletse, okuyucum hangi millettense, o millettir». Bir polonyalıdan aldığım mektupta şöyle diyordu : «Polonyanın üstünlüğünü kabul etmenize çok sevindim.»

Wyatt

Evet, anlıyorum. Peki, başka ne gibi hallerde ortaya çıkıyor bu? Daha başka örnekler verir misiniz, demek istiyorum.

Russell

Tabii. Birleşmiş Milletlerin bir toplantısında çok hoş bir genç bayan vardı, bisiklet meraklısı bir bayan. Ekuvator'dan geliyordu. Çok dik bir tepede, bisikletinin freni patlamış ve var hızıyla tepeyi inmiş ama az kalsın ölecekmiş. Dostum Gilbert Murray bu bayana : «Bisiklet son hızıyla giderken korkmadınız mı?» diye sordu. «Yo, hayır, dedi genç bayan, korkmadım, çünkü, kendi kendime Ekuvatorlu olduğunu unutma diyordum.»

Wyatt

Ama tabii, herkes için bu böyledir.

Russell

Evet, Bu hikâyeyi sık sık anlatırım ve herkes güler. Benim de şunu diyesim geliyor onlara: Gülüyorsunuz ama, bildiğiniz bir başka milletin adını söyleseydim, hiç biriniz gülmezdiniz.

Wyatt

Peki, insanlar niçin millî devletlere ayrılmak isterler?

Russell

Biraz da duygu sistemimiz gereği, hem sevmek, hem de nefret etmek yoluna gidiyoruz. Bu duygularımızı işletmek hoşumuza gidiyor. Böylece de yurttaşlarımızı sevip yabancılardan nefret ediyoruz. Ama, tabii, yurttaşlarımızı yalnız yabancıları düşününce seviyoruz. Yabancıları unutunca, pek o kadar sevmi-

yoruz onları.

Wyatt

Peki, ama sizce nasıl olacak? Diyorsunuz ki, milliyetçilik bir ölçüde hoş ve doğrudur. Ölçüyü kaçırmıyacağımızdan nasıl emin olabiliriz?

Russell

Emin olamazsınız. Bu gibi işlerde hiç bir şeyi kestirip atamazsınız. Ama, şunu söyliyebilirsiniz ve herkes de söylemelidir ki, eğer insanlığın yaşamasını istiyorsak, ordular, donanmalar, hava gücleri ulusal değil, uluslar arası olmalı. Böyle olunca, başka bir memleketi kötü görmenizden fazla bir zarar gelmez, elverir ki, onları yokedecek bir durumda olmıyasınız.

Wyatt

Başka bir şeye geçiyorum. Bir şeyi memleketiniz için yapıyorsunuz duygusu varsa içinizde, örneğin, Everest tepesine çıkarken ya da fezaya gidecek bir alet üzerinde çalışırken, işinizi daha büyük bir coşkunlukla ve etkinlikle yapabilirsiniz. Bunu belirsiz bir dünya amacına bağlarsanız, o kadar ateşli olmıyabilirsiniz.

Russell

Doğru. İnsanı dürtükliyen şeylerin daha yakın, daha dar bir çevresi vardır. Ama, bu coşkunluğu sürdürmenin bir çok yolları vardır, sanıyorum. Everest seferini alın, örne-

ğin. Bunu yapan yalnız bir memleket değil. Hemen her zaman bir enstitü ya da araya giren çok zengin adamlar, dernekler yapıyor bu işi. Kendi memleketleri kadar bu toplulukların şerefi için de yapıyorlar bu işi.

Wyatt

Ama, bir yarışmada sen mi ileri gideceksin, ben mi diye bir dürtüklenme istersek, millet duygusu da bu işe gerçekten elverişli geliyor, değil mi?

Russell

Evet. İşin içine öldürme girmedikçe, bu türlü yarışmalarda bir sakınca görmiyorum. Belediye işlerinde yarışmayı da doğru bulurum. Bir şehir çok güzel bir belediye sarayı yaparsa, öteki şehirler, bizim de güzel bir belediye sarayımız olmalı derler. Bunlar iyi şeyler. Benim bildiğime göre, Manchester ve Liverpool birbirini sevmezler ama, birbirleriyle savaşma için özel orduları yoktur.

Wyatt

Peki, haklı olsun olmasın vatanım, düsturuna inanmazsanız, tehlike, buhran ve gerginlik anlarında bir topluma düzen vermek için başka hangi yola başvururdunuz?

Russell

İçinde bulunduğumuz durumda ne yapılması gerektiği düşünülürse, demin de söylediğim gibi, bir tek ordu bulundurmalı; bu ordu ulusal değil, uluslararası olmalı. O za-

man, sizin sözünü ettiğiniz tehlikeli durumlar kalmaz. Çünkü, ulusal bir saldırıya imkân kalmayınca, ulusal savunma de gerekmez.

Wyatt

Ama şimdi bu tehlikeler beliriyor.

Russell

Evet, şimdi beliriyor. Onun için insanların kafalarına şunu sokmalısınız ki, saldırıya karşı koymak doğru, ama saldırmak yanlıştır. Kimse saldırmazsa, saldırıya karşı koymaya da yer kalmaz. Ama, saldırıya karşı koymanın gerekli bir şey olduğuna inanıyorum.

Wyatt

Son Dünya Savaşından bu yana Orta Doğu'da neler oluyor, bir bakalım. Arap milliyetçiliği bu bölgede bir sürü yeni devletler çıkardı ortaya. Geniş Arap topluluklarına büyük ölçüde bir kendine güven duygusu ve bir iyi yaşama isteği verdi. Bu, iyi bir şey midir, kötü bir şey mi?

Russell

Doğrusu şimdilik bir şey söylemek zor. Araplarda kendi kendilerine saygı ve büyük işler başarma duygusu uyandırması bakımından iyi bir şeydir. Ama, halkında, arap olmıyanlara karşı, örneğin, İsrael halkına karşı bir kin uyandırması iyi bir şey sayılamaz.

Wyatt

Milliyetçi duygular bir defa iyi amaçlarla

ayaklandıktan sonra, nasıl sınırlandırılabilir, bunu merak ediyorum. Bu duyguları kötü yanlara kaymaktan nasıl alıkoyabilirsiniz?

Russell

Hükümetleri birleştirerek, sadece. Örnek olarak İngiltere ile İskoçya'yı alın. Bu iki memleket yüz yıllarca, evet yüz yıllarca birbiriyle savaştılar. İki memleket sınırlarının ötesindeki insanlardan nefret etmek gerektiği düşüncesini ileri sürer oldu. Derken, sadece bir kral evlenmesi rastlantısıyla hükümetler birleşti ve kin ortadan kalktı.

Wyatt

Yani, ikisinin bir tek kralı oldu demek istiyorsunuz

Russell

Evet.

Wyatt

İstemeden mi oldu bu iş?

Russell

Evet.

Wyatt

Irk düşmanlığının milliyetçilikle ne ölçüde bir yakınlığı var, sizce

Russell

İster istemez düşmanlık karışıyor işe. İki komşu millet arasında bir ırk düşmanlığı varsa, tabii. O zaman, ırk düşmanlığı doğuyor ve iki tarafın milliyetçiliğini azdırıyor. İkisi ay-

nı şey değil, ırk düşmanlığı ile milliyetçilik aynı şey değil. Ama, çok kolay kyanaşıyorlar birbirleriyle.

Wyatt

Son elli yıl içinde ırk düşmanlığı arttı mı, dersiniz?

Russell

Evet, artmış olsa gerek. Ama, pek emin de değilim. Bilmem ki... nasıl söyliyeyim, Rudyard Kipling'i alın, örneğin. Bu yazar İngiliz emperyalizmini körüklemede çok iş gördü. «Geri ırklar» diye tutturdu ve bütün yazılarında beyaz olmıyanları, hatta diyebiliriz ki, İngiliz olmıyanları az çok aşağı insanlar saydı. Onun için o kadar yeni bir şey de değil bu.

Wyatt

Amerikalıların, Avrupalıların ırk düşmanlığından neler çektiğini biliyoruz. Asyalılarda, Afrikalılarda bu düşmanlık daha mı az?

Russell

Hiç de daha az değil. Hattâ onlarda bu düşmanlık biraz yeni olduğu için, belki de bugün daha çok kötülüğünü görüyorlar. Afrika ve Asya milliyetçiliği, bugün, Avrupalılar arasındakinden daha azgın olabilir, diyebilirim. Çünkü, daha yeni uyanıyor. Bunun büyük, çok büyük bir tehlike olduğunu sanıyorum. Bana kalırsa, bir Doğu - Batı gerginliği

ve savaş tehlikesi dışında, milliyetçilik, bugün insanlığın karşısına çıkan en büyük bir tehlikedir.

Wyatt

Hor görülen milletleri, olduklarından daha yaman bir millet saymıyor mu insanlar zaman zaman? Değerlerini gerçekten daha fazla büyütmüyorlar mı?

Russell

Büyütüyorlar, doğru. Bir millet, bir sınıf, ya da her hangi bir topluluk haksızca ezildi mi, insanlık duygusu taşıyan herkes, bu insanları pek erdemli ve pek sevilmeye değer bulurlar. Bu, değişmez bir kural gibidir. Ama, bu ezilen insanlar, er geç kurtuluyorlar, kurtulur kurtulmaz da kendilerini ezenlerden çektiklerini başkalarına çektirmek için ellerinden geleni yapıyorlar.

Wyatt

Önüne geçilmez bir şey midir, bu?

Russell

Hayır, hayır, önüne geçilmez, demiyorum. Her zaman da böyle olmuş değildir. Hindistan'ı örnek alırsanız, bunun her zaman böyle olmadığını görürsünüz. Bana öyle geliyor ki, Hindistan özgürlüğe kavuşalı beri, kurtulmuş milletlerin başına gelen o kötü huydan şaşılacak kadar uzak kaldı.

Wyatt

Sizce, niçin milliyetçilik, bugün her za-

mankinden daha çok azıtmış görünüyor?

Russell

Eğitim yüzünden. Eğitimin çok büyük zararları oldu. Zaman zaman, insanların okuma yazma bilmemesi daha iyi olurdu diyesim geliyor. Çünkü, büyük çoğunluk okuma yazma öğrenince, propagandaya açılıyor ve her memlekette propaganda devletin eline geçip devletin istediği gibi oluyor; devletin istediğiyse, sizi öldür dediği zaman öldürecek duruma sokmaktır.

Wyatt

Biraz önce, milliyetçiliğin dünyamız için en tehlikeli şey olduğunu söylediniz. Sizce bu, komünizmden daha büyük bir tehlike midir?

Russell

Doğu - Batı gerginliğinden daha büyük tehlike olduğunu sanmıyorum. Bence, dünyanın karşısında bulunduğu en büyük tehlike budur. Ama, bu gerginlik ortadan kalkınca, milliyetçilik daha da tehlikeli olabilir. Milliyetçilik, barış yoluyla yapılacak bir komünizmden, insanlar için daha tehlikeli olabilir.

Wyatt

Milliyetçilik ne yoldan önlenebilir? Merihlilerin dünyayı almaya kalkmaları bu sorunu çözümlemez mi, sizce?

Russell

Tabii, milliyetçilik hemen biter. O zaman bütün gezegenlere karşı kendi dünyamızın

milliyetçisi oluruz. Okullarımızda bizim gezegenimizin o aşağılık Merihlilerden ne kadar üstün olduğunu öğretiriz. Merih üstüne hiç bir şey bilmez, bimediğimiz için de ona türlü kötülükler yükleriz. Böylece, çözümlenir bu iş. Ama, korkarım böyle olamıyacak. Bence, umut, insanların yapıcı amaçlara yönelmelerinde. Bu amaçlar, insanları yıkıcı savaşlara değil, kendileriyle birlikte başka memleketleri de daha iyi yaşamaya götürecek amaçlar olmalı.

özgürlük üstüne

Bu yazımda, politik ve ekonomik görüşlerle kişisel hayatımızı yönetmesi gereken birey ahlâkı arasındaki ilişkileri göstermek ve uğradığımız kötülüklere, geçirdiğimiz tehlikelere rağmen, pek uzak olmıyan bir gelecekte, insanlık için büyük umutlar besliyebileceğimizi söylemek istiyorum.

Birey ahlâkı, özellikle kültür alanında göz önüne alınmalıdır. Kültürde çeşitlilik, ilerlemenin koşullarından biridir. Üniversiteler, bilim dernekleri ve daha başka bağımsız kurumlar, bu bakımdan büyük bir değer taşırlar. Bugün, Rusya'da gördüğümüz manzara üzücüdür. Bilginlerin, hiç bilgileri olmı-

yan ama, gülünç kararlarını ekonomik baskılara, polis gücüne başvurarak zorla kabul ettiren politika adamlarının buyruklarıyla bilgi düşmanlığına katılmaları yürekler acısı bir şeydir. Bu acıklı durumu, ancak politika adamlarının davranışlarını yetkilerine uygun sandığımız alanlarda toplamakla önliyebiliriz. Bu adamların, iyi müzik hangisidir, iyi biyoloji ya da felsefe hangisidir gibi konulara karar vermeğe ne hakları olmalı, ne de iddiaları.

Birey özgürlüğü ve ahlâkı :

Ama, özgürlük, sadece bir kültür işi değildir. Hiç kimse ne tamamen özgürdür, ne tamamen köle. Her insan özgür olduğu ölçüde, davranışını uydurmak zorunda olduğu bir birey ahlâkına da muhtaçtır. Bazı kimseler diyeceklerdir ki, birey bağlı olduğu topluluğun ahlâkına uyuversin. Ama, antropoloji incelemeleri yapmış olan herhangi bir kimsenin bu türlü bir cevapla yetineceğini sanmıyorum. İnsanları kurban etmeler, yamyamlık ve buna benzer bir çok alışkanlıklar, ancak toplumun benimsediği ahâka karşı, birey ahlâkının diretmesiyle ortadan kalkmıştır. Eğer içten bir istekle, günün koşulları içinde mümkün olan en iyi bir hayat yaşamak istiyorsak, çevremize, genel olarak, benimsenmiş töre ve inançlara eleştirici bir gözle bakmamız gerekir.

Bununla beraber, iyi insan olarak yaşamak için, kamusal görevlerini yerine getirmek yetmez; insanın kendini aşması da gerekir. Çünkü, insan bir bakıma, toplumsal bir varlıksa da, tamamen değildir. Düşünceleri, duyguları ve içtepileri mantıklı ya da mantıksız, soylu ya da aşağılık olabilir; sevgiye ya da nefrete dayanabilir. İnsanın hayatı çekilebilir olmak için bu düşüncelerin, bu duyguların, bu içtepilerin en iyilerinin dışa vurabilmeleri gerekir. Kişisel olgunluk, bir bakıma, başkalarına iyi davranmaksa da, bunun bir başka yönü daha vardır. Görevinizi lüzumsuz eğlenceler yüzünden savsatırsanız, vicdanınız rahatsız olur. Ama, bir an için güzel bir müziğe ya da güneşin batışına kendinizi kaptırırsanız, hiç de utanç duymazsınız. Vaktimi boşuna harcadım, diye içinize kurt düşmez. Bütün büyük din adamları, aydın kişiler kendilerini yaratıcı içtepilere kaptırmakta bir çeşit ahlâk coşkunluğu duyduklarını göstermişlerdir. Bu coşkunluk, din kitaplarının «Tanrı'ya olan ödev» dedikleri ve bana göre dinsel inançlardan ayrılabilen şeyin temelidir. Benzerime karşı olan görevim (daha doğrusu onun bana yakıştırdığı görevim) belki, görevlerimin hepsini içine almaz. Eğer, hükümet gücünün kötü saydığı şeye aykırı davranmanın doğruluğuna içten inanıyorsam, inancıma uymak zorundayımdır. Karşılık ola-

rak (önemli nedenler dışında), toplum kendi inancıma uymakta beni özgür bırakmalıdır. Ama, her türlü sıkı toplum baskılarından kurtulması gereken sadece görev duygusunun esinlediği davranışlar değildir. Sanatçı, ya da bilginin, toplum bakımından, en iyi olanı yapmaları mümkündür ama, onlar sadece görev duygusuyla davranmazlar. Resim yapmak, ya da bilim araştırmalarında bulunmak tabii bir içtepi ister. Yoksa, resimler değersiz buluşlar da önemsiz kalırlar.

Amaçlar ve Araçlar :

İnsan hayatının renksiz ve anlamsız olmaması için, kimi şeylerin yararlarından büsbütün bağımsız bir değerleri olduğunu anlamak gerekir. Bir şey yararlıysa, herhangi bir başka nesneyi elde etmeğe yaradığı, yani, bir araç olduğu için yararlıdır. Bu başka şey de, sadece bir araç değilse, kendi için değerlendirilmelidir. Yoksa, yararlılığı havada kalabilir. «Benim pratik bir zekâm var» diyen insanların çoğu, sadece araçlarla uğraşırlar. Ama, onların aklı yarım akıldır. Aklın öbür yarısını - amaçlarla ilgili olan öbür yarısını - hesaba kattığımız zaman ekonomik mekanizma ve insan hayatının bütünü tamamen yeni bir yön alır. Artık: Üretenler neyi ürettiler, tüketenler neyi tükettiler diye sormayız. Üretenlerle tüketenlerin hayatında, yaşamanın

tadına varmaları bakımından ne gibi değişiklikler oldu diye sorarız. Bu yaradılışı onlara neler duyurdu, neler tanıttı, neler yaptırdı? İlkel toplumların oyun ve türkülerle dile getirdikleri şu yaşama sevincini duydular mı, bunu öğrenmek isteriz.

Bir gün beni Los Angeles'de Meksikalıların bulunduğu bir mahalleye götürdüler. Dediklerine göre, bunlar tenbel, serseri insanlarmış. Ama, ben baktım ki bu insanlar, hayatı bir baş belâsı diye değil, bir nimet olarak ele alıp tadını çıkarıyorlar. Oysa, kaygular içinde durmadan çalışan Amerikalılar bu keyfe daha az varıyorlar. Bu düşüncelerimi anlatmak istediğim zaman tam bir anlayışsızlıkla karşılaştım.

Kimi zaman, politikanın, ekonominin, genel olarak, toplum düzeninin birer *amaç* değil, birer *araç* olduğunu unutuyoruz. Politik düşüncelerimiz ve toplum üstüne görüşlerimiz, «Yöneticilerin görüş yanılgısı» diyebileceğimiz yanılgıya düşebilir; yani, toplumu organik bir bütün diye görmeğe (gözümüze hoş ve düzenli geliyorsa), iyi saymaya alışıyoruz. Ama, toplum, dıştan seyredilmesi hoş olmak için değil, onu meydana getiren insan teklerine mutlu bir hayat sağlamak için vardır ve bu amaç için var olmalıdır. İyi bir toplum, onu meydana getirenlere mutlu bir hayat sağlıyan bir araçtır, yoksa özünde bir çeşit ayrı

ve bağımsız bir üstün değer bulunan bir şey değildir.

Bir devlet «iyi», ya da «kötü» olabilir mi?

Millet bir organdır denildiği zaman, bir benzetme yapılıyor. Yalnız, bu benzetmenin sınırları bilinmezse, tehlikeli olabilir. İnsanlarla gelişmiş hayvanlar, kelimenin dar anlamında, birer organdırlar: Bir insanın başına gelenler - iyilik olsun, kötülük olsun - bedeninin şu ya da bu kısmına değil, tek ve aynı varlık olarak, bütün bedenine gelir. Dişim ya da ayağım ağırıyor deriz ama, ağrı çeken dişim ya da ayağımı beynime sinirlerle bağlı olmasaydı ağrı duymazdım. Bunun içindir ki, iyilik de, kötülük de, insanın, kişinin kendisindedir, yoksa insanın ne şu ne bu kısmında, ne de insanoğullarından meydana gelen bir topluluktadır. İnsanlardan meydana gelen bir topluluğun, başka başka kişilerde bulunan iyilik ya da kötülükten ayrı olarak, iyilik ya da kötülük yapabileceğine inanmak yanlıştır. Bu yanılma yaygın olduğu ölçüde, toplumu dosdoğru zorba yönetime götürür ve sonunda tehlikeli olur. Devletin, yurttaşların rahatını sağlamaya yarıyan bir araç olarak değil, özünde iyi ya da kötü olabileceğini düşünen fiozoflar ve politikacılar vardır. Ben kendim, bu türlü düşünüşe katılmakta hiç bir sebep görmiyorum. «Devlet» bir soyutlamadır,

ne haz duyar, ne acı çeker, ne umutlanır, ne de korkar. Devletin niyetleri sandığımız şey onu yöneten kişilerin niyetlerinden başka bir şey değildir. O kadar ki, devletin yüceltilmesi, aslında, az sayıda yöneticilerin yüceltilmesidir sadece. Hiç bir demokrat bu kadar haksız bir teoriyi hoş görmez.

Bana aynı ölçüde yetersiz gelen bir ahlâk görüşü de *biyolojik* bir görüştür. Bir çok biyoloji bilginlerinin bu görüşe katıldıklarını da pek sanmıyorum. Bu görüş evrim düşüncesine dayanıyor ve türlerin yaşamasına son hedef gözüyle bakıyor. Olaylara bu türlü mekanik ve aritmetik bir açıdan bakmanın doğruluğu neyle ispatlanabilir, aklım ermiyor. Bir hektar toprakta, bütün dünyadaki insanlardan çok karınca bulunduğunu ispatlamak kolaydır. Ama, bu karıncaların insanlara üstünlüğünü kabul etmemiz için bir sebep olamaz. Hem, gerçekten insan diyebileceğimiz insan, pislik ve yoksulluk içinde yaşıyan geniş bir insan topluluğunu, oldukça rahat ve mutlu yaşıyan küçük bir insan topluluğuna üstün sayabilir. Soyun yaşaması her şeyin koşuludur, orası doğru. Ama, değerli olanın yaşaması için bu sadece bir koşuldur, o kadar. Sadece yaşamanın hiç değeri olmıyabilir de. Bugünkü bilim ve teknik dünyasında soyun yaşaması, hükümetten çok şeyler istemektedir. Bu yaşamayı değerlendirecek şey, genel

naklardan gelecektir.

olarak, hükümetin yetkisine girmiyen kay-

Süregelen savaş :

Çağımızın tehlikelerini akıldan çıkarmamak şartıyla, önce vardığım bir takım sonuçları burada tekrarlamak ve özellikle, beslemeğe hakkımız olduğunu sandığım umutları dile getirmek istiyorum. Her şeyden önce, toplumun birliğini kendine dert edinenlerle, kişisel teşebbüse fazla değer verenler arasında, tâ eski Yunanlılara kadar uzanan eski bir anlaşmazlık vardır. Bu anlaşmazlığa, apaçık bir çözüm yolu bulunabileceğini pek sanmıyorum.

Olayları iyiye yöneltmek, türlü ayarlamalar, uzlaşmalar yapmakla yetinmek gerekecektir. Bütün tarih boyunca, aşırı anarşi dönemlerinin ardından sıkı hükümet kontrolüne bağlı dönemler gelmiştir. Bizim içinde bulunduğumuz dönemde, dünya devletini bugüne kadar ilgilendiren konular dışında, devlet gücüne pek fazla yer verilmiş, kişisel teşebbüsü elde tutmaya pek dikkat edilmemiştir. Büyük kurumları yönetenler, insanoğlunun gerçekte ne olduğunu unutmaya yüztutmuşlar hep. Sistemleri insanlara uyduracak yerde, insanları sistemlere uydurmaya çalışmışlar. Yüksek ölçüde örgütlenmiş toplumlardaki içtenlik ve kendindenlik yokluğu, hükümet gücünün geniş topraklar üzerinde uzaktan kurduğu kon-

trolran ileri gelmektedir.

Merkezsiz yönetimin yararlarından biri, kişisel davranışlara olan umutlarımızı dile getirmek bakımından bizlere yeni yeni olanaklar sağlamasıdır. Politik düşüncelerimiz, yalnız büyük sorunlar ve dünyanın karşılaştığı tehlikeler üzerinde toplanırsa, kolayca umutsuzluğa düşebiliriz. Savaş korkusu, devrim korkusu, yobazlık korkusu tabiatınıza ve bağlı olduğunuz partiye göre, sizi durmadan rahatsız edebilir. Bir avuç güçlü tekler arasında olmadıkça, bu kadar geniş sorunları hiç çözemiyecekmişsiniz gibi gelir size. Ama, daha dar sorunlar, örneğin kentinizin ya da sendikanızın ya da partinizin belli bir bölgesindeki parçasını düzeltmeyi umabilirsiniz. Bu, bir umut havası doğurur. Umutsa, daha önemli, daha büyük sorunları çözümlemek bakımından en çok muhtaç olduğumuz bir şeydir.

Dünya, bir takım politik inançların kurbanıdır. Bunların en güçlüsü, çağımızda, kapitalizmle komünizmdir. Kesin ve dogmatik bir şekilde, ikisinin de gerçek kötülüklere bir devâ olabileceğine inanmıyorum. Kapitalizm bazı kimselere teşebbüs olanakları sağlıyor; komünizm de, herkese bir çeşit bölgesel güven sağlıyabilirdi. Ne var ki, gerçekte bunu yapmıyor. İnsanlar, her şeyi basite indiren teorilerin etkisinden ve bunların doğurduğu anlaşmazlıklardan kurtulabilseler, bilim tek-

niğinin akıllıca kullanılmasıyla, herkese teşebbüs, güven ve olanaklar vermek mümkün olabilir. Ne yazık ki, ne bilgimizi ne de hayatımızı mutlu, hattâ olağanüstü bir hale sokmağa elverişli yollardan faydalanmasını öğrenememişiz. İnsanlığı ezen, yalnız geçirdiği ya da korktuğu savaşlar değildir. Bundan başka, günlük yaşayışımızı yöneten ve bizi köle yapan soyut güçlerin altında eziliyoruz. Bu, sahte tanrılara tapmanın sonucudur.

Yalnız adalet yetmez :

İnsanlar köleliği buldu bulalı, güçlüler, başkalarını mutsuzluğa götüren yollarla mutluluğa kavuşacaklarını sandılar. Demokrasi yavaş yavaş ilerleyip de, son zamanlarda politikaya ve ekonomiye hıristiyan ahlâkı ilkelerini uygulamaya başlayınca, köle sahiplerinin idealinden daha üstün bir ideal kendini kabul ettirir oldu. Ama, adaleti karmaşık sistemler yoluyla arayınca insan, adaletin kendi kendine yetmezliğini unutabilir. Günlük sevinçler, insanın her çeşit kaygıdan uzak olduğu anlar, serüvenler, yaratıcı iş olanakları, hiç değilse, adalet kadar, insanların yaşamaktan haz duyabilecekleri yeni bir hayatın doğuşuna yardım edebilirler. Tekrenklilik, belki, sevince keder karışan bir hayattan da öldürücü olabilir. Toplum ve yönetim işlerinde yenilik yapanlar, çok zaman, iyi niyetli kişiler-

dir. Ama, bunlar yaşlı insanlardır. Çok kez, yalnız tabiilik değil, her çeşit kişisel gurur peşinde olduklarını unuturlar. Büyük bir fatihin gururu, iyi düzenli bir dünyanın göz yumabileceği gururlardan değildir. Ama, sanatçının, bulucunun, çölleri bahçeye çeviren insanın gururuysa, iyi bir gururdur. Bizim toplum düzenimiz bu çeşit gururu çok sayıda insanlar için de mümkün kılmalıdır.

Eskiden, barbar atalarımızı hayvan ve balık avına sürükliyen içgüdülerin *boşalması* gerek. Bunlar içe tepildiler mi, kin ve kötülük haline gelirler. Ama, bu içgüdüler için kötü olmıyan bir takım boşalmalar vardır. Savaş yerine imrenmenin yarattığı çaba, av yerine serüven, buluşların verdiği sevinçler konabilir. Savaşçı içtepilerimize bakıp, insan tabiatının savaşlara ve başkaca yıkıcı anlaşmazlıklara ihtiyacı var, diyenlerle dünyada anlaşamam. Ben şöyle düşünüyorum: Bu savaşçı içtepilerimizin önemli bir rolü vardır; zararları da son derece azaltılabilir. İnsanlar artık yoksul düşmek korkusundan kurtuldukları zaman cimrilik azalacaktır. İnsanın güçlü olma isteği, başkalarına zarar vermiyecek yollardan, tabiatı dizginlememize yarıyan buluşlar ve icatlar, yürekleri kazanan kitaplar ve sanat esereri ya da inandırıcı düşünce yayımlarıyla doyurulabilir.

Dış tabiatın baskılarından kurtulma yo-

lu, bugün, insana geçmişte eşi görülmedik bir rahatlık sağlıyabilir. Bu rahatlığın gerçekleşmesi için, insan tekinin başkalarına zarar vermiyecek işler yapmakta, insanın hayatını zenginleştirecek yollar aramakta özgür olması gerekir. Bizim bugünkü eksiğimiz, dışımızdaki tabiat gerçeklerini korkunç bir ölçüde anlar ve yenebilirken, içimizdeki güçleri anlayıp yenememizden geliyor. Ancak bu iç güçleri anlayıp dizginlemekle umutlarımızı gerçekleştirebiliriz, o umutlar ki, hiç de güçlerimizin dışında olmadıkları halde, deliliğimiz yüzünden bugüne kadar, çok kez, boşuna çıkmışlardır.

özgürlüğün türlüsü var

Herbert Samuel

Bugün karşımızdaki baş sorun şu: Özgür dediğimiz dünyada savunmaya değer ne var? Buna karşılık olarak denilebilir ki Batı uygarlığının bu çağdaki amaçları, geçmiş çağların değer verdiği amaçlardan ayrılmaktadır. Bugün kendimize amaç olarak fetihçiliği, başkalarını boyunduruk altına almayı (bir memleketin başka memleketleri, bir ırkın başka ırkları, bir dinin başka dinleri buyruğu altına almasını; kıralların, imparatorların şan şeref tutkusunu) almıyoruz. Herhangi sınıfın, toplumun geri kalan yanı zararına elde edebileceği malı mülkü ve lüksü de amaç saymı-

yoruz. Ama, bir kelimeyle özetlersek, amacımız rahat yaşamak, insan tekinin rahat yaşaması diyemez miyiz? Bu sözümle sadece beden rahatlığını kasdetmiyorum. Kimileri sanır ki rahat memleket demek bir sınıfın kesesini, öbürlerinin zararına parayla doldıran memleket demektir. Ama benim için rahatlık sözünde bu kelimenin içine alabileceği bütün öğeler var : Düşünce, ahlâk ve iç rahatlığı ve bilgi (bilim, sanat, din bilgisi) : Belki hepsinin üstünde de özgürlük.

Harold Nicolson

Ne dersin, Russell? Özgür dünyanın değer ölçülerinin bu tanımını sen de kabul eder misin?

Bertrand Russell

Genel olarak kabul ederim, sanıyorum. Ama, galiba ben maddî şeyler üzerinde Samul'den daha çok duracağım. Gerçi çok zenginliğin büyük bir iyilik olmadığı doğrudur. Yalnız çok yoksulluğun da büyük bir kötülük olduğu kanısındayım. Komünist rejime başlıca itirazlarımdan biri de budur. Daha doğrusu, demokratça olmıyan her rejime karşı söyliyeceğim şu: Hemen her zaman devlet gücünü kimler elinde bulunduruyorsa zenginliği de onlara vermesi, halkı yarı aç bir durumda tutmasıdır. Onun için herkese şunu duyurmak isterim: Açlıktan ölmek istemiyorsanız demokrasiyi desteklemelisiniz!

Harold Nicolson

Samuel, demin sen 'özgürlük' sözünü kullandın. Bu sözle ne demek istediğini açıklar mısın? Çünkü çoğu insanlar bu sözü, ne dediklerini pek düşünmeden kullanıyorlar.

Herbert Samuel

Gerçekten öyle. Özgürlük üstüne söylenenler de insanın aklını çok karıştırıyor. Neden sonra insan farkediyor ki, özgürlük, yani özgürlük kavramı, tek bir şey değilmiş; içine bir çok şeyler alıyormuş. Bir memleket yabancı bir devletin yönetimindeyse o memleket için, özgür değildir deriz, memleket de millî kurtuluş peşinde olur. Bir milletin, bütün halkına yöneticilerini seçmek hakkını sağlıyan bir anayasası yoksa, o millet özgür değidir deriz, millet de anayasa özgürlüğü kazanmaya çalışır. Üçüncü olarak, birey özgürlüğü olmadığı zaman insanlar özgür değildir. Lüzumsuz yere durmadan yasalar ve nizamlarla rahatsız ediliyorlarsa özgürlükleri yoktur; köle edilmiş ya da köle derkesine düşürülmüş olabilirler. Dördüncü bir nokta daha var ki, bence bu noktada çağdaş özgürlük yakın zamanlardaki (hatta John Stuard Mill günündeki) özgürlük kavramından ayrılıyor. Özgürlüğü doğuran öğelerin bu dördüncüsü de şüphesiz ki ekonomik özgürlüktür. Yoksulluk, bilisizlik, saatler saati didinip çalışmak, yerinden işinden güvenli olmamak gibi kötü koşullar içinde ça-

lışan insana gerçekten özgür denemez. Böyle bir insan hayatını dilediği ve lâyık olduğu şekilde geçiriyor olamaz. Bu öğelerin kimisini öbürlerinin uğruna bazan feda etmek zorunda kalınabilir belki, ama özgürlük denince bu dört öğe de bulunmalıdır; yani ulusca, hukukça, bireyce ve ekonomice özgürlük. Bilmem sen bunu kabul ediyor musun Russell

Bertrand Russell

Evet, kabul ediyorum. Ancak ben, yaradılışım gereği, en çok insan tekinin özgürlüğüne önem veriyorum. Bence en önemli özgürlük: Bir şey yapmak istiyen, yapacağı şey belki de gerçekten değerli çıkacak olan bir insanın özgürlüğüdür. Bunu, çağdaşları değerli sanmadıkları halde de, insan inadına yapabilmeli. İnsanlık tarihinde yapılan en güzel işler böyle olmuştur: Bu işler hep zamnlarında yapılmaması daha uygun görülmüş şeylerdir; ama, yapanlar inadına giderek yaptılar. Şu var ki, bu noktada ekonomik özgürlükle karşılaşıyoruz. İnsana davranış serbestliği veren tek ekonomik özgürlük şekli de babadan kalma varlıktır. Başka türlü olmıyor. Nitekim, dikkat ederseniz göreceksiniz ki Milton, Darwin gibi kimseler babadan kalma servetle yaşamış ve yapmak istediklerini o sayede yapabilmişlerdir. Bu olanak da bugün kaybolmakta bulunan şeylerden biridir. Ortaya bir sorun çıkıyor.

Herbert Samuel

Ekonomik özgürlüğün zenginliğe, para, pula dayandığı düşüncesine katılmıyacağım. Geçen yüzyıl içinde, hele son elli yıldır, bir çok memleketlerde halka, halkı meydana getiren teklere, mümkün olduğu kadar geniş bir ekonomik özgürlük sağlamak amaç edinilmiştir. Bence de bugün bu çeşit özgürlük, Batı demokrasilerinde şimdiye kadar olduğundan daha çok rahatlık, daha çok serbest vakit, daha çeşitli olanak var. Babadan kalma servet bulunmasa, ya da pek azalmış olsa bile, toplum hayatında öyle bir düzeye ulaşılabilir ki o düzeyde insanlar için çok geniş ölçüde ekonomik özgürlük sağlanabilecektir sanıyorum.

Orhan Burian'ın çevirisinden alınmıştır.

insan ve erdem

'İyi insan' sözünden herkesin anladığı şudur : 'İyi insan' içki, sigara içmez, kaba kaba konuşmaktan kaçınır, kadınların yanında ne denli nazik konuşursa, erkeklerin yanında da öyle konuşur, pazarları kiliseye gider; her çeşit konu üstüne de 'efendice' düşünceleri vardır. Yanlış ve kötü davranışlardan nefret eder, işlediğimiz günahlara karşılık - acı olmakla beraber - ceza görmemizi doğru bulur. Kötü şeyler düşünmeye karşı daha da aşırı bir nefret duyar; onca baştakilerin görevi, orta yaşlı ve varlıklı yurttaşların genel olarak benimsedikleri düşüncelerin doğruluğundan şüphe edenlere karşı gençleri korumaktır.

Dört elle sarıldığı mesleğiyle ilgili ödevlerin yanı başında, zamanının çoğunu, hayırlı işlere harcar: Yerine göre yurtseverliği, askerliği över; yerine göre işçilerle çocuklarının durmadan çalışmasını, azla yetinip erdemli olmasını - bu konuda işliyecekleri suçların ceza görmesinde direnerek - haklı göstermeğe çalışır; kimi zaman bir üniversitenin yönetimini üzerine alır, yıkıcı düşünceleri olan bir profesörün üniversiteye alınmasına, bilime saygı adına, engel olur. Tabii, 'iyi insan' ın, her şeyden önce, geniş anlamıyla 'ahlâkının' kusursuz olması gerek.

Acaba, böyle tanımlanan 'iyi insan', 'kötü insan' dan. ortalama olarak, daha çok iyilik yapar mı dersiniz? 'Kötü insan' denince ilk akla gelen insan, sigara içer, arasıra içki kullanır ve ayağına bastınız mı sözünü esirgemez. Söylediği sözler her yerde pek tekrarlanamaz. Kiliseye gidecek yerde, kimi zaman, koskoca bir pazarı kırda bayırda geçirdiği olur. Düşüncelerinin bazıları yıkıcıdır; örneğin, madem ki barış istiyorsunuz, öyleyse savaşa değil, barışa hazırlanın diye düşünebilir. Kötü denen davranışlara karşı durumu bilimseldir; bozuk otomobiline karşı davranışı da öyledir. Ona göre, nutuklar çekmekle, insanları hapsetmekle delik bir lastik nasıl onarılmazsa, kötülüklerin önü de alınamaz. 'Kötü şeyler düşünmek' konusunda ahlâkı

daha da kötüdür. Bu türlü düşünmenin de basbayağı düşünmek olduğunu, 'iyi şeyler düşünmek' denen şeyin de papağan gibi bir takım sözleri gevelemekten başka bir şey olmadığını ileri sürer. Bu yüzden de, her çeşidinden garip bir takım adamlara, kimselerin beğenmediği insanlara kanı kaynar. İş saatleri dışında, işi gücü hayatın tadını çıkarmak, ya da, daha kötüsü, baştakileri azıcık olsun rahatsız etmiyen kaçınılmaz bir takım kötülüklere kızdığını önüne gelene söyleyip durmaktır. Hattâ, 'ahlâk' konusunda, gerçekten eredmli bir insan gibi kusurlarını bin bir özenle saklamıyabilir de. İyi görünmeye çalışmaktansa, düpe düz dürüst olmak daha iyidir gibi, ahlâkça bozuk bir savunuşla kendini haklı çıkarmaya bile kalkışır. Bu türlü bir ya da bir kaç kusuru olan adama, sayın orta düşünüşlü yurttaşlar ahlâksız gözüyle bakacaklar ve örneğin, onun yargıçlık, her hangi bir memurluk ya da öğretmenlik gibi sözü geçer bir göreve getirilmesine engel olacaklardır. Çünkü, bu gibi görevler yalnız 'iyi insanlara' verilebilir.

Bütün bunlar aşağı yukarı yenidir. Bu düşünüş, İngiltere'de, Cromwell zamanında, püritenlerin kısa süren eğemenliği sırasında vardı. Püritenler bu düşünüşü tâ Amerikalara kadar götürüp aşıladılar. Bu düşünüş, Fransız Devriminden sonra Jacobin-

lere (bugünkü anlamıyla bolşeviklere) karşı savaşma için iyi bir silâh olduğu anlaşılıncaya kadar İngiltere'de kendini pek o kadar güçle duyurmadı. Wordsworth'ın hayatı bu değişikliği çok iyi açıklıyabilir: Wordsworth gençliğinde Fransız Devrimine yakınlık duydu, güzel şiirler yazdı, nikâhsız karısından bir kızı bile oldu. O günlerde 'kötü' bir insandı. Daha sonralarıysa 'iyi' insan oldu, kızını yüzüstü bırakıktı, 'doğru dürüst' ilkeler edindi ve berbat şiirler yazdı. Coleridge de buna benzer bir değişiklik geçirdi. 'Kötü' olduğu günlerde Kublay Han'ı yazdı, 'iyi' olduğu günlerdeyse dinsel eserler verdi.

'İyi' adam olduğu dönemde iyi şiirler yazmış bir tek ozana rastlamak güçtür. Dante, yıkıcı propaganda yapıyor diye, memleketinden sürüldü. Örnekleri çoğaltmanın faydası yok. Verilen örnekler, bugünün 'iyi adam' ülküsü ile iyi şiir yazma işinin birbiriyle uzlaşır şeyler olmadığını düşündürmeğe elverir, sanıyorum.

Aynı şeyi başka konulara da uygulayabiliriz. Hepimiz biliriz ki, Galileo da, Darwin de 'kötü' kişilerdi; ölümünden yüz yıl sonra bile Spinoza'ya son derece 'kötü' bir insan gözüyle bakılıyordu. Descartes canını kurtarmak için memleketini bırakıp göçmek zorunda kaldı. Renaissance sanatçılarının hemen hepsi 'kötü' adamlardı. Bu duruma göre, 'iyi' adam

tanımlamasını değiştirip şöyle diyebiliriz: İyi adam, düşünceleriyle, davranışlarıyla baştakilerin hoşuna giden adamdır.

Şaka bir yana, halk düşüncesindeki erdem ülküsü, dünyayı mutluluğa kavuşturacak yolda hesaplanmış değildir. Bunun bir çok nedenleri var. Bunların belli başlısı gelenektir, en güçlüsü de baştaki sınıfların haksız güçleridir. İlk ahlâk düşüncesi bu kavramdan gelmiş olsa gerek; yani, ahlâk, baştan başa kör inançlara dayanıyordu ve örneğin, şefin tabağından yemek yemek gibi tamamen zararsız bir takım davranışları, sihir yoluyla yıkımlara sebep oluyor diye yasak ediyordu. İşte, varlıklarının temeli olan düşünceler unutulduktan sonra bile, halkın duygularına hakim olagelen gelişmeler böyle doğdu. Günümüz ahlâkının bir yanı hâlâ bu çeşittendir; kimi davranışlar - sonuçları kötü olsun olmasın - nefret uyandırırlar. Bir çok durumlarda, nefret uyandıran davranış aslında zararlıdır da: Yoksa, ahlâkın ideallerimizi yeni baştan gözden geçirip düzenlemek gerektiğini çoktan anlamış olduk. Örneğin, uygar bir toplumda adam öldürmeye göz yumulmıyacağı açıktır. Bununla beraber, adam öldürme yasağının kaynağı tamamen kör inançlardadır. Öyle sanılıyordu ki, öldürülen adamın kanı (daha sonraları ruhu) öç ister ve yalnız suçluyu değil, suçluya karşı iyi davrananların hepsini

de cezalandırabilir. Yasağın kör inanç niteliği şununla gösterilebilir ki, adam öldürme suçunu temizlemek için bir takım törenler, ayinler yapılırdı; bunlar başlangıçta, katili öç almak istiyen ruhun gözünden sözde - saklamaya çalışmaktaydı...

Geleneğe dayanan ahlâkı savunanlar, bu ahlâkın kusursuz olmadığını zaman zaman kabul ederler ama, onlarca her hangi bir eleştirme ahlâkın temelinden yıkılması demektir. Eleştiri anlık bir isteğe değil de, olumlu ve yapıcı bir temele dayanırsa elbette ki yıkıcı olmaz. Bentham «çoğunluğun en büyük mutluluğu» ndan ibaret olan bir ahlâkı övüp göklere çıkardı ilk olarak. Böyle bir noktadan hareket eden adam, görece ilkelere boyun eğen çok daha çetin bir hayat sürecektir; ezilen insanları savunacak, bu yüzden de üzerine büyüklerin düşmanlığını çekecektir; hükümetin saklı kalmasını istediği olayları açığa vuracak, insanların birbirlerine olan ilgi ve kaynaşma ihtiyaçlarını ortadan kaldırmak amacıyla yalanları ortaya çıkaracaktır. Böyle bir yaşama yolu gerçek ahlâkın ortadan kalkmasına götürmez. Baştakilerin tuttuğu ahlâk baştan başa baskı ve yalanlar üzerine kuruludur; yalnız kanunun yasak etmediği davranışların sonuçlarını iyi görür. Bütün büyük mistikler ve din kurucuları böyle bir ahlâka boşuna karşı gelmişlerdir: Kendi çırakları ise

onların en açık sözlerini bile unutmuşlardır. Öyle sanıyorum ki, büyük ölçüde tasarlanmış yenilikler, onların yöntemleriyle hiç bir zaman gerçekleşmiyecektir.

Ben şöyle düşünüyorum: Daha çok bilimin ve aklın ilerlemesinden umut beklemeli. İnsanlar, kurumları kinler ve haksızlıklar üzerine kurulu bir dünyanın, hiç bir mutluluk sağlıyacak bir dünya olmadığını yavaş yavaş farkediyorlar. Şu son savaş kimilerine bu dersi verdi; savaşı kimse kazanmamış olsaydı, daha bir çoklarına da verebilirdi. Bizi hayat sevgisine, gelişmeye ve büyük işlere götüren bir ahlâka ihtiyacımız var, yoksa baskılar ve yasaklar üzerine kurulu bir ahlâka değil. Bir insan mutluysa, gelişebiliyorsa, eli, yüreği açıksa ve başkalarının mutluluğuna seviniyorsa, ona 'iyi' insan gözüyle bakmalı, onun için de, ufak tefek kusurlarına göz yummalı. Ama, bugün gördüğümüz gibi, ezmeler ve sömürmeler yoluyla servet sahibi olan bir adama 'ahlâksız' gözüyle bakmak gerekir. Hattâ, o adam pazarları kiliseye gitse bile, namussuzca kazandığı servetinin bir parçasını toplum hayrına verse bile, yine de namussuz gözüyle bakmalı ona. Bunu gerçekleştirmek için ahlâk sorunlarına karşı, daha hâlâ önemli kişilerin *ederm* diye kabul ettikleri bu kör inanç ve baskı karmasının yerine tamamen akla dayanan bir durum al-

mak elverir. Yaşadığımız dönemde aklın gücü az sanılıyor ama, ben akılcıyım, uslanmaz, tövbe etmez bir akılcı kalacağım da. Akıl küçük bir güç olabilir ama, onun davranışı hep aynı yöndedir. Oysa, aklın düşmanı olan güçler verimsiz bir savaşla birbirlerini yokedip duruyorlar, Böylece de yalnız akıl gücünün, insanlığın gerçek dostu olduğu ortaya çıkıyor.

insan ve mutluluk

Mutluluk, insanı mutlu eden bir takım nesnelere kavuşmak mı demektir? İnsan şöyle düşünebilir: İki odası, iki yatağı, iki ekmeği olan bir kimse, bir tek odası, bir tek yatağı ve bir tek ekmeği olandan iki kat daha mutludur. Bir kelimeyle, mutluluğun gelirle orantılı olduğu sanılır. Bazı kimseler, her zaman pek de içlerinden gelmeden, bu düşünceyi din adına, ahlâk adına savunurlar, bir yandan da güzel talkınların parlaklığı sayesinde, ceplerini doldurmaktan geri kalmazlar. Ben kendim, bu görüşü din ya da ahlâk adına değil, psikoloji ve hayat görüşü bakımından savunurum. Eğer mutluluk gelirle orantılıysa, ma-

kineden yana olan kanıtlar çürütülemez; yoksa bütün sorunun yeniden incelenmesi gerekir.

İnsanların hem beden ihtiyaçları hem gönül ihtiyaçları vardır. Beden ihtiyaçları, doyurulmayınca, birinci plâna geçerler. Doyurulunca da, onlardan ayrı olan gönül ihtiyaçları önem kazanır. Modern endüstri topluluklarında, en ilkel beden ihtiyaçları bile tamamen doyurulmıyan bir sürü erkek, kadın ve çocuk vardır. Bunları göz önünde tutarsak, mutluluğun ilk koşulu zenginliğin artmasıdır, deriz. Ama bunların ihtiyaçları doyurulmaz şeyler değildir. Ben bu türlü insanların değil lüzumlu olandan fazlasına, çok fazlasına sahip olanların sözünü edeceğim.

Niçin hepimiz, bugün gelirimizi arttırmak istiyoruz? İlk bakışta insana şöyle gelebilir: İstediğimiz şeyler hep elle tutulur şeylerdir. Aslına bakarsanız, biz bunları komşumuzu imrendirmek için isteriz. Bir adam daha geniş bir eve, daha *kibar* bir mahalleye taşındığı zaman, karısının *daha iyi* ahbaparla düşüp kalkacağını, eski mutsuz ahbaplarından kurtulacağını umar. Oğlunu iyi bir okula ya da paralı bir üniversiteye gönderdiği zaman, kurabileceği iyi ilişkileri düşünür ve böylece fazla harç vermenin avuntusunu bulur. Avrupa ve Amerikanın bütün büyük kentlerinde bazı mahallelerdeki evler - sırf modadır diye -

başka mahallelerdeki aynı ölçüde iyi evlerden daha pahalıdır. Tutkularımızın güçlülerinden biri de hayranlık ve saygı görmek isteğidir. Bugün zengin görünen insanların dört bir yanı hayranlık ve saygı ile çevrilidir. İşte insanların zengin olmak istemelerinin başlıca nedeni budur. Paralarıyla satın alabilecekleri şeyler ancak ikinci derecede bir rol oynar. Örneğin, bir tabloyu bir başkasından ayırt edemiyen ama bir bilir kişi yardımıyla eski resim ustalarının tablolarıyla bir resim galerisi meydana getiren milyoneri düşünün. Onun bu tablolardan duyduğu tek haz, başkalarının onları kaç paraya satın aldığını bilmeleri düşüncesidir. Para pula karşı duyulan istek, insan tabiatından ayrılmaz bir şey değildir ve başka türlü tolpum ilişkileriyle pekâlâ ortadan kalkabilir. Eğer kanun gereği, hepimizin geliri birbirinin tıpı tıpına eşi olsaydı, komşularımıza üstün olmak için başka yollara baş vururduk, bugünkü para pul isteğimiz de büyük ölçüde ortadan kalkardı. Dahası var: Bu istek, yarışmanın özünde olduğu gibi, ancak yarıştığımız adamı aştığımız zaman bizi mutlu onu da mutsuz edebilir. Genel bir servet artışı, yarışanlara bir üstünlük vermez, bu sebepten mutluluk da sağlamaz. Elde edilen malların insana haz verdiği su götürmez. Ama, bu bizi para pul edinmeye iten şeyin bir yanıdır sade. Mutluluğumuz yarışmadan gel-

diğine göre, mutluluğun toptan artışı, hiç de gelirin artışından ileri gelmez, bu artış ister genel ister özel olsun.

Makina mutluluğu arttırır diyen görüşü tutarsak - salt yoksullukla savaşma dışında - rahatlığın artışı bu görüşü destekliyen bir değer taşımaz. Bu durumda işe yaraması için de hiç özünlü bir sebep yoktur. Nüfusu olduğu yerde duraklıyan bir memlekette yoksulluk makine olmadan da önlenebilir. Fransa bu görüşe bir örnek olabilir. Çünkü, orada pek az yoksulluk vardır; Amerikadan, İngiltere'den ve savaş öncesi Almanya'dan çok az makina vardır. Tam tersine, çok makina olan memleketlerde daha çok yoksulluk bulunabilir... Yoksulluğun ortadan kaldırılması makinaya bağlı değildir, bambaşka etkenlere, biraz nüfusun yoğunluğuna, bir az da politik koşullara bağlıdır. Yoksulluğu önlemek için, servet artışının değeri pek büyük değildir.

Bununla beraber, makina bizi, insan mutluluğunun önemli öğelerinden olan iki şeyden yoksun bırakır: Bunlar başlıca içtenlik ve çeşitliliktir... Düşüncenin karşıtı olmak bakımından makina köleliğine karşı içtepilerimizin isyanı bugünedek pek kötü bir yön almıştır. İnsan toplum içinde yaşamaya başladı başlayalı bir savaşa zorlanma vardır. Ama, bu, eskiden ne böyle şiddetliydi ne de bugünkü kadar kesin. XVIII. yüzyılda, Fransa ile

İngiltere arasında sayısız savaşlar oldu. Bu milletler dünya eğemenliği için savaşıyorlardı. Ama, bütün bu savaş yıllarında iki millet birbirini sever, sayardı. Subaylar kendilerini yenenlerin toplantılarına katılır, sofralarında saygı değer bir konuk gibi yer alırlardı. 1865 de, Hollanda ile aramızda patlıyan savaşın ilk günlerinde, Afrikadan gelen bir adam bu memlekette Hollandalıların yaptıkları işkenceleri uzun uzun anlatmıştı. Biz İngilizler, bu adamın anlattıklarının yalan olduğuna inanmıştık. Bu yüzden onu cezalandırdık, aynı zamanda Hollandanın yalanlamasını da yayınladık. Bu olay geçen savaşta olsaydı o adama büyük önem verir, anlattıklarından şüpheye düşenleri de hapse tıkardık. Bugünki savaş barbarlığının en büyük günahı, üç ayrı yönden etki yapan makinadan gelir. Makina, bir defa, daha büyük orduların kurulmasına yaramıştır. Sonra, insanın en aşağılık içgüdülerine seslenen ucuz yayınlara yol açmıştır. Daha sonra da, - bizi ilgilendiren asıl bu noktadır - insan tabiatının içten, ve başı boş yanını hareketsiz bırakmıştır. Bilinç altında, içten içe durmadan çalışan ve sonunda karışık bir hoşnutsuzluk yaratan bu yanımız savaş propagandasıyla kolayca avlanabilir. Savaş, bu hoşnutsuzluk durumu için bir boşalma yolu olur. Makinayı ortadan kaldırmakla bu duruma bir deva bulamıyacağımız da açıktır. Bu

türlü bir tedbir yobazca bir tedbir olur; hem uygulanmasına da imkân yoktur. Makinanın yarattığı kötülükleri önlemenin tek yolu, hayatın tekrenkliliğini zaman zaman kaldırmak ve bu arada, insanları her türlü tedbirlere başvurarak, serüvene zorlamak olmalı. Çok kimse, hayatlarını dağ sporlarında tehlikeye atmak olanağı bulunca, artık savaş isteğinden vazgeçecektir... Makina yaşayışımızı değiştirmiştir ama, içgüdülerimizi etkiliyememiştir. Bu yüzden de ortaya bir uymazlık çıkmıştır.

Nefsi körletmek ve zararlı davranışları yalnız dıştan yasak etmek, başı boş içgüdülerimizi yönetmeye yeter usuller değildir. Bu yetersizliğin nedeni, bu içgüdülerimizin, tıpkı ortaçağ şeytanları gibi durmadan kılık değiştirmek yetisinde oluşlarından ileri gelmektedir. Bu kılık değiştirmelerin bazıları, ruh uzmanlarını bile aldatmaktadır. Tek etkili çare içgüdülerimizin özünü bulup meydana çıkarmak ve onu en az zararlı yoldan doyurmaya çalışmaktır. Madem, makinanın en çok ezip boğduğu şey içtenliktir, onun yerine konabilecek tek şey, kişisel teşebbüsün gelişebileceği fırsatlar yaratmaktır. Bu pahalıya mal olacaktır elbette, ama, şurası da su götürmez ki, buna harcanacak paralar savaşa harcananlardan kıyaslanmıyacak kadar az olacaktır. İnsanların hayatını herhangi yoldan düzeltmek işinde, insan yaradılışının özü-

nü anlamak temel olmalıdır. Bilim, fizik dünyanın kanunlarını buyruğu altına almada mucizeler yaratmıştır. Ama, bugünedek, kendi yaradılışımızın kanunlarını, yıldızların ve elektronların kanunlarından çok daha az anlamaktayız. Bilim insan tabiatını anlıyacak kerteye vardığı zaman, makinanın ve fizik bilimlerinin şimdiyedek yaratamadıkları bir mutluluğu insanlar insanlara sağlamak gücüne kavuşacaklardır.

ölüm bildirisi
1937

Sir Earl Russell'ın (ya da, kendi kendine verdiği adla Bertrand Russell'ın) 90 yaşında ölmesiyle uzun bir tarih zinciri kopmuş oluyor. Büyük babası Lord John Russell, Victoria zamanında başbakandı ve Elbe'de Napoléon'u görmeğe gitmişti. Annesinin annesi genç veliahtin dul karısının arkadaşıydı. B. Russell, gençliğinde matematik - lojik üstüne çok çalıştı ama, Birinci Dünya Savaşındaki acaip davranışı, düşüncesinde bir bozukluk olduğunu ortaya koydu. Bu bozukluk sonraki yazılarına gittikçe daha da bulaştı. Bunun nedeni, hiç değilse nedenlerinden biri, okul eğitiminden yararlanmamış, on sekiz yaşına

kadar evinde ders görmüş olmasıdır. Bu yaşında Cambridge Trinity College'ine girmiş, 1893 de yedinci matematik ödülünü kazanmış, 1895 de de diploma almıştır. Sonraki elli yıl içinde, yazdığı şu kitaplarla bilim dünyasında bir ün sağlamıştır: *Geometrinin Temelleri, Leibniz'in Felsefesi, Matematiğin İlkeleri* ve (Dr. A. N. Whitehead'le birlikte yazdığı) *Principia Mathematica.* Zamanında pek önemli sayılan bu son eser, değerini hiç şüphesiz daha çok Dr. (sonradan profesör) Whitehead'e borçludur. Sonraki eserlerinden de anlaşıldığı gibi, Russell'de olmıyan bir düşünce ve ruh derinliği vardı. Russell'ın düşüncesi ne kadar ince ve zekice de olsa, basit mantığı aşan yüksek görüşlere ulaşamıyordu.

Bu ruh derinliğinden yoksunluk, Birinci Dünya Savaşında acı bir şekilde ortaya çıktı. Russell, her ne kadar (hakkını yemiyelim) Belçika'ya yapılan kötülüğü hiç de küçümsememişse de, sapıkça bir direnişle savaşın kötü bir şey olduğunu, onun için de devlet adamlarımızın savaşı bir an önce durdurmaları gerektiğini ileri sürdü. Oysa ki, devlet adamları bunu yapsalardı, İngiltere tarafsız kalmış ve Almanya kazanmış olacaktı. Anlaşılan matematik çalışmaları, onu ilkeden uzaklaştırıp sayıların aldatıcı yoluna saptırmıştı. Bütün savaş boyunca, ne pahasına olursa olsun, savaşın kesilmesini istedi durdu. Trinity College,

pek yerinde olarak, hocalığına son verdi ve Russell 1918 yılında bir kaç ay hapiste yattı.

1920 de, kısa bir zaman Rusya'ya gitti, bu memleketin yönetimi pek hoşuna gitmedi. Çin'de daha uzun zaman kaldı. Oradaki köklü uygarlığın akla uygunluğunu beğendi. Bu uygarlıkta hâlâ bir XVIII. yüzyıl tadı buluyordu. Sonraki yıllarında, bütün gücünü sosyalizmi, eğitimde yeniliği ve evlenme bakımından daha gevşek bir ahlâkı savunan yazılara harcadı. Bununla beraber, daha geniş konulara dönmekte gecikmedi. Tarihle ilgili yazıları, üslupları ve nükteleriyle dikkatsiz okuyucunun gözünden, sonuna kadar savunduğu bayatlamış akılcılığın yalınkatlığını gizlemiştir.

İkinci Dünya Savaşında hiç bir görev almadı ve savaşın sonuna kadar tarafsız bir memlekette kalmak üzere İngiltere'den uzaklaştı. Özel konuşmalarında, insan kanına susamış delilerin birbirlerini öldürmelerinin iyi bir şey olduğunu ama, aklı başında insanların o sırada yanlarında kalmamaları gerektiğini söyler dururdu. Bereket versin, Bentham'ı hatırlatan bu görüşü çağımızda az raslanır olmuştu. Çünkü, çağımız kahramanlığın yarar dışı bir değer olduğunu kabul eder. Bir zamanlar uygar dediğimiz dünyanın büyük bir yanı bugün yıkıntı halindedir, burası doğru; ama, aklı başında hiç kimse, büyük savaşta

hak uğruna ölenlerin boşuna öldüklerini düşünemez.

Russell'ın hayatı, bütün gelgeç hevesleriyle birlikte, XIX. yüzyıl başlarındaki aristokratların baş kaldırmalarını hatırlatır. Acaip, olmıyacak ilkeleri vardı ama, bunları davranışlarına olduğu gibi uyguluyordu. Özel hayatında, yazılarını bozan o acılığın izi yoktur. Tersine, dâhi bir konuşma ustasıydı, ve insanca sıcaklığı yok değildi. Bir çok dostu vardı. Ama, hemen hemen hepsinden daha çok yaşadı. Bununla beraber, hayatta kalan dostları, geçkin yaşında, onu hep keyifli bir insan olarak gördüler. Bu da, şüphesiz ki, sağlığının her zaman yerinde olmasından geliyordu. Çünkü, politika bakımından, son yıllarında, Restauration'dan sonraki Milton gibi, köşede kaldı. Ölmüş bir çağdan arta kalan son insandı.

ÇAN YAYINLARI

KAÇKINLAR : Ferit Edgü
DENEMELER : Albert Camus
DURUŞMA : Franz Kafka
DÖRTLÜKLER : Ömer Hayyam
BOZGUN : Ferit Edgü
KUYULARDA : M. Buyrukçu

ÇAĞIMIZIN GERÇEKLERİ
J. - P. Sartre

ÖZGÜRLÜK ve KÜLTÜR
John Dewey

Yakında Çıkıyor

TÜRKÜN ATEŞLE İMTİHANI
(Kurtuluş Savaşı Anısı)
Halide Edib - Adıvar

TİYATRO İÇİN KÜÇÜK ARAÇ
Berthold Brecht

o

Ödemeli olarak YENİ UFUKLAR,
P. K. 1634 Galata - İstanbul adresinden yazınız.

Ahmet So[illegible] Kat 4,
No. [illegible]

Fiyatı : 5 Lira